

Petőfi Sándor

PETŐFI ÉLETRAJZA.

[illegible]

FERENCZI ZOLTÁN.

A [illegible] ÁRPÁD JUTALMÁVAL [illegible] PÁLYAMŰ.

A [illegible], KIADJA A [illegible]

II. KÖTET.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR [illegible] D. [illegible] ÉS [illegible]A.
1896.

PETŐFI ÉLETRAJZA.

IRTA

FERENCZI ZOLTÁN.

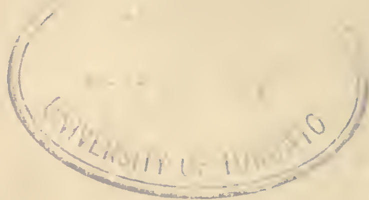
A KISFALUDY-TÁRSASÁGTÓL A SZÉHER ÁRPÁD JUTALOMMAL KITÜNTETETT PÁLYAMŰ.

A KASSELIK-ALAPITVÁNYBÓL, KIADJA A KISFALUDY-TÁRSASÁG.

II. KÖTET.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1896.

«. . . . a természet tanított tégedet.»
PETŐFI: *Arany Jánoshoz.*

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

HARMADIK KÖNYV.

Most szerkesztő-segéd leszek.
Isten veled, regényes élet!
Kalandok, isten veletek!

Bucsú a szinészettől.

★

A korláttalan természet
Vadvirága vagyok én.

A természet vadvirága.

★

Sajkás vagyok vad, hullámos folyón,
Hullámzik a víz, reng a könnyü sajka,
Reng, mint a bölcső, melyet ránczigál
Szilaj kezekkel a haragvó dajka.
Sors, életemnek haragos dajkája,
Te vagy, ki sajkám ugy hányod-veted,
Ki rám zavartad fergeteg módjára
A csendriasztó szenvedélyeket.

Tündérálom.

★

Előttem még olyan hosszú az út,
S a boldogságról már végkép lemondék,
Ugy sem találnám meg, hát életem
Keresésére nem vesztegetem;
Szivemnek csak egy óhajtása van még…
Büszkén nevezzen a haza fiának! —

Szemere Pálhoz.

I. FEJEZET.

Petőfi Duna-Vecsén.

Visszatér Duna-Vecsére. — Lakása. — Viszonya szülőihez. — A jó pajtások köre. — Nagy Zsuzsika. — Hozzá irt költeményei.

Petőfi 1844 húsvétját április 7—9-ig szülőinél töltvén Duna-Vecsén, már 10-dike tájt visszament Pestre, hogy mielőtt hosszabb időzésre térne oda vissza, rendezze ügyeit Vahot Imrével. Április 15-dike után néhány nappal ment újra haza és ekkor mintegy két egész hónapot töltött csendes nyugalomban Duna-Vecsén.* Apja 1841 őszétől, a mint olvassuk, Nagy Pál közbirtokos társa-

* Levelét Pákh Alberthez Debr.-be 1844 ápr. 15-ről. «A napokban megyek ismét haza», írja itt. (*Pet.-Múz.* II. 290. l.) Meddig ült Duna-Vecsén? — meghatározható *Kerényi Frigyeshez* írt költeményéből, melynek kelete Pest, jun. 25. s ebben így szól kétszer is: «Másfél hete», hogy hazulról eljöve; e szerint jun. 16—17-éig időzött otthonn. Tárkányihoz is azt írta ápr. 28-dikáról Duna-Vecséről, hogy jun. közepéig lesz otthonn.

ságában, vagy inkább tőle albérletben, tartotta itt a húsvágás jogát s a korcsmát, melyben csak egy szoba volt a család használatára, a mint ezt Orlay megható leírásából 1842-ből tudjuk. Ez volt az oka, hogy ekkor nem lakott otthonn; hanem szülei kértére Nagy Pál adott neki ez időre egy csinos, festett szobát, ruganyos pamlaggal és függönyökkel, melyekre a költő humoros czélzásokat tesz *Ebéd után* czímű költeményében.*

A két hónap minden tekintetben pompásan tölt el; tulajdonképen itt volt először módjában magát teljesen kipihenni s téli betegségéből fölépülni.** Nyugalmas életét maga is leírja *Magány* czímű költeményében; viszont *Egy estém otthon* költeményében, melyet pár nappal hazaérte után írt, még a húsvéti napok alkalmából, kedves rajzát adja annak a viszonynak, melyben ekkor szülőivel élt. A költő együtt borozgat apjával, ki ez egyszer az ő kedveért iszik. Rég nem látták egymást s a csapások megvénítették a jó öreget. Beszélgettek a színészetről is, melylyel az apa csak nem tud kibékűlni; nem is igen érti, hogy való-

* Péchy Imre: *Petőfi Duna-Vecsén.* (*Koszorú.* II. 1879. 370. l.)

** Némi aggodalom bántotta, hogy tüdőbajt kap; ezért savókúrát használt. Erre tréfásan czéloz *Hattyudal féle* cz. itt írt költeményében is.

jában mi az; csak fia sápadt arczáról véli, hogy sokat koplalhatott mellette. Majd elszavalja egyik humoros bordalát az apjának, talán az *Ivás közben*-t; az öreg nevet rajta, de azért a költőkről sem sokat tart. Midőn aztán az apa nyugodni tér, ő írogatni akar; ekkor anyja ül melléje, s a kérdezősködésnek nincs vége-hossza; de ezek mind jól esnek neki, mert mint tükörből látja belőlök, «hogy a földön neki van a legszeretőbb anyja».

Szülőibez való viszonyára még egy más, *Vizen* czímű költeményében is czéloz, melyben apjáról bizonyos jóindulatú humorral emlékszik meg, mint ezt többször teszi. E költeményének eredete a valóságban gyökerezik; itt tanúlt meg ugyanis ladikázni a Dunán, midőn ő rendesen evezett és Szücs János, a református rektor, kit ő «rektram»-nak szólított, kormányozta a ladikot. Ezt lassanként maga is eltanúlta s egyedűl bírt evezni és kormányozni. Ez ügyességével egyszer a vízbe esett Szücs Jánost kimentette. A rá következett szülői feddésre vonatkozik a vers vagy legalább ez adta az ötletet rá, a feddés nélkül is. Ennek a fölébredt fiúi gyöngédségnek még ez évben két gyönyörű tanújele *István öcsémhez* czímű költeménye, melyet Pestre visszatérte után kevéssel írt s elküldött öcscsének, a ki ekkor szüleivel együtt lakott és mint székálló legény segített apjának a mesterségben; továbbá *Szülőimhez*, az

év nyaráról. Mindkettőben egy az alapgondolat; a költő csak azt kívánná, hogy kedvezőbb anyagi helyzetbe jutva segíthessen szülői szegénységén s ez a vágy az utóbbiban egész szeretetreméltó egyszerűségben és naivságban nyilatkozik; majdnem sajnáljuk, hogy részletesebben nem foglalkozhatunk vele.

Az idő egyébként is jól telt Duna-Vecsén, felváltva komoly tanulás, kirándulások és vidám barátok között. A költő csakhamar jó ismeretséget kötött Balla István református segédlelkészszel, Bernolák Károly tanítóval és az említett Szücs Jánossal. Hol nála, hol esténként Ballánál ültek össze; zenéltek, pipa és bor közt beszélgettek s gyakran az éjfél is fönn találta őket; sőt egyszer a zápor odarekesztvén, reggelig maradtak fönn adomázás közben, midőn a költő kifogyhatatlan volt a deák-, katonai és szinészélmények elbeszélésében, melyek állandó jó kedvben tartották a kis társaságot s ezek hatása alatt írta, selmeczi benyomásaiból, *Deákpályám* költeményét; azonban az adatokat részben módosítva, részben megtoldva a hatás kedveért. E kis pajtási kör különösen azért méltó emlékezetre, mert ennek vidámsága, gondtalansága és melegsége valami boldog optimismussal töltötte el kedélyét. Ennek s az itt bővebben tanúlmányozni kezdett Béranger hatásának, nehány kedves bor- és társaságdalt

köszönhetünk, minők *Poharamhoz, Gazdálkodási nézeteim, Hattyudalféle, Meredek a pinczegádor* . . . ; sőt egy pár népdalban is a bor mámoritó hatásának adott kifejezést, mint *A faluban utczahosszat* . . . . s *Az én torkom álló malom* . . . . czímüekben, melyek közül a három utolsót *népdal* czimen adta ki a *Versek* I-ben. Amazokban a bor és társas élet örömeinek rajza bizonyos kedélyes és önfeledt túlzással jelenvén meg, utóbb a kritika nem mulasztotta el dorbézoló hajlammal vádolni a költőt, bárha épen az itt említett jó pajtások is fönhagyták, hogy a kifejezett benyomások nem felelnek meg sehogysem az elfogyasztott bor mennyiségének, a mi ma már eléggé köztudomású.

Az említetteken kívül a Duna-Vecsén írt költemények még egy más érzelem emlékét is őrzik; egy érdeklődés emlékét, melylyel ő a 14—15 éves Zsuzsika iránt viseltetett. Komolyabb hátterét sejteti Kerényihez írt költői levelében:

Én nem tudám, hogy őtet szeretem,
De a midőn megindult szekerem,
S elgondolám, hogy végkép elhagyom:
El kezde fájni a szivem nagyon.
Mi egymáséi soha nem leszünk,
Egymást feledni lesz talán eszünk.

Világos ebből, hogy a szép, szőke, egyszerű falusias leányka kezdetben inkább ábrándosan

érdekelte a költő kedélyét, ki azonban lassanként egész önfeledten merül el abba a kellemes érzelembe, melyet a leányka állandó közelléte okozott. Nagy Pál, vagyonos közbirtokos leánya volt, apjával együtt átellenben lakott s ablakából a költő gyakran látta, gyakran ebédnél, melyre mindegyre meghívták s midőn pajtásaival együtt borozgattak, ő hozta be a telt kancsót. Igy a nélkűl, hogy szerelemre gondolt volna, hiszen a lányka is még csak «gyermek» volt; érdeklődni kezdett iránta, mely lassanként fokozódván, a nősülés eszméjével kapcsolódott össze s esze ellenére hódolt a lányka természetes kellemének. Azonban ezzel a költői játékkal egyidejüleg ébred föl lelkében a további viszony lehetetlenségének tudata is. Szülői a leány apjának 1400 v. forinttal voltak adósok; már magában feszélyező körülmény. E mellett ő teljesen bizonytalan viszonyok közt él; most lett segédszerkesztő, a nősülés csak ábránd lehet; bármily édes, nem valósítható. Ezért ez a gondolat Zsuzsikával kapcsolatban inkább tréfás színben jelenik meg, némi természetes pajzánság kiséretében, kivált *Zsuzsikához* czímű ki nem adott költeményében, melyben elképzeli, hogy Pesten élnének, hol az élet oly vidám; de lejárnának «atyushoz» is, kivált «pénzfogyatán» és

Hogy suttogják majd, ha az utczán
Végig megyek veled:
Petőfi felesége! . . . erről
Csinál szép verseket . . . etc.

Azonban mindemellett ez az érzelem figyelemre méltó a költő életében; mert nem csupán pillanatnyi fölhevülésről van szó, hanem tartósabb, állandóbb hatásról, mely hosszasan meglátszik költeményein. Már első látáskor szemébe tűnik neki mint tündér vagy leány s óhajtja, bárcsak beléje szeretne *(Álmodom-e?)*; majd éjjel ábrándozik róla az ablakban könyökölve a holdvilágon *(Éjjel)*; vagy komolyabban szól hozzá, midőn bort hoz s kivánja, hogy a borban szerelmét hozná, akkor lenyelné, ha méreg volna is *(Zsuzsikához)*; vagy aggódik s a világon a legkegyetlenebbnek mondja, hogy fájdalmát nem enyhíti. *(Te szivemnek szép gyönyörűsége . . .)**

Úgy látszik, hogy a lányka is kezdett s talán még jobban érdeklődni a költő iránt; legalább

* Péchy Imre szerint duna-vecsei ismerősei előtt úgy nyilatkozott, hogy nőül fogja venni s ugyanő hivatkozik a költőnek Pákhhoz egy ez időből írt levelére, melyben azt írta, hogy «egy szőke leány őt a világ legboldogabb emberévé tette». (*Petőfi és Zsuzsikája. Vasárn. Ujs.* 1879. 31. szám. V. ö. még Péchy: *Petőfi Duna-Vecsén. Koszorú.* 1879. II. k. 374. l. *Petőfiana. Petőfi és a nő* 9—10. l.)

azt sejtetik Petőfi szavai Kerényihez írt levelében. Ez lehetett oka, hogy a költő, ki, mert szülei 1844 őszén Szalk-Szentmártonba költöztek, többet Duna-Vecsén nem időzött, — értesülvén a leányka érzelmeiről, István öcscsétől egy karikagyűrű és levél kiséretében elküldte neki hozzá írt dalait emlékűl, melyeket Zsuzsika haláláig megőrzött.*

E kedves idyll, mely mint Friderika Goethe életébe, úgy szövődik be a Petőfiébe, a költőnél nem végződött be a Duna-Vecséről való távozással. Közvetve vagy közetlenül számos költeményében nyilatkozik róla, vonatkozik rá és hullámzásban álló érzelmeire, melyek mind nagyobb-nagyobb körű és halványabb gyűrűkben enyésztek el s különösen jellemző népdalokban nyilatkoztak; de az általánosság leple alatt kiérezhetők a valódi viszonyok emlékei és vonásai. Ilyenek *A falúban utczahosszat* Duna-Vecsén és *Árvalyányhaj a süvegem bokrétája*, talán visszatérő útjában Laczházán írt költeményei; utóbb Pesten hol világosabban, hol homályosabban emlékszik meg róla *Nem nézek én, minek néznék az égre?* —

* A költőnek több más kézirata is volt a későbbi Ballánénál, ezekből pár *(Zsuzsikához* cz. a. kettő, *Farkaskaland, Lopott ló, Így ni,* utóbbi töredék Debreczenből) jelenleg a ref. gymn. könyvtárában N.-Kőrösön van a Balla ajándékából. *Össz. M.* III. 713. és 717. l.

Mi foly ott a mezőn — (talán a leány keservére czélozva elválásukkor) — *Gyönge vagyok* — *Mi nagyobb a nagy Szent-Gellért-hegynél* — *Elvennélek én, csak adnának* — és *Ez a világ a milyen nagy** stb. czímű költeményeiben; sőt utóbb 1845 végén és 1846 elején még a *Felhők* között is van vonatkozás Zsuzsikára.

E költemények közűl nehány tüstént megjelent, azonban csupán a *Kerényi Frigyeshez* írt költői levelében szól egész nyiltan, melyről azt állítják, hogy Zsuzsikának is tudomására jutott; a többit jellemző gyöngédséggel úgy adta ki, hogy az egyenes vonatkozást mentől inkább kikerűlje s a «felejtés fátyola» borúljon rá, mint maga is mondta. Így jelent meg közűlök a *Zsuzsikához* czímzett a *Pesti Divatlap*-ban, de Pönögei Kis Pál név alatt és csak október 20-án, néhány más *Népdalok* czím alatt az *Életképek*-ben; mind együtt pedig csak a *Versek* I-ben adta ki őket, de nagyobb részöket szintén *Népdalok* közös czím alatt. Zsuzsika utóbb a duna-vecsei jópajtások egyikéhez, Balla Istvánhoz ment nőűl 1848-ban, ki akkor ott református káplántanítóvá lett s a

* A még idesorolható *Szerelem és pipadal* aligha nem korábbi s inkább ötletszerűnek látszik.

költővel többé sohasem találkozott. Meghalt 1865-ben.

E duna-vecsei időzés alatt írta még *Katona barátomhoz* és *Sírom* czímű költeményeit; föl-villanó szomorú emlékek a multból. Itt írt költeményei legnagyobb része népdal; 1843—44-ben ez volt kedvelt formája s a *Versek* I-ben ő maga 1842-ből 3, 1843-ból 12 és 1844-ből 21 költeményét nevezi népdalnak. Oly terminus, melyet utóbb többé e formában sohasem használ.

II. FEJEZET.

Segédszerkesztő Vahotnál.

Állása Vahot Imrénél. — Az ifjabb írók közt. — Időtöltései. — Bordalai. — Viszonya Vörösmartyhoz, Bajzához. — Barátai: Pálffy Albert, Vachott Sándor, Egressy Gábor, Pákh Albert Lisznyay, Emődy s mások. — Jókai Mór. — Kerényi és Tompa. — Föltűnése az ifjú írók közt. — Utolsó föllépte a színpadon. — Népszerűsége elragadja. — Megkéri Kappel Emiliát. — Külső alkata. — Belső tulajdonai, jelleme.

Petőfi Duna-Vecséről visszatérvén Pestre, Vahot Imréhez ment lakni. A köztök levő szerződési viszony értelmében, Vahot a lakáson kívül kosztot és havi 15 v. forintot adott; e mellett költeményeit s egyéb munkáit külön díjazta, amazokat 2 forintjával, ezeket alkú szerint. Ezzel szemben Petőfi kötelessége volt a *Pesti Divatlap* minden számába verset adni, melyet Vahot elfogadhatott vagy nem; továbbá ujdonságokat szerkeszteni, a beküldött költeményekre szerkesztői üzeneteket írni és naponkint fölmenni Pestről Budára a várba a Gyurián és Bagó által bérlett egyetemi nyomdába s ott végezni a korrekturát.

Egész fizetése, az ellátáson kívül, nem ment többre 400 váltóforintnál évenként.*

Vahot s vele a költő, kezdetben a Kunewalder-házban laktak az I. emeleten az Országúton, hol jelenleg a műegyetem épülete áll.** Szeberényi leírása szerint itt nagyon szűk, de elég kellemes, tiszta szobája volt a folyosóra nyíló ablakkal kelet felé s mert előtte többnyire földszintes házak állottak, fölöttök a szabad mezőre nyilt kilátás. A szobácska mindössze 4—5 láb széles, 2—2½ öl (4—5 méter) hosszú volt s barátai néha élczelődve említék, hogy mért lakik oly kis szobában, hiszen abban nem lehet nagy emberré. Innen Szent-Mihály-napkor Vahot a Kölber-házba költözött a Hatvani- és Magyar-utcza sarkán a II-dik emeletre, hol e lakrész kevés kivétellel ma

* Jókai: *Egy magyar költő életéből.* (*Életemből.* 320. l.) Vahot azt állítja, hogy teljes ellátáson kívül havi 15 p. frtot adott s versei díjazása fölmehetett havi 20—30 frtra. Ez túlzás. A *Pesti Divatlap* egész 1844 I. negyedében (jul.-szept.) megjelent Petőfinek 13 költeménye három hó alatt, a II. negyedben (okt.-decz.) 14 költeménye és összesen három fordított elbeszélése. Ez havonként legfölebb 12 frtot tehetett. (Vahot: *Petőfi élete és művei* 9. l.) Vahot ugyanott havi 100 frtra teszi, a mit ő Petőfire költött.

** Baróti L. *Petőfi pesti lakásai.* (*Vasárn. Ujs.* 1893. 1. sz.) Szeberényi Lajos: *Petőfiről.* (*Pesti Napló.* 1872. 301. sz.)

is olyan, mint Vahot idejében volt. A mostani szélesebb lépcső helyett akkor szűk csigalépcső vezetett a II-dik emeletre, melytől balkézre a széles folyosóról egy ajtó vitt a lakrész előszobájába. Innen jobbra egy kis ajtó nyílik abba az alig négy lépés hosszú és három lépés széles szobácskába, melyben a költő 1844 szeptember 29-dikétől 1845 január 20-dika tájáig lakott; ebben az időben külön bejárata volt s egy kis szőnyegajtó kötötte össze a lakás többi részével, melyen át Vahottal közlekedett. Ágynál s kis asztalnál alig fért bele egyéb; a nap sohasem süthetett be ablakán, miről maga tréfásan panaszkodik *A naphoz* czimü költeményében.*

Egészben tehát nem mondhatni, hogy Vahot fényesen díjazta volna a költőt, nem, még az akkori viszonyok között sem; de érdeme, hogy alkalmat adott neki az állandó Pesten maradhatásra s ez által költői fejlődésére a megfelelőbb, nyugodtabb környezetben, nevezetes befolyást gyakorolt. Aztán Petőfinek valósággal kevés kellett; a pénzzel nagyon jól tudott bánni s maga

* Baróti L.: *Petőfi pesti lakásai.* (*Vasárn. Ujs.* 1893. 3. l.), Jókai: *Egy magy. költő életéből.* (*Életemből.* 320. l.). E ház régi száma 526 volt, most Hatvani-u. 19 és Magyar-u. 2. sz. a., a Takács Lajos fűszeres tulajdona. Jelenleg 3 emeletes, akkor csak 2 emeletes volt. (L. Barótinál id. h.)

írja magáról, hogy «pénz dolgában nagyon scrupulosus.»* Valóban adósságai visszafizetésében a pedánsságig pontos volt; ezért költeményeiben a hitelezőktől való félelmére s ezek üldözésére vonatkozások, minőkre Bérangernál is van példa, csak költői túlzások életének e szakából. Napjai meglehetős egyformán folytak. Délelőttjeit szobájában vagy a nyomdában tölté, verseket írt vagy elbeszéléseket fordított és szerkesztőségi munkákat végzett. Délután ellátogatott a Pilvax-kávéházba, hol az ajtó mellett egy hosszú asztal volt az ifjabb íróké s itt beszélgették meg a napi dolgokat, a jövő álmait, az irodalmi mozgalmakat, keményen bírálgatva egymás műveit; ilyenkor egyik rendes tárgy volt, hogy Petőfi kigúnyolta a költésben és elbeszélésekben akkor divatos, hideg, pompázkodó phrasisokat. Az élet kivált az 1843—44-diki országgyűlés befejeztével (november 13.) lett élénkebb. Ekkor az ifjabb irók mind visszatértek Pestre s az asztaltársaságot Dobsa Lajos, Lisznyay Kálmán, Bérczy Károly, Pálffy Albert, Pákh Albert (Kaján Ábel), Emődy Dániel, Berecz Károly és Obernyik Károly alkották, kikhez 1845-ben csatlakozott Jókai Mór és 1846 vége felé Sükey Károly Kolozsvárról.** Vahot

* Levele 1848-ból. (Baróti: *Petőfi újabb reliqu.* 105. l.)

** Sükey a bukaresti ref. pap fia volt, elébb Enyeden,

ritkán járt ide, a *Nemzeti kör*ben az idősb írók és színészek voltak barátai; mint szerkesztő, tekintélyt negélyezett s Petőfivel csak akkor kezdett bizalmasabban pajtáskodni, mikor már megszünt segéd-szerkesztője lenni. Itt ismerkedett meg a költő Kerényi Frigyessel is még 1844 márcziusában, ki ha Pestre ment, e társaságban töltötte idejét. Vacsorára gyakran a Komlóba jártak s itt vagy a Pilvaxban hallgatták az Egressy Béni vagy Rózsavölgyi bandájának zenéjét.* Petőfi különösen lelkesült az utóbbi öreg zenészért. Ekkoriban az ő és Egressy Béni vezetése alatt kivált két

azután Kolozsvárt tanult. Csodálatos emlékező tehetségét bámulták e körben.

* Egyszer e miatt vitája is volt a *Pesti Hirlap*pal, melynek újdonságírója megrótt egy ily délutáni mulatozást a Pilvaxban, hol szerinte «négy vagy öt czigányfiú rontotta egy sarokban a levegőt fülsértő recsegtetésivel», nyitott ajtó mellett. (1844. 380. szám.) Petőfinek ez különösen azért esett rosszúl, mert a megrótt bandát Rózsavölgyi szerződtette s magát a *Nemz. Kör* pártfogásába ajánlta. E mellett magamagát is bántva érezte; de ebből is látható, hogy a Pilvax-ot akkor, mint az ifjúság gyűlő helyét, sokan nem szerették. Petőfi válasza a *Pesti Divatlap*ban jelent meg (ag. 5-ik hete, 9. sz.), melyre a *Pesti Hirl.* a 383. sz.-ban válaszolt; erre a költő viszontválaszát Vahot már nem adta ki. (*Petőfi-M.* I. 126—129. l.) Egressy Béninek is volt ez időben bandája, Petőfi e czikke is említi.

czigány zenekar versenyzett a közönség tetszéséért. A *Nemzeti kör* inkább Egressyét pártolta, az ifjuság Rózsavölgyit tüntette ki. Ide tartozott Petőfi is és midőn 1848 január 29-én meghalt, *Rózsavölgyi halálára* czímű gyönyörű költeményét írta róla.

Általában e környezetben érezte magát legjobban. Vagy a magányt kereste, vagy oly társaságot, mely legkevésbbé sem feszélyezte. Ez a tele volt legvídámabb, midőn délutánjainak egy részét és estéjét vidám pajtások környezetében bor, tréfa és enyelgés közt töltve, sokat szenvedett kedélye földerült, s ennek hatása alatt, épen mint Duna-Vecsén, számos bordalt írt. Ez az ő bordalos éve. E költeményeiben érezhetjük leginkább a költő fékezhetetlen jó kedvét, azt a kedélyi mámort, melyben az elmult évek szenvedései által lenyügözött, leláncczolt lelke kitombolja magát örömében azon, hogy most kellemesebb viszonyok s jó barátok közt az élet élveinek némi birtokába jutott. Olykor s kivált kezdetben csak a mámoros jó kedvet rajzolja, a bornak a kedélyre tett hatását énekli meg, vagy tréfás panaszra fakad, midőn nélkülözi, pénze elfogy; de már ez évben is a bor élvezete a szerelem, a bölcselkedő lemondás és hazaszeretet karján jelen meg költészetében, azzal a sírva-vígadással, mely a magyarnak jellemző vonása, bárha e nemű legjelesebb

költeményeit 1845-ben írta. Ezekkel kapcsolatban és együtt jelenik meg költeményeiben ugyanez okokból némi könnyelmű világnezlet kifejezése, a korhelység és holnappal nem gondolás, sőt a semmivel nem törődés hangulata, mint valami kedélyes epicureismus; a részegségnek életképekben való földolgozása, s így a tárgyválasztásban is a már említett hangúlat rajza; sőt a könnyelműséget maga is említi, mint ifjú kora fő hibáját. (*Szobámban.*) * Holott e költeményeiben igen kevéssé jellemzi magát, bármennyi hamis következtetést vontak le belőlök; a valóság igen jól kivehető, nemcsak kortársai rajzából, hanem kivált *Tompa Mihályhoz* czímű költeményéből. Kedélyének a komolyság, a csendes vígadó természet voltak inkább tulajdonai s épen nem a zajos öröm. «Gyermekies tréfái mellett alapjában igen komoly ember volt, sőt néha komor és világfájdalmas, melyből egészséges természeténél fogva

* V. ö. részletesen e kérdésről szerzőtől: *Petőfi és Horatius.* (*Petőfi-Muz.* V. 1—3. füzet.) 1844-nek e II-dik feléből valók: *Vizet iszom, Carmen lugubre, A csavargó, Élet és halál, Tompa Mihályhoz, Furfangos borivó, Takarékosság, Mi lelt?, Igyunk, Dáridó után, Sovány ősz, Csokonai, Ambrus gazda, A borhoz, A leánykákhoz, Tintás üveg, Mit szól a bölcs?, Pál mester, Részegség a hazáért, Szerelem és bor.* Ezek igazolják az elmondottakat.

hamar kigyógyult», —mondja igen jellemzőleg Gyulai. Kortársai nem egyszer beszélték el, hogy késő éjjelig fönmaradva sem ivott meg többet egy félmeszely piros bornál (ca. 0·2 liter); «csak a lelke volt ittas», mondja Jókai, meg «a bordalokban van valami, a mi a csatadalokkal rokon, férfiassággal kérkedő vonás: Szivárványi mámoros lelkemnek.» *

* L. kivált Jókait több helyt: *Petőfi emlékszobránál.* (*Életem*ből. 274. l.). *Előszó* az 1892—93-diki *Összes költemények-hez.* (XI. l.) Vadnay Károly: *A bordalok költőjéről.* (*Függetlenség.* 1882. 230. sz.) *Elmúlt idők.* 36. l. Itt van helye, megemlíteni az ismert helyet *A fakó leány s a pej legény* elbeszéléséből, hol így ír: «Csigolya Dániel nagy eszü ember lehetett, mert az ivásba igen hamar beletanult, pedig ez nehéz mesterség, nekem legalább az volt. Én egy pár esztendeig gyakoroltam a legnagyobb szorgalommal, míg némi-nému tökéletességre vihettem. Ez akkortájban volt még, mikor a nagy boritalt virtusnak tartották. Hála istennek, ezek az idők már lejártak, s én úgy elfelejtettem az ivást, mintha soha nem is tudtam volna. Szegény kocsmárosok, én szivemből sajnállak benneteket, de szivemből ohajtom, hogy minél többen akadjanak, kik példámat követik». E helyből nem lehet túlságos s épen nem erre az időre vonatkozó következtetést vonni; ez az u. n. deák-korhelységekre vonatkozik a selmeczi és pápai időkből s talán néhány esetre színészéletéből. 1844-től minden ilyes adat hiányzik. Aztán nem kell feledni, hogy a költőnek bizonyos magaleszólás némileg szokása volt,

De bárha jól érezte magát az ifjak fesztelen társaságában és szivesen pajtáskodott velök, valódi barátja igen kevés volt. Az idősebbek közül állandóan föntartotta a jó viszonyt Vörösmartyval, kit atyjaként szeretett; fölolvasta neki költeményeit és kikérte véleményét. Iránta épen oly tisztelettel, mint hálával viseltetett, s ennek jeléül 1847-ben *Összes költeményeit* neki ajánlotta. Valóban e lapokon nem egyszer lesz szó a már említetteken kívül is, a mi a két férfiú viszonyára jellemző. Vörösmarty magánkörben állandó pártfogója maradt Petőfinek, s növekedő népszerűségét elősegítette kedvező véleményével, melyet 1844-ben a *János vitéz*ről s 1847-ben népies elbeszéléseiről, mint működésének új oldaláról adott. Petőfi viszont ismételve nyilatkozott csodálattal Vörösmarty költészetéről. Nem tekintve azt, a mit róla az *Uti levelek*ben (1847) mond; ugyanekkor a III. Richárdról írt czikkében, mint lyrikust Hugo Viktor fölébe emeli. Midőn meg Petőfi, pár év alatt a népszerűségben föléje emelkedett, Vörösmarty sohasem érezte magát bántva e miatt. «Nagyobb lelkü volt, mintsem irigy lehessen», mondja Gyulai, noha sokan Petőfit többre tartották; sőt némelyek össze akarván őket veszí-

mint Jókai is mondja emlékbeszédében a költő szobra leleplezésekor.

teni, azt mondták, hogy ezt maga Petőfi is mondta. Ezt meghallván Vörösmartyné, panaszkodott róla férjének. «Hadd múljon felül mielőbb — jegyzé meg Vörösmarty — nem szeretnék úgy meghalni, mint Magyarország első költője.»* E viszony oly mély alapon nyugodott, hogy még Petőfi 1848-diki támadása sem ingatta meg, miről alább lesz szó.

Bajzával fentartotta ismeretségét, de bizalmassá ez nem vált, a mi főkép Bajza tartózkodó modorán mult. Ő vezette be az irodalomba; de utóbb nem bírta irányát méltányolni s értékét úgy felismerni, mint Vörösmarty; sőt némely

* Gyulai: *Vörösmarty életr.* 206. l. (I. kiad.) Vörösmarty véleményére Petőfiről jellemző a köv. kis történet is: Vörösmarty 1845-ben Ágotán volt egy rokonánál, hol meglátogatta Petőfi is. «Egyszer csak egy kicsiny sárgakabátos fiatal ember mutatkozik, beszéli az illető úrhölgy, a kit én mesterlegénynek néztem, s ki Vörösmartyt tudakolta». Én az ajtóra mutattam és nem törődtem vele tovább. Hanem egyszerre csak jő Vörösmarty s kiáltja: «Asszonyok, vendég van!» — Kicsoda? kérdém. — Hát P., az a fiatal poéta, a ki olyan szerelmes Etelkébe. Petőfi akkor ott maradt ebéden s Vörösmartytól sok biztatással vált el, ki majdnem ingerülten szólt, midőn eltávozta után azt mondták, hogy a poeta nem igen látszik ki belőle: «No pedig meglássátok, hogy abból még nagy költő lesz!» (*Vasárn. Ujs.* 1880. 521. l. Elmondva a *Függetl. Hirl.* után egy szemtanú elbeszélése nyomán.) Ez Ágota alatt a fehérmegyei Szent-Ágota értendő.

adatok szerint, főleg a külforma miatt, féltette is tőle költészetünket. Annyi bizonyos, hogy midőn népdalok írására buzdította, egészen tévesen a trocheusi versmértéket ajánlta neki, mit a *Távolból* czímű versében meg is próbált, de maga sem hitte, hogy sikerrel.

Az ifjabb írók közül különösen Pálffy Albert lett ez időben jó barátja, s állandó maradt barátsága Pákh Alberttel, Vachott Sándorral és Jókai Mórral. Pálffy, ki 1842-ben került Pestre jogásznak,* mint az akkori elegantia egyik képviselője, magas, nyulánk termetével, valódi ellentéte volt Petőfinek, de szellemileg rokona volt prózaírói styljának egyszerű természetességével és a franczia irodalom iránti szeretete miatt. Mindkettő Petőfi szemében fontos volt, s az más tekintetben is; mert akkori beszélyprózánk affectált, virágos és feszes volt, melyből Pálffyé előnyösen vált ki. E mellett irálya egyszerre volt eszméltető és gúnyoros, s Gyulai szerint egyik ösztönzője volt a költőnek, hogy *Pál mester*hez hasonló költeményeket írjon, melyet nagyon bámúlt. A franczia irodalomnak levén tanúlmányozója, ő fordította a költő figyelmét a franczia forradalomra, mely 1846 óta legfőbb olvasmánya lett. Mint jó barát, finoman, de

* Szül. 1821-ben.

csipősen kigúnyolta szemben a hibákat; különben Petőfi egyik védője volt az írók körében s ezt tette utóbb 1847-ben is, mint a *Pesti Hirlap* ujdonságírója. 1848 márcz. 19-én indította meg a *Márczius tizenötödike* czímű lapját «nem kell táblabíró politika» jelszó alatt, mely mint az ifjúság és radikalisok közlönye, nagy hatást tett s rendesen Petőfi is ebbe írt. A két ifjú gyakran megtréfálta egymást. Egy alkalommal a déli órákban a Váczi-utczán mentek végig, hol a városháza felőli sarkon egy üres targoncza állt. Azt kérdi Petőfi Pálffytól: — Mennyiért tolnád végig a Váczi-utczán ezt a targonczát? — Ingyen, felelt, ha te beleülsz. A költő erre szótlan belevágta magát s karjait keresztbe fonva kiáltott: — Toljad hát na! — mire Pálffy elmenekült.*

Ragaszkodással viseltetett már 1843 óta Vachott Sándorhoz. Vachotték 1844 szeptember végén költöztek Pestre, hová Gyöngyösről mentek föl Vachottné hosszas betegsége után, s a kecskeméti-utczai Wenckheim-házban vettek lakást. Petőfi e naptól fogva hetenként háromszor is fölkereste őket és Vachottal órákig föl s alá sétálva

* Jókai: *Az én kortársaim.* (*Életemből.* I. 209. l.) Degré: *Visszaemlékezéseim.* I. 131. l. Gyulai: *Petőfi költészete.* (Egyetemi előadások. 1877/78. 30. l.) Berecz K. *Visszaemlékezések.* (*Magyarorsz. s a Nagyv.* 1874. 33. sz.)

a szobában beszélgettek, s irodalmi dolgokról vitáztak. Petőfi őt valódi költőnek tartotta, kiben «egy a költő s ember». «Vachott Sándor mindig őszinte s gyöngéd irányomban, reá egy perczig sem éreztem még soha keserűséget vagy neheztelést», — mondá róla. Ez mindenesetre igaz; Petőfi szerette és nagyra becsülte, világos ez *Vahot Sándorhoz* czímű költeményéből, melyet 1845 febr. 2-dikára arczképe megjelenése alkalmából írt a *Pesti Divatlap*ba.

Vachott már kevésbbé kedvelte a költőt; főképen nem magán egyéniségét. E mellett ő, mint a költészetben az athenæisták tanítványa, Petőfi lyráját igen nyersnek s gyakran pongyolának tartotta és csak naturalistát látott benne. Petőfi is megrótta viszont benne az üres érzelgést; azonban rendesen ő engedett, s hatása alatt a gondosabb technikára valóban törekedett.* Együtt számos irodalmi tervet gondoltak ki s mivel Vachott nejével 1845 tavaszán Tápió-Sápra szándékozott kiköltözni, a hol bérletet vett ki, megígérte, hogy egy időre ő is hozzájok költözik falura és majd együtt irogatnak. 1845 jan. 21-dike tájától Petőfi odahagyván szobáját Vahot Imrénél, mint vendég, az Etelke szobáját

* Zilahy: *Petőfi S. életr.* 66. l. V. ö. *Történeti Lapok.* 1874. 320. l.

foglalta el Vachott Sándoréknál. Ettől a naptól fogva majdnem állandóan együtt voltak; esténként együtt olvasták a külföldi költőket. Egyszer Bérangerre került a sor s ez alkalommal Vachott megjegyezte, hogy őt Béranger tanítványának tartja, kinek szelleme talán tudtán kívül is meghatotta. Petőfi erre elkomorodott, s föl- és alájárva végre így szólt:

— Igazad lehet, mesterem csakugyan ő lehetett; de vajon nem csak nyomorú utánzója vagyok? Még álmaimban sem gondoltam rá, hogy így lehetne. Barátom, szólt szenvedélylyel kissé utóbb, elhatároztam, hogy többé nem veszek tollat kezembe. Erre összegyűrvén az asztalon papírjait, melyeken legújabban írt költeményei voltak, a kandallóba dobta, mielőtt Vachott megakadályozhatta volna. Mintegy 10 napig aztán épen nem írt; erre pár napra belépve Vachotthoz, megölelte s bevallotta, hogy a költészetről lemondani nem bír és fölolvasta *Költő lenni vagy nem lenni,* ez esemény hatása alatt írt költeményét, mely aztán utóbb arczképével egyszerre jelent meg a *Pesti Divatlap*ban 1845 julius 3-án. Vachotték falura költözvén, a költő párszor meglátogatta őket; de viszonyuk ezóta lazább lett.*

* L. e részleteket Vachott Sándorné: *Rajzok a multból.* I. 335—358. lapokon. U. ő mondja, hogy Petőfinétől

Ekkor kötött szorosabb s utóbb meghitté vált barátságot Egressy Gáborral is, ki különben mintegy 15 évvel volt idősebb. E barátság egyik legszebb pillanata volt az, hogy midőn Egressy 1844 aug. 7-én Macbethet játszotta, másnap reggel 8 óra tájban belépett hozzá sápadtan, átszellemülten Petőfi s így szólt:

— Egy verset akarok neked fölolvasni, melyet az este írtam — és fölolvasta neki *Egressy Gáborhoz* czímű költeményét s megajándékozta költeménye első kéziratával e pillanat emlékeül.* Egressy, a mire a költeményben czéloz is, az ő színészi eszményképe volt, s mint ilyet Lendvay fölé tette. Akkoriban a közönség általában megoszlott e két színészről való véleményében s két pártra szakadt. Lendvay különösen a nők kedvencze volt, alakja szebb s a természet

hallotta, hogy a költő még Aranyhoz sem ragaszkodott melegebben, mint férjéhez, «a vonzalom, melyet iránta érzett, a rajongással volt határos» stb. — bizonyára nem minden túlzás nélkül. Vachott hatásáról tudjuk azt is, hogy népromániczok írására buzdította s neki olvasta fel először *Megy a juhász szamáron* cz. híres versét, melynek akkor még egy versszaka volt, de az ő megjegyzésére elhagyta. (V. ö. Szeberényi: *Petőfiről. Pesti Napló.* 1872. 301. sz. Orlay id. h. és Sass Istv. *Vas. Ujs.* 1884. 103. l.)

* *Egressy Gábor.* (*Vasárn. Ujság.* 1862. 25. sz.) Egressy szül. 1808-ban.

több adományával megáldott. Egressy ellenben hiányait utazásokkal, tapasztalatokkal és mély tanulmánynyal pótolta s nyert adományait jobban kiképezte; Shakespearet ő honosítá meg a pesti színpadon. Petőfi Egressy pártján volt; mert míg a többiek s Lendvay is, csak a magok neméében tüntek ki, Egressy minden nemben adott kitünőt, remeket, s e nézetének kifejezést is adott nem egyszer.* E szeretetből folyt, hogy midőn 1845-ben jutalomjátékára Egressy darabot keresett, mely megtöltse a színházat, azonnal vállalkozott, hogy ő ír egy népszínművet, s ekkor írta néhány nap alatt *Zöld Marczi*ját. Utóbb, midőn Egressy vendégszereplésre vidékre ment, csak barátságból is elkísérte; így volt vele 1847-ben Székesfejérvárt. 1846-ban némi elhidegülés állott be köztök, de mulékonyan. Egressy egy alkalommal hidegebben fogadta a költőt, mint várta volna, s Petőfi csalódva érezte magát, mit megírt neki Csekéből. Mi csak az Egressy meglehetős affectált válaszát ismerjük szept. 2-dikáról, mely-

* Midőn valaki a *Pesti Divatlap*ban írta, hogy nem akarja *Don Caesar de Bazan*ban Lendvayt Egressyvel összehasonlítani, mert ez kényes dolog, csillag alatt ezt tette hozzá: «Majd máskor.» (1845. I. 242. l.) V. ö. *III. Richárd*ról szóló czikkét 1847-ből.

** Egressy levelei Petőfihez. (Kiadva *Petőfi-M.* III. 41. l.)

ből a hidegség okát eléggé megtudhatjuk. Ez a Petőfi visszatértével teljesen elenyészett; mert házassága kezdetén őt kérte meg, hogy szállást keressen neki s utóbb is 1849-ben egy házban laktak, a legjobb viszonyban, ugyanazon emeleten (II) a Marczibányi-házban a Kerepesi-uton.*

Pákh Albert** csak ez év őszén költözött Pestre. Egyelőre Karlovszky Zsigmond ügyvédnél dolgozott, mint segéd, s 1845-ben lett a *Pesti Hirlap* munkatársa, hol kivált □ jegy alatt írt ujdonságai csípős vagy humoros hangjáról lett ismeretes, melyek írásában ő honosított meg nagyobb változatosságot. Első föllépte az irodalomban 1844 áprilisében történt az *Életképek*ben; ott jelent meg *Egy este a debreczeni szinházban* czímű humoros czikke, s azután is főkép e lapba dolgozott a *Pesti Hirlap*on kívűl. Pákhot, mióta Pesten lakott, nagyon gyakran látogatta; együtt tornáztak nála Sass Istvánnal; mert szobája telve volt testedző eszközökkel. Petőfi magánéletére sok tekintetben mérséklő befolyása volt; túlságait kigúnyolta, másrészt egyike volt azoknak, kik a

* Petőfiné levele Egressynéhez 1849 okt. 14. (*Vasárn. Ujs.* 1890. 858. l.)

** Legyen itt megemlítve, hogy írói neve *Kaján Ábel* volt, összetéve így egyik fele azt jelentette, hogy kárörvendő, másik, hogy ezt ártatlanúl teszi.

nyilvánosság előtt védték és támogatták. Ő figyelmeztette Petőfit az angol humoristákra, s főleg Dickensre, kiről 1847-ben melegséggel és bámulattal ír.

Ezek mellett számos más ifjú íróval és nem íróval volt jó ismeretségben, mint az természetes. A szükebb baráti körhöz tartozott Lisznyay Kálmán is, kit szeretetreméltó túlzásaiért kedvelt, bárha, mint költőről, nem tartott sokat. Utóbb, mikor Petőfi arczképe 1845-ben megjelent, Lisznyay írt melléje verset; de a költő ezt, bármint vágyott rá Lisznyay, sohasem viszonozta. Tréfásan tért ki előle, azt felelte, majd ír róla, halálakor. A tréfa abban rejlett, hogy Lisznyay majdnem állandóan beteges volt, de mégis jóval Petőfi után halt meg 1863-ban. Az ifjak közűl különösen Emődy Dánielt szerette, kivel 1843-ban még Debreczenben ismerkedett meg, mint nevelővel a Tisza-családnál. Lelkes ifjú volt, ekkor végezte a jogot, erős, szenvedélyes ellenzéki hajlammal. A *Pesti Hirlap*ba dolgozott, s 1849-ben rövid ideig szerkesztette a *Közlönyt* jul. 1-től. Részt vett az ifjúság mozgalmaiban, melyekben, kivált 1848 márcziusában, Irinyire, Vasváryra és Petőfire mérséklőleg hatott. A költő 1847-ben a következő szép sorokat írta róla: «Elkisért Váczig Emődy Dániel. Nem tudom: egyszer fogja-e a közönség e sorokat olvasni, vagy . . . . egyszer

sem; de leirtam e nevet, hogy a hányszor olvassák leveleimet, lássák egyszersmind leghívebb, legönzéstelenebb és legtisztább lelkű barátim egyikének nevét is. Barátja vagyok, mert ő barátom, de barátja vagyok még inkább azért, mert ő jellem, oly erős jellem, a milyen e gyönge korban kevés van, a milyen csak az lehet, kinek a szegénység volt dajkája és nevelője».*

Jó ismeretségét föntartotta továbbá régibb barátai közül többel, így Dömök Elekkel, Szeberényi Lajossal, Sass Istvánnal, Várady Antallal, kikkel, a mennyiben nem Pesten laktak, levelezést folytatott. Ezek közé tartozott kivált Jókai Mór, ki csak 1845-ben ment Pestre, magával vivén első regényét, a *Hétköznapokat*. Jókai már elébb föltűnt; az 1843 évi okt. 5-diki akadémiai ülésen *Zsidó fiú* czímű 5 felv. verses drámája, mint pályamű, dícséretet aratott,** melyről láttuk, hogy mint kecskeméti színész, Petőfi másolta volt le.***

* *Vegyes műv.* III. 82. l. Emődy 1819-ben szül. s mint író és ügyvéd Pesten lakott 1844—1863-ig; az akkori idők legjelesebb férfiainak bírta barátságát és becsülését. 1863 óta a magy. magánjog tanára volt Sárospatakon, megh. 1891 ápr. 13-án. Magánjogi műve halála után jelent meg I—II. köt.-ben. (L. *Emődy Dániel emlékezete.* 1891. Sárospatak.)

** *A magy. tud. társ. évk.* VII. 17. l.

*** Jókai: *Az én kortársaim. Életemből.* I. 321. l.

Egyszer 1844-ben Petőfi Vörösmartyékkal ült egy páholyban s itt e pályaművek szóba kerülvén, Vörösmarty dícsérettel szólt Jókai darabjáról, mit Petőfi e szavakkal irt meg neki: «Majd leugrottam örömemben a páholyból». Az irodalomba ő vezette be Jókait, a mennyiben nemcsak mindig a legnagyobb elragadtatással beszélt tehetségeiről, de a *Pesti Divatlap*ban 1844-ben az ő közbenjárásával jelent meg Jókai három költeménye: *Románcz* (a *Zsidó fiú*-ból), *Az arany és az ember, Hármas kín,** melyek első nyomtatott művei voltak. E mellett 1845-ben, midőn regényével márczius elején Pestre ment, azonnal Vahothoz vitte s késztette, hogy belőle mutatványt adjon és szemtől szembe agyon dícsérte. Meg is jelent a részlet márcz. 6-án *Az ingovány oáza* czím alatt a szerkesztő dícsérő megjegyzésével.** Jókai 1825 febr. 19-én születvén, pár évvel ifjabb volt a költőnél, a miért rendesen kis öcs-

* 1844. I. évn. 146, II. 58. és 170. l.

** (Mutatvány *Hétköznapok* cz. humoristicus regényből.) «Ezen mutatványból, mond a szerk., világosan kitünik, hogy írónak igen szép tehetsége, nagy ereje van e pályához. Képzelete, nyelve egyaránt gazdag és eredeti.» (I. 297. l.) Jókai bemutatását Vahotnál l. ez utóbbi előadásában: *Petőfi S. élete és művei.* 36—37. l. E részlet átalában is nagyon feltünt az ifjabb írók közt. (Degré: *Visszaeml.* I. 122. l.)

csének, Marczinak szólította s nemcsak szőke arczával, de nyugodtabb, mérsékeltebb kedélyével és modorával sok tekintetben ellentéte is volt. Petőfi őt összes barátai közt legjobban szerette s midőn az *Életképek*ben 1845 szept. 20 és 27-én *Nepean sziget** czímű, akkor meglepetést keltett elbeszélése megjelent, költeményt írt hozzá *Egy fiatal íróhoz* czím alatt, melyben melegen üdvözli, mint «rokonszellemű pályatársát», mit Aranyon kivül senkiről sem mondott. Mikor pedig 1845 második felében az álkritika kitartó támadása, barátaiban és szerelmében való csalódásai miatt lelke elborúlt, szíve egész melegével és ragaszkodásával fordúlt Jókaihoz a hozzá czímzett költeményében s elmondván, hogy bízalma már senkiben sincs, így szól:

Bízalmam várát fölgyujtották,
Ledöntötték az emberek;
Romjai között egy ép oszlop van:
Te állasz ott .... csak te .... magadban,
Téged le nem dönthettenek.

E költemény megjelenvén a *Pesti Divatlap* decz. 11-iki (1845) számában,** barátai közül némelyek panaszkodtak miatta, a többek között Kecs-

* 1845. II. 360. és 393. l.

** Egyszerre jelent meg Jókai *Márcze Záré* cz. elbeszélésével.

keméthy Aurél is, a kinek 1846 januárjában ezt írta: — «Leveledre boszankodtam egy kicsit, mert igaztalan vagy benne irántam. A mit én Jókayról írtam, azért egyik barátom sem apprehendálhat . . . mit én Jókay iránt érzek, az igazság szerint nem is barátság, nem is testvéri szeretet, vagy tán e kettőnek keveréke, vagy talán mind a kettőnél több . . . . valami le nem irható, s tagadhatatlan, hogy a világon senki iránt sem érzem azt, egyedül ő iránta; de abból nem következik, hogy másokat ne szerethessek bármily mértékben is»,* stb.

Vidéken lakó barátjai közűl Kerényi Frigyest és Tompát szerette legjobban. Kerényi csak egy évvel volt idősebb, mint ő, eredetileg Christmannak hívták s költői neve Vidor Emil volt. Költeményeinek I. kötete 1844-ben jelent meg s csak imént ismerkedtek meg, 1844 márczius havában, midőn ezek kiadása végett Pesten járt. Petőfi mindjárt Pesten letelepedésekor, jun. 25-dikéről költői levelet intézett hozzá, melyre Kerényi hasonló alakban felelt.** Barátságuk még mele-

* Kecskeméthy ebben az időben Bécsben lakott s a *Pesti Divatlap*ba *Bécsi levelek*et írt, melyek elseje P. S.-hoz (Petőfi Sándorhoz) volt czímezve.

** *Pesti Dvtl.* 1844. I. 43. l. jul. 2-dik hete és Kerényié u. ott. 197. l. aug. 3-dik hete.

gebb lett, midőn a költőt magához hívta Eperjesre, a hol 1845 áprilisében egy hónapot töltött az ő és Tompa társaságában. Utóbb 1847-ben nemcsak az *Úti leveleket* intézte hozzá; hanem midőn 1846-ban megjelent *Újabb költeményeiről* a *Szépirod. Szemle* kimondta, hogy írójuk nem valódi költő, hevesen vette védelmébe s bíztatta, hogy csak írjon több oly verset, mint a *Fanni hagyományainak olvasásakor*, vagy a *Ganovszky Pálhoz* vagy számos egyebek, s míg a csőcselék azt kiáltja rá, hogy nem költő, addig a muzsa lehajlik hozzá egéből, s homlokát megcsókolván ezt mondja: «Kedves gyermekem!» Kerényi lágy, szelid kedélyű ifjú volt; Petőfi vele sokat enyelgett, néha költeményeit tótos kiejtéssel szavalta. Szenvedélyesen ragaszkodott magyarságához s a költészethez, melyben az érzelmes iránynak volt híve; de magyarul sohasem tanúlt meg teljesen. Sikertelensége s a kritika ismételt támadásai elcsüggeszték, utóbb rossz gazdálkodása miatt vagyonát veszté; a szabadságharczban mint önkéntes küzdött, ennek leveretése után Amerikába ment, hol Jovában Új-Budán 1852-ben őrülten halt meg.

Barátsága Tompával későbbi. Ebben az időben, mint nevelő, Bártfáról *Bártfai levél* czímmel költői levelet írt Petőfinek, mely meglehetős conventionalis modorban hozzá, mint a bordalok

költőjéhez szól s szept. 4-én jelent meg az *Életképek*ben. Petőfi szept. 11-dikén válaszolt ugyanott *Felelet Tompa Miskának* czím alatt, nem minden éreztetése nélkül annak, hogy épen Tompa részéről félreismertetni nem akar s a költemény tele van önjellemző vonásokkal. Személyesen csak 1845-ben ismerkedtek meg Eperjesen s jó barátságuk 1847-ig tartott; bárha bizonyos versenyző hajlam Tompa részéről, melyet mások is szították, nem engedte, hogy ez mély és állandó legyen.

Midőn így megtelepedett Pesten, kezdetben legalább még nem volt egészen tisztában magágával, hogy lemond-e végleg a színészi pályáról? Tárkányinak azt írta ugyan ápr. 28-dikáról, hogy egészen az irodalomnak szenteli magát, mint ő tanácsolta;* de, mint láttuk, Pákhnak ápr. 15-én még nem írt ily határozottan.** Valóban nem csekély küzdelem folyt le lelkében, melynek egy pár költeményében is kifejezést adott. *Kerényi Frigyeshez* írt költői levelében azt mondja, hogy apja főkép azért békűlt meg vele; mert lemondott a színészi pályáról.

* *Petőfi-reliquiák* (Halasi). 126. l.
** *Petőfi-Muz.* II. 289. l.

Örűl ő — de olyasmit érzek én,
Mit a paradicsomunak küszöbén
Almát-evett ősünk érezhetett,
Midőn belőle kikergettetett.
Ott éltem volna én a színpadon
Kín és gyönyör közt … hírben … szabadon ..
Dicső álom volt. Volt! Már elmula.
Borúljon rá felejtés fátyola.

Ezzel csaknem egy időben, június végén *Bucsú a színészettől* költeményét írta, melyben ugyanez a fájdalom és sóvárgás nyilatkozik s *Színészdal*-ában, mely a *Nemz. szính. zsebkönyvben* (1845) jelent meg, újból kifejezi véleményét, hogy a színészet a művészetek koronája a mit a költőképzelet teremt, csak árny, a színészet adja meg neki az életet. A mint tehát idézett búcsújában mondja, valóban elhihető, hogy a színészettel végleg szakítani még most sem akart. Nem tekintve róla ápolt magas véleményét, ő a színészetet, mint a kalandos élet mintáját, a valódi szabadság menedékét is szerette, s némileg azt is hitte, hogy színészszé levését maga a végzet is úgy akarja. Jellemében csodálatosan volt vegyűlve a gyöngéd családias életre való hajlam a folytonos vándorló, kalandor természettel; ez az öröklött hajlama állandóan felülkerűlt benne ismételten, s ezutáni élete csak kényelmesebb, de épen oly változatos és nyugtalan, mint azelőtt

volt. Az is fáj tehát neki, hogy ő, ki elébb egy országon futott át, most egy kis szobában ülhet kalandok, regényes élet nélkül.* E vágyak nyilatkozatáúl tekintendő, hogy Egressy Gábor jutalomjátékában, a *Szökött katoná*ban, 1844 okt. 12-én még egyszer föllépett a nótárius szerepében. Erre ő kérte meg Egressyt s szándéka az volt vele, hogy ha sikerűl, színész marad; ha nem, megígérte Egressynek, hogy örökre lemond a színpadról. Az ifjúság rokonszenvesen fogadta, megtapsolta; azonban szerepét állandó elfogúltsággal nagyon halkan mondta el, s végül e helyett: «Julcsa kisasszony a menyasszony», ezt találta mondani, hogy «Julcsa kisasszony a vőlegény;» a kijavítás épen ily rosszúl sikerűlt, mert akkor Gergely úrfit mondta zavarában menyasszonynak. Erre jóindulatú nevetés és taps hangzott föl, mely a költőnek s nem a színésznek szólt. Ő ugyan az *Uti jegyzetek* szerint, hol egész őszinteséggel beszéli el az esetet, nem hitte, hogy megbukott; mégis, főképen Egressynek tett igérete szerint örökre lemondott a színészetről.**

* V. ö. ezzel *A csavargó* cz. költeményét 1844 aug.-ból. E költeménye ugyanez érzelmeket fejezi ki s midőn 1845 ápr. 1-én felsőmagyarországi útjára ment, kiadta a *Pesti Divatlap*ban (márcz. 30. I. 399. l.), miből rosszakarói jellemére vonatkozó következtetéseket vontak.

** Az *Uti jegyzetek*ben (*Vegyes műv.* III. 30. l.)

Népszerűségének s hírnevének ez első, ragyogó időszaka, mely egyszersmind az ifjú kedély forrongó ideje volt; midőn természetének jeles, nagy, de egyszersmind túlzásokba, különczségekbe könnyen menő tulajdonai egyaránt fölszabadúltak: gyúlékony, föllobbanó, gyors s néha meggondolatlan cselekvésre ösztönözte, kivált ha kétségbe vonták merészségét. Ime a gyermekvonás az ifjúban, mint bizonysága annak, hogy a genie bizonyos tekintetben örökre naiv marad. Ilyenkor dacza egész ifjúi hirtelenséggel ébredt föl, s izgékony kedélye, mely a legkisebb hatásra is erős hánykodásokban tört ki, cselekedeteit épen oly határozottakká, mint hevesekké tette. A népszerűség ez idejében történt Kappel Emilia megkérése, 1844 őszén. Kappel bankár leányát, egy szép szőke nőt, ki utóbb Lónyai Menyhért gróf

azt mondja, hogy e fellépte okt. 10-én történt. Ez tévedés, a *Szökött katoná*t okt. 12-én adták s ekkor történt fellépte is. A lapok vagy épen nem emlékeztek meg fölléptéről, vagy gyöngéden czéloztak rá s csak szívességnek vették Egressy iránt, mi bár gyengén sikerült, nem bírálat tárgya. A színház a rút, esős idő daczára is «jócskán megtelt». (Részletesen l. *Pet.-Muz.* I. 77. l.) Érdekes adat főkép arról, hogy e felléptét valóban elhatározó kísérletnek tekintette, az, a mit Egressy hagyott fenn a *Magyar szinházi lap*ban (1860. 428. l.), azonban az évet tévesen 1845-re teszi.

neje lett, ő színházból és hangversenyekből ismerte. Figyelmét iránta ébren tartotta az is, hogy Sass István épen Kappel házában lakott, s a szép leányról többször volt köztök szó. Egyszer Pákhnál voltak együtt, midőn egy vidéki csinos barna asszony szájából Petőfi hallván *A szerelem, a szerelem* czímű dalát, ez fölgyújtotta lelkesedését és büszkeségét, hogy íme, jó uton jár, bármit mondjanak kritikusai, mert a nép megérti. A szó a pénzre, erről Kappel bankárra menvén át, a költő így szólt Pákhnak Emiliáról:

— Nem is tudod, hogy ez a leány lutherana.

— Annál könnyebben nőül veheted, nem lesz vegyes házasság, — felelte Pákh. Ha van bátorságod, menj és kérd meg.

— Azt hiszed, hogy nincs bátorságom?

— Persze, hogy nincs, — viszonzá Pákh.

Ez a föltevés nagyon fölingerelte Petőfit, a ki daczczal vágott vissza:

— Azért is megyek és azonnal megkérem. Ezzel magára vette mentéjét s egyenesen a bankár házához ment. Ott irodájában így szólt hozzá:

— Én Petőfi Sándor vagyok, mindent ott szoktam kezdeni, a hol más végzi; van szerencsém megkérni Emilia kisasszony kezét. A bankár mosolygott s fölvitte családjához. Itt rendesebben viselte magát s a szokásos bemutatások után, a leány, ki őt híréből ismerte, beszélt vele valamit

az irodalomról. Petőfi csakhamar eltávozott s noha a bankár mindenesetre mondott neki valami olyast, hogy ő minden tisztességes fiatal embert szívesen lát házánál s vezettesse be a család valamely ismerőse által magát, a többi aztán isten kezében van: többé sohasem látogatta meg a családot. A lépés mindenesetre elhirtelenkedett s meggondolatlan volt; de jellemző, hogy Pákh kétségeskedése ennyire föl birta ingerelni s hátterét mindenesetre alkotta az a jogos büszkeség is, hogy hírneve fölér a rang és vagyon kiváltságaival.*

* Egyike azon jeleneteknek a költő életéből, mely legtöbb változatban volt és pedig számtalanszor leírva. Mi Gyulai úr szíves közlését követjük, ki Pákhtól hallotta. Ezzel legjobban megegyezik dr. Sass előadása. (*P. megkéri Kappel Emiliát. Vas. Ujs.* 1888. 45. sz.) Ez az esemény 1844 november havára tehető s nem történt 1845 tavaszán, mint Sass némi következetlenséggel írja. Némelyek szerint Kappel Emiliát egy Liszt-hangversenyen látta először; ez nem lehet való, Liszt sem 1844-ben, sem 1845 tavaszán nem játszott Pesten; Spanyolországban utazott. Jókai szintén elbeszéli; de ő csak hallomásból tudhatott róla; ő ekkor nem volt Pesten. (*Életemből.* I. 323—25. l.) Vachott Sándorné úgy írja le az esetet, mintha nálok történt volna s Petőfit Erdélyi megjegyzése ingerelte volna föl, a Kappel-házhoz pedig Czakó vezette el. (*Rajzok a múltból.* I. 337. l.) Ez világos tévedés; Erdélyi ekkor külföldön utazott. Jellemző egyébaránt, hogy költeményei közt egy sem

Ugyanez évből néhány szenvedélyes költeményt találunk versei közt *Szerelem gyötrelme* (Egy szőke hölgyhöz) czím alatt, melyek közűl kettő a *Pesti Divatlap* 1844 deczember 8-diki, egy az 1845 január 9-diki számában olvasható s hatra kiegészítve a fenti közös czím alatt jelentek meg a *Versek II.*-ben is. E költemények részben ugyan a régi iskola rhetorikájának hatását mutatják; de köztök a *Szerelmem zúgó tenger,* Petőfi későbbi művei közt is kitűnő helyet foglal el; az utolsóban pedig czélzás van a helyzetbeli különbségre és a lelkére boruló titkos bánatra s egészben bennök az ő heves fellobbanása nyilatkozik.* Úgy látszik, hogy *A borhoz* czimű is ezekhez sorako-

vonatkozik Kappel Emiliára, ha csak a *Színbírálat* s *Színházban* czíműek nem. Utóbbi megj. *P. D.* 1844 aug. első hete, II. 3. sz.

* A cziklus darabjai: I. *Volnék bár.* II. *Szívem, te árva rabmadár.* III. *Az én szerelmem.* IV. *Szemek, mindenható szemek.* V. *Szerelmem zúgó tenger.* VI. *Élet, halál, nekem már mindegy!* Közűlök az I., III., IV. jelentek meg a *P. D.*-ban. Többen, így Havas is a *Petőfiana* után (1889. 11. l.) őket Etelkéhez irottaknak mondják; de ez tartalmukból következtetve is lehetetlen. Mi előbb Kappel Emiliához intézetteknek véltük. A fenti adatot l. Baróti Lajos: *P. költeményeinek első krit. kiad.* 18. l V. ö. *Össz. M.* II. 502. l. Azt nem véljük, hogy *Színházban* és *Színbírálat* is ide volnának sorozhatók, noha ez a kérdés lényegére mellékes.

zik. Kiről szólnak e szenvedélyes költemények? Neumann Károly, kinél e cziklus egy eredeti kézirata megmaradt a költő ajándékából, azt mondja, hogy egy Desewffy grófnő volt e szőke hölgy, egy a színházban látott ideál, ki akkoriban a főrangúaknál szokatlanúl, a német színház előadásai helyett naponként a nemzeti színházban jelent meg; de midőn a költő megtudta, hogy ki, felhagyott ábrándjaival.

Ebben az időtájban történt az is, a mint Vahot beszéli, hogy egy házi mulatságon egy, a lengyelkét csinosan tánczoló hölgy tetszett meg neki s noha sohasem tánczolt, most próbálgatni kezdte a lengyelkét, kérve Vahotot, mint elismert mazurkázót, hogy tanítsa meg rá; de ő szemtől-szemben kinevette. Többet nem is tudunk róla. Általában azt mondják, hogy a nők iránt heves, lobbanékony természetű volt; de sem salon-ember, sem udvarló nem tudott lenni. Ehhez különben alakja sem tette alkalmassá; érdekes, de nem volt úgynevezett szép ember. Középmagasságú, szikár alakja feltűnően széles vállakkal társúlt. Szerette a testedzést, tornászást, vívást. Ezt Chappontól több ideig tanúlta s Várady Antallal gyakorolta; de boszankodott, ha barátja, mint jobb vívó, sarokba szorította.

Arcza sovány és halvány volt, színe sárgásbarna; szemei aprók, feketék, villogók, úgyneve-

zett bogárszemek; szemöldei satyrvonalba menők, orra római szabású, de kissé hegyes, tövén a homloknál benyomott, mely felett a szemöldökök közt állandóan két mély ráncz feküdt. Homloka nyílt, de nem magas, mely fölé felfelé szoktatott, sűrű, majdnem bozontos hajzat borúlt, melyet beszéd vagy szavalás közben jobb kezével hátra símogatott. Alsó ajka a szokottnál kevéssé vastagabb, a szellem és érzékiség határvonalán; szája kicsiny és szép, de ha nevetett s ez nem állott neki jól, egy előre álló felső szemfog miatt egész arcza gúnyoros, majdnem daemoni kifejezést öltött. Emígy az összbenyomás első tekintetre nem volt kedvező. Felső ajkát ritkás vékony bajusz csak kevéssé födte; állát hasonló szakáll körítette, melyet oldalt épen a ritkás növés miatt leborotválva viselt; néha egészen szakálltalanúl járt és főleg házassága után állandóan. Haja szénfekete s már 25 éves korában mutatkoztak benne az ősz szálak; bajusza és szakálla világosabb volt, gesztenyeszínbe hajló. Arcza rendesen, mint egész természete is, inkább komor; rajta pályája kezdetén, letörölhetetlen dacz ült, mely csak később, a kellemesebb környezetben adott enyhébb vonalaknak helyet s általában vagy mélán elmerülő vagy haragos, felhevült lélekállapot tükre, mely azonban a méltatlankodás, a megvetés vagy csalódás indulatainak hatása alatt nem csak nem vesztett

jellemzotességéből, sőt ezek túlságosan is jelentkeztek rajta; noha egyébként arcza épen nem tudott oly változatos lenni, mint lelkének benyomások iránti élénksége és érzékenysége.*

E külső tulajdonoknál sokkal változatosabb belső természete; bárha jelleme annyiban hasonlított arczához, hogy kevéssé hajtható, daczos és állhatatos vala. Feltételeiben megingathatatlan, elveiben szilárd; ha valamit föltett magában, kérlelhetetlenűl megtette, akármi történt is. Ez a tulajdona a forradalomban majdnem végzetessé vált reá nézve. Engedésre, midőn a szabadság vagy valamely elve forgott szóban, nem bírta rá semmi; «se a hatalmasok haragja, se a közönség elhidegülése, se a jó barát esdeklése».** Könnyen haragudott és nehezen békűlt; de a szeretetben épen olyan erős, mint a haragban. Az iránt, a kit szeretett, feláldozása határtalan volt, de egyszersmind épen oly mértekben követelő. Szívességre nehezen kért föl valakit, még legbizalmasabb emberét is; mert a megtagadás rettentően bántotta és nehezen bírta felejteni. Mondják, mennyire

* V. ö. Jókai: *Életemből.* I. 283. l. Teleki: *Egyről-másról.* II. 12. l. Berecz: *Visszaemlékezések.* (*Magy. orsz. s a Nagyv.* 1874. 402. l.), Sass István czikkeit általában a költőről, de kivált *Petőfi Tolnamegyében.* (*Tolnamegy. Közl.* 1880. 48. s köv. sz.)

** Jókai: U. ott. 263. l.

hatott rá, midőn 1846-ban Pulszkyhoz folyamodván, ez egy pár száz forintnyi kölcsönt megtagadott; de kitűnik ez Telekihez írt pár leveléből is. Jó pajtásai közt keble megnyílt; kedélyesen elbeszélgetett szenvedéseiről, katonai és színészi életéről; de általában nem volt közlékeny. Szerette költeményeit szavalni, s ilyenkor, mond Jókai, «minden vonásában kigyúlt a lélek: tekintete lángolt, sugárzott; alakja megnőtt; felmagasúlt, szobor idomot vett; akkor a ki látta, a ki hallgatta, belé kellett neki szeretni. Férfit és nőt magával ragadt, a hová akarta.»* Hasonlót említ róla Teleki és Egressy ismételten. Barátságot ritkán kötött s azok közül, kiket erre méltatott, utóbb többel összeveszett, mint pl. Tompával, Jókaival. «Zsarnoka volt annak, a kit szeretett. Egyetlen eltérő nézetet, egy eltérő véleménykülönbséget nem bocsátott meg neki. Uralkodott a barátai fölött az által, hogy szerette őket.» A tolakodókkal kérlelhetetlenűl bánt el, nyersen és visszautasítólag viselkedett; megközelíthetetlen természete a közeledni akarót visszariasztotta. Az emberekkel szemben főleg benyomásai után indult vagy indokolatlan hatások vezették, melyeken épen nem igyekezett uralkodni s gyakran igazi tisztelőit is elidegenítette magától. Általá-

* U. ott. 283. l.

ban személye nem részesült abban a közkedveltségben és népszerűségben, mint költeményei. Mintha eredeti egyéniségét féltette volna az érintkezésektől, annyira elzárkózott tőlök; nem alkalmazkodott senkihez, függetlenségét, önálló egyéniségét mindig megőrizte; csupán neje bírt reá utóbb mélyebben ható befolyást gyakorolni az által, hogy bátor, tettrevágyó és daczos jellemét tüzelte, sarkalta. E vonások épen úgy tükröződnek tetteiben, mint költészetében; azokban épen oly eredeti és önálló, mint ebben. E tulajdonokban már benne van jellemének egy másik nevezetes vonása, a föltétlen őszinteség, mely azonban átment az őszinteség túlzásaiba is és érintkezéseiben nem egyszer volt nyers, sőt goromba. «Születésemkor a sors az őszinteséget, mond, bölcsömbe tette pólyának s én elviszem magammal a koporsóba szemfedőnek. A képmutatás könnyű mesterség, minden bitang ért hozzá; de nyiltan, őszintén, a lélek mélyéből szólni csak a nemesebb szivek tudnak és mernek.»* Ismételve is magasztalja ezt, mint az erények egyik legnemesebbikét, mely épen úgy alkotó része volt jellemének, mint költészetének.

De egyszersmind lángeszének teljes tudatában nem ismerte az álszerenységet. A maga értékéről, működése becséről minden tartózkodás nélkül s

* *Uti levelek.* (*Vegy. művei.* III. 106. l.)

gyakran nyilatkozik, hol komolyan, miért öndicsőítést, hol kedélyesen, a miért hetykeséget vetettek szemére. Ez utóbbi néha egész szeretetreméltósággal jelentkezik műveiben, mint egyébként is magyaros vonás. Ugyanilyen magyaros vonásnak tartotta az e tulajdonnal rokon őszinteséget is. «Ha az őszinteség hiba, mond követi proclamatiójában (1848), úgy az nem az én hibám, hanem az egész magyar nemzeté, mely őszinte volt a világ teremtése óta, és én megvallom, nem akarok jobb lenni nemzetemnél, azt akarom, hogy legyenek meg bennem a magyar nemzet jó és rosz szokásai egyaránt, legyek tetőtől talpig magyar».* A szerénységről meg azt mondja, hogy silány portéka, melynek «betanulását sohasem tartotta fáradságra méltónak, mert az a jezsuiták találmánya».** Ereje tudatában szembe szállott a divattal és közfelfogással; kigúnyolta az álszenteket; szerette lerántani a bitorlott tekintélyt, a hatalmaskodást s gyűlölvén minden szolgaságot, megvetett minden pártfogást, minden kitüntetést azon kívül, melyet a nagy közönség, a népszerűség adhat neki. Ennek kitüntetése jól esett szívének, sőt követelte is az elis-

* *Pet.-Muz.* V. 92. l.

** L. Válaszát Vörösmartynak 1848-ból. *Pet.-Muz.* IV. 227. l.

merést. Bírálói ellen erre hivatkozott, s az élő kritika, mely az egész országból hangzott feléje, Pesten az ifjuság tüntető elismerése a Pilvaxban, a vidéki levelek és izenetek, a hozzá írt költemények, a népnek az a jellemző módja a dicsőítésben, hogy több dalát már 1843—45-ben énekelte, melyek közűl egy az Erdélyi-féle *Népdalok és mondák*ba mint népdal került be: ez tette büszkévé s ez volt az egyetlen jutalom, melyet örömmel fogadott. Soha magyar költő műveit a nép oly gyorsan át nem vette, mint az ő dalait. Midőn már nagy hírű ember volt, nem egyszer panaszkodott a népszerűséggel járó alkalmatlanságok miatt; de azért tetszettek s alapjában lelkének jól estek; mert a dicsőséget épen úgy szerette, mint a költészetet s vágyai mindig még nagyobbak voltak, mint elért dicsősége. Ezért boldogította a közelismerés minden jele. Midőn 1845-ben felső Magyarországon utazott, maga írja, hogy Rétságon egy vonzó arczú ifjúval ebédelt, ki elébb ért oda, mint ő s beszéd közben nevét kérdé. Megmondta s folytatá: — Én nem is kérdezem: ki ön? mert tudom; ön Petőfi, nemde?

— Igen, honnan tudja?

— Ki ne ösmerné önt?

«Igaza van, teszi hozzá, ki ne ismerne engem! Talán nem élnek tovább firkáim, mint én magam, tán addig sem élnek; . . . de ez engem hábori-

tani nem fog, elég lesz nekem akkor annak tudata, hogy volt idő, mikor azt mondhattam: ki ne ismerne engem!» s egy pillanatig hajlandó volt a jelen elismerését többre tartani az utókorénál. Pedig néha valóban aggódott, hogy ez a példátlan elismerés talán csak a pillanaté, a jelenre szól s a jövendő nem övé; míg más felől a kritika igaztalan támadásai ellen a jövővel vigasztalta magát.*

Egy másik jellemző eset 1848-ban történt, midőn egy alkalommal nejével Erdődről Debreczenbe utazott. A falukon mindenütt feltartóztatták s útlevelét kérték. Egy faluban önérzettel s hatáskereséssel szól a jegyzőnek: «Én Petőfi Sándor vagyok!» «Nincs szerencsém ismerni, útlevelet kérek», volt a válasz, melynél rá nézve ez gorombább már nem is lehetett volna. Oda dobta útlevelét, boszankodott, hogy annyit háborgatják s a rongyos falu azt sem tudja róla, hogy drótos tót-e vagy házaló zsidó? Új faluba érnek s a jegyző nem lévén otthonn, a pap vizsgálta az útleveleket. A papi lakhoz megy s oda nyújtja szó nélkűl, nem akarván hasonló tapasztalatot érni meg. Az öreg lelkész fölteszi szemüvegét s olvasni kezdi: «Petőfi Sándor». Aztán fölkiált: «Hazánk nagy poetája az én házamban! Oh uram, bocsásd

* *Uti levelek. Vegy. műv.* III. 42. l.

el a te szolgádat, mert ime az ő szemei megláthatták!» Megölelte, marasztotta, hogy neki csak egy szobája van, de majd a szomszédba megy, csak maradjanak nála vacsorára, éjjeli szállásra. Petőfi alig bírt tőle szabadulni és sohasem feledte az öreg lelkészt örömkönyekkel szemeiben, a mint őt megölelte.*

De azért nem lehetett rábírni, hogy valamiféle tagságot elfogadjon, habár a *Kisfaludy-Társaság*ba ismételve akarták ajánlani. Ebben nem csupán különczség nyilatkozott, nem is csak büszkeség; hanem a mesterének vallott Bérangert követte, ki minden rábeszélésre sem akart akadémiai

* Gyulai: *P. S. és lyrai költészetünk.* (*Új magy. muz.* 1854. I. 42. l.) Hasonló adatot Orlay apja jegyzett föl róla, melyet a költő beszélt el neki. Midőn júl. első napjaiban Pestről M.-Berénybe utazott, Gyomára érvén, a város házára ment s előfogatot kért. A jegyző és a bíró épen a lóczákon hevertek s félvállról válaszolgatva kérték igazolványát. Midőn ebből az ő nevét olvasta a jegyző, fölugrott, föl a bíró is, kidoboltatták a városban a költő ott létét, a piaczon álló kocsiját magok vonták be több úrral a városházához, melynek udvara nemsokára megtelt néppel. Ekkor vállaikra emelve éljenek közt körülhordozták; majd egy magas állványra emelték, honnan hosszú beszédet tartott s több órai időzés után a város lovaival küldték el M.-Berénybe. Petrich (Orlay) Soma apjának följegyzése. *Vas. Ujs.* 1895. 22. sz. *P.-M.* VIII 19. lap.

tagságért folyamodni, habár tárt karokkal fogadták volna.*

Feltűnési vágya nemcsak abban nyilatkozott, hogy költészetével kívánt hatni; ezt külsejével is, legalább kezdetben, tenni akarta. Akkoriban Pesten pantallonos, czilinderes, frakkos divat volt virágjában párisi mintára. Ő külön divatot eszelt ki magának; kucsmát, Csokonayra emlékeztető bekecset s nyakba vető csípőn alól érő mentét viselt; aztán kezében csákánynyal, senkire nem ügyelve, sem jobbra, sem balra nem nézve sebesen rohant az utczákon, rendesen a kocsi járón, hogy a menésben ne gátolják. Ujjal mutattak rá, Peleskei nótáriusnak nevezték; nem törődött vele. Azért teszi ezt, mondá, mert nem akar ellenkezésbe jönni költeményeivel, mint 1845-ben írta:

Más hazában híven őrzik
Mind azt, a mi nemzeti;
Ősi kincsét a magyar nép
Elveti és megveti,
A magyar magyarnak lenni
Elfeled vagy szégyenel...

Magyar nemzet.

Ezt a ruhát egyébként csak 1844-ben viselte s Vahot nem volt minden befolyás nélkül rá, hogy

* T. i. a franczia akadémiai tagságért a jelöltnek magának is folyamodnia kell.

fölvette; némileg büszkélkedett, hogy ez az ő népköltője. De azután is magyar ruhában járt, s Egressyvel való barátsága után jó darabig egyformán öltözködtek, t. i. sima vagy virágos fekete szövetből varratott magának attilát, hozzá alól zsinoros, gombos pantallont s az akkori szokás szerint nyakát többszörösen körülcsavarta hosszú nyakkendővel. Így van levéve a Vahot által 1845-ben kiadott képén. Utóbb 1845 második felétől nyakkendőt nem viselt; gallérát, mint ez számos külföldi költő, mint Shelley s Byron képein is látható, mélyen kihajtva hordta; e szokását megtartotta utóbb mint kapitány és őrnagy a forradalom alatt is. Ily kicsiségekből elvet csinált; dicsekedett, hogy rajta czilinder és frakk sohasem volt * s hogy operába nem jár. Ezért mondta róla Pálffy: «Mikor ez a Sándor elénk jön, mindig van rajta valami, hogy az ember vele álmodik.» «Csakhogy, jegyzi meg helyesen Jókai, ez a különczség neki mind illett, mert nem kérkedett vele, nem tolakodott: ez az ő izlése volt, nem erőtette senkire.»

Modorában, jellemében, ép úgy mint viseletében eredeti volt, keveset vagy semmit sem fogadott

* Ez nem egészen áll, Orlay említi ifjúkorából, hogy volt czilindere is, frakkja is. Mikor Nagy Ignácznak fordított, quäkkerben és czilinderben járt Pesten.

el a környező élettől, a divattól; egészen maga volt itt is, mint verseiben. De épen ezért lett néha bizarra hajló és negédes is. Büszkeségében megvetette az aristocratiát, de geniejénél fogva büszkébb és aristocratikusabb ember alig volt. E mellett sajátságos vegyülete levén kedélyében az érzelmességnek, daczнак, gyöngédségnek és nyerseségnek, a büszkeségnek és hódolatnak, mindegyiknek nyilatkozatait megtaláljuk nála a maga helyén. Az igazi tehetség imponált neki; Vörösmarty és Arany feltétlenűl hatottak rá; Szeberényihez írt leveleiben pedig, igaz, hogy kora ifjuságából, de megható tartózkodás és gyöngédség nyilatkozik. Utóbb a levélírást, mintegy ellentétben a divatos nagyképűsködéssel, elhanyagolta; a komoly irodalmi leveleknek nem volt barátja, philisterséget talált bennök. Életében gyakran tiltakozott, hogy leveleit valaha kiadják; ezért majdnem mindig dobott beléjök valamely tréfás megjegyzést, vagy ki nem nyomatható helyet; úgy írta őket, a hogy beszélt, minden pose nélkűl.* Épen ilyen

* L. Petőfiné levelét fiához. Férje levelei közűl a legutolsót és még egyet fiának hagyta, de azon feltétellel, hogy soha kinyomatni ne engedje, «miután édes atyjának ez volt számtalanszor nyilvánított akarata, hogy holta után semminemű levelei ne bocsáttassanak a közönség elé. Meg ne *szegje tehát atyjának* és anyjának végakaratát». (*Pet.-Muz.* IV, 81. l.) Neje valóban

kedélyes és szeretetreméltó tudott lenni az életben is, mint leveleiben, ha négyszemközt, bizalmasan beszélgetett, vagy jó társaságba került. Szerette barátait megtréfálni, felültetni; néha deákos csinyeket csinált, minőt Degré s az egykorúak nem egyet beszélnek el.* Élénk érzéke levén a nevetséges és humoros iránt, ezek fővonásait azonnal megpillantotta s nemcsak jellemzetesen tudja kifejezni költeményeiben és prózájában, úgy hogy mindig azt találjuk legérdekesebbnek, a mit elmond; hanem az életben is épen úgy tudta alkalmazni s ő volt az első nevető, ha valami effélét tapasztalt. Néha egy-egy név ellenállhatatlan hatást tett nevető izmaira. Ilyen volt a nyomdának a neve, mely a *Pesti Divatlap*ot nyomta, «Gyurián és Bagó». E két különös neven sokat mulatott; szavalta érzelmesen, pathossal, haragosan kihivólag. Néha az útczán, mond Sass, megállott s fel-felkiáltott kihivóbb vagy lágyabb hangon:

férjének összes hozzá írt leveleit halála előtt elégette; a megmaradtakat nem mindig lehet kihagyás nélkül közölni; igen sok levele pedig elveszett, így a Tompához írtakat Tompa égette el; Orlaynál, Szeberényinél, Egressynél, Jókainál stb. sok elkallódott. V. ö. Gyulai: *Előszó*. (*Vegyes műv.* III. VII. l.)

* Degré: *Visszaemlékezések.* I. 123—125, 130—132. lapján pár ily anekdotaszerű részletet beszél el az 1844/45. évből.

«Gyurián és Bagó», mintha a névvel megbirkóznia vagy rajta szánakoznia kellene, — közben jókat mosolyogva a név sajátságán. Egyszer éjjeli zenét is adott Sassnak e két név éneklésével; addig kiabálta ablaka alatt, míg felkölt s kinézett.

Ily ellentétekben gyönyörködő természete okozta, hogy gyakran a legkomolyabb dolgot tréfával, vagy bizarr megjegyzéssel ütötte el. A kik nem tudták, hogy minden elvont vitát kerülț s mégis belevonták, vagy ott hagyta őket vagy a legkomolyabb képpel a legnagyobb képtelenségeket hadarta össze, felültetve a vitatkozót. Hasonlólag főzte le gyakran a hozzá közeledőt, a ki fontos nyilatkozatokat várva áhítattal csüngött szavain.*)

A költő lénye tehát ellentétekből állt s könynyen ment a végletekbe, melyektől eléggé óvakodni nem tudott. Ezt maga is tudta; tudta, hogy forró és forrongó természetét fékezni nem bírja s kitörései annál erősebbek voltak, minél inkább

* Dr. Sass említ ily esetet, midőn Váczra útaztak együtt a költő szüleihez. (*Látogatás az öreg Petőfiéknél Váczon. Vasárn. Ujs.* 1884. 52. sz. L. még Székely Károlytól: *Petőfi Dömsödön.* (*Főv. Lapok.* 1874. 195. sz.) Berecz K. *Petőfi a felföldön.* (*Egyetértés.* 1882. 284. 285: és 287. sz.)

akarta s nem birt velök. Az ingerlékenység és túlságos érzékenység napjai voltak ezek, mikor csaknem összeférhetetlen volt. Ilyenkor maga is elvonúlt, elzárkózott vagy elútazott. Rendesen szobájában meghúzódva kemény léptekkel járt alá s fel és senkit sem fogadva ilyenkor alkotá legszebb verseit; fájdalmának, skepsisének, csalódásának ragyogó gyöngyeit. A mint lezajlott a vihar, újból a régi, meleg, résztvevő, vidám barát volt, az éjjelezés nyomaival bágyadt arczán; de fájdalma már vagy enyhűlt, vagy oly mélyen ült, hogy mint mondani szokta, mire fölérne, még sóhaj sem válnék belőle. Ha lelke időnként még oly nagyon elborúlt is, ha időszakonként még oly nagy ember- és világgyűlölet lepte meg: lelkének nemessége mindig győzött, feltartózhatatlanúl bontakozott ki nagyratörő lelkesedése s mindig a nemesebb irányba ragadta. Ez volt az ő jellemének mély titka; mert a nagy szívek, mint az övé, mindent ki birnak egyenliteni s minden ellenmondást egy magasabb érzésben elsimítani.

E mellett ne feledjük, hogy ő egészben fejlődésben levö jellem volt s bárha az évekkel változott és főleg házas életével nagyon megkomolyodott, mégis fejlödésben levő jellem maradt haláláig. Ő nem befejezett jellem s ifjúságánál és kora halálánál fogva nem is lehetett azzá, mint

dr. Meltzl igen helyesen hangsúlyozta. Túlzásai és szélsőségei részben ifjú koráéi is; de szíve és lelkének nemessége, eszének lángolása, nagyra törő vágya egészen az övé volt, magával hozta egész teljességében, mint a természet magasztos adományát, melyek geniejéből örök sugarak gyanánt ragyognak fel. A mint azonban élete egy be nem fejezett emberi élet s jelleme is fejlődésben levő jellem maradt: épen úgy igaz az is, hogy ez az élet egy befejezett örök ifjúság volt s benne és általa az ifjú szellem számítás nélküli heve és közvetetlensége nyilatkozik meg. Ezért jelenik meg s áll előttünk folyton az örök ifjúság symbolumaival ékesen; ezért kisérték kortársai valami bámuló sejtelemmel pályáját; még legkeserűbb ellenségei is fölismerték jelentőségét; az ifjúságot és nemzetét pedig elragadta; mert lángszíve bírta a hatalmas érzéseket, bírta az erős meggyőződést; de bírta a lángész varázsos ékesszólását is, hogy mindazt ki is bírja fejezni: szíve sugalmazója volt eszének.*

* Petőfi jellemrajzát s ehhez a vonásokat l. Gyulai: *Pet. S. és lyrai költészetünk.* (*Új magy muz.* 1854. I.) Jókainál sok helyt: *Petőfi emlékszobránál, Egy magy. költő életéből, Petőfi és ellenségei* stb. (*Életemből.*) *Petőfi eszmecsirái.* (*Nemzet.* 1891 jan. 7.). Gyulai P. egyetemi előadásai 1877/78. Berecz: *Visszaemlékezések.* (*Magy.-*

orsz. s a *Nagyv.* 1874. 402. l.). Jókai: *Előszó az Összes költeményekhez.* Dr. Sass: Számos czikkei Pet.-ről, főleg: *Petőfi megkéri Kappel Emiliát.* (*Vasárn. Ujs.* 1888. 45. sz.). *Látogatás az öreg Petőfiéknél Váczon.* (U. ott. 1884. 52. sz.) stb., *Petőfi Tolnamegyében.* (*Tolnamegy. Közl.* 1880. 48, 51, 52. stb. sz.) Végre egykorúak élőszóval közlései s a költő művei.

III. FEJEZET.

Tanúlmányai, munkái.

1844 jul.—1845 ápr.-ig.

Komoly tanúlmányai. — Béranger hatása. — Heine és hatása. — Véleménye Shakespeareről, Goetheről. — Költeményei a *Honderü*ben, *Életképek*ben, *Aradi vészlapok*ban, *Pesti Divatlap*ban 1844 II-dik és 1845 I. felében. — A *Versek I* tartalma és kiadása. — *A helység kalapácsa.* — *János vitéz.* — Ennek sikere és hatása a költőre. — Kisebb költeményei. — Az 1843—44-diki országgyűlés hatása. — Csapó Etelke. — A *Czipruslombok.* — Egyéb költeményei 1845 elejéről. — Felmond Vahotnak; szerződése vele. — Útazni megy.

A mulatságok és pajtáskodások azonban a költő ez évi és mindenkori életében csak mellékesek voltak. Napjait, az üdülés és szórakozás óráit leszámítva, állandón komoly és megfeszített munkában töltötte. Már láttuk duna-vecsei időzése gazdag eredményeit a költésben; most Pesten megszabadúlva a megélhetés mindennapi gondjaitól, az anyagi szükség lélekölő súlyától, egész lélekkel fogott az íráshoz és önműveléshez. A franczia forradalom története már ekkor kedves ol-

vasmánya lesz. Megszerzi Saint-Juste-nek: *Esprit de la revolution et de la constitution de France* (Paris, 1791) czímű művét s állandóan legbecsesebb könyvének tartja; máig meglevő példányára ezt írta rá: «Petőfi Sándor kincse». E mellett, mint könyvtára maradványából meggyőződhetni, történelmi és politikai műveket olvasott, melyekből világtörténelmi ismereteken kivül kivált hazánk politikai helyzetének ismeretét merítette. De ezek mellett most még inkább a költők és nyelvek foglalták el. A franczia nyelvben ez évben ismereteit gyarapította* s Béranger állandóan legkedvesebb olvasmánya, kinek műveit a Grandville által illustrált kiadásban szerezte meg.** Szeretetét iránta azzal is tanusította, hogy

*) Az e nyelv tanulmányában használt segédkönyvek közül párt ismerünk: Kaltschmidt I. H. *Petit dictionnaire complet* français-allemand. 2 edit. Leipzig. Brockhaus 1844. A költő névaláírásával. (Budap. Nemz. muz.) Használta u. ennek I-ső kiadását is. Továbbá könyvtára egy részének jegyzékében is számos franczia könyvet lelünk, melyeket olvasott: Michelet-től, Voltaire-től, Bossuet-től, Sand-tól, Balzac-tól, Montesquieu-től s Lieber kiadásában 1844-ből: *Choix des plus beaux discours du temps de la revolut. française.* Stuttgart.

** Béranger: *Oeuvres complètes.* Nouvelle édition illustrée par J.—J. Grandville. T. I—III. Paris. H. Fournier Aîné. 1839. Első kiad. 1836-ból 120 fametszvénynyel, az 1839-dikiben van 30 aczélmetsz. is.

bárha mindössze kevés költeményt fordított, tőle ötöt fordított le.* Általában csak oly költeményeket fordított, melyek hangulatával teljesen megegyeztek s ebből láthatjuk, hogy Béranger és saját lelke közt rokonságot talált. Szeretetének bizonysága az, hogy arczképét 1844 óta ágya fölé függesztette s midőn ismerősei meglátogatták, e túlzó magasztalással mutatott rá: «ez az én istenem!»** Midőn pedig 1847-ben külföldre késztil, Kerényihez ezt írja: «Nőtlenségem utolsó hónapjait utazással töltöm. Megnézem a tengert, melyet anynyira óhajtok már látni, mert hisz ez rokona szívemnek; mély és viharos. Megnézem Shakspeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát, s megnézem Béranger honát, a fényes Francziaországot és magát Bérangert, a világ új megváltójának, a szabadságnak legnagyobb apostolát. A júliusi revolutio ágyúdörgése Béranger dalainak visszhangja volt. Mindenki tisztelettel említse az ő szent nevét. Ő a világ első költője».

* *Gyermekkori emlékek* (*Souvenirs d'enfance.* 1831.), *A jó aggastyán* (*Le bon vieillard.* 1817.), *Képzelt utazás* (*Le voyage imaginaire.* 1824.) 1846-ból; *Honvágy* (*La Nostalgie*, ou La maladie du pays. 1830.) 1847-ből; *Béranger legújabb dala* 1848-ból. V. ö. *P.-M.* VI. 65. 84. l.

** Péchy I.: *Petőfi Duna-Vecsén. Koszorú.* II. 370. l. 1879.)

E sorokból megítélhető Béranger iránti elragadtatásának minősége. Ő úgyszólván kritika nélkűl lelkesedett érte s e tekintetben egészen egy véleményben volt a franczia költő kortársaival. Midőn az általa annyira csodált júliusi forradalom sikerére gondolt, egyszerre előtte állt Béranger, kinek neve, dalai össze valának kötve e forradalom előkészületeivel és sikereivel; kinek költeményei becsét a nagy események, a küzdelem izgalma, a győzelem mámora történelmi jelentőségűekké teszik s úgy látszott, hogy a szabadság az ő lantjának csakugyan egy időre le van kötelezve. Valóban Petőfi nem annyira Béranger költészetét bámulta, mint Béranger pályáját és hatását, mint nemzeti költőnek. Az a ragyogó szerepe tetszett neki, melyről ő is álmodozott, hogy fényoszlopként megy népe előtt s az eszmék világánál vezeti a szabadság kivívásáért kezdett küzdelemre. E mellett Béranger pályája hatott rá, minő ez a júliusi forradalom előtt volt. Elébb 1813-ban mint a béke apostola lesz népszerű, még Napoleon életében; majd megteremti és népszerűvé teszi a napoleoni dicsőség legendáját, mely a democratiából nőtt ki s a restaurált királysággal szemben bírta a nagyságban mindig benne rejlő bűbájt. Ugyanekkor lemond a restauratio alatt vállalt állásáról, gúnynyal, satyrával, cynicus ötletekkel és lelkesítő, fenyegető hangon támadja meg ennek

tehetetlenségét és romlottságát; kétszer is börtönbe kerül s végre győzelmes harczra látszik vezetni a szabadság minden barátját. Ez akart ő lenni nemzetének.

Vegyük a hatás történelmi folyamát. Petőfi legelőször Bérangert, mint említők, a debreczeni télen forgatta, de ekkor még hatás nélkül. Bővebben 1844 tavaszán, a duna-vecsei két hó alatt foglalkozott vele, hihetőleg a német fordítás segélyével s ekkor jelenik meg nála a refrain, melyre első példa a Duna-Vecsén írt *Gazdálkodási nézeteim.* Ez idő óta a refrain Petőfi költészetének állandó vonása; 1844-ből 15, 1845-ből 11, 1846-ból 3, 1847-ből 14, 1848-ból 13, 1849-ből 2, öszszesen 58 refraines költeményét ismerjük. Ezt ő mindenesetre Bérangertől vette; a magyar népdalnak nem jellemző tulajdona, legfölebb csak egyes fölkiáltásokban nyilatkozik s Petőfi sem használta specificus népdalféle költeményeiben. Ez az egyik. Másik figyelemre méltó körülmény némileg költészetök azon hasonlóságából eredt, hogy Petőfi költészete épen úgy alapszik a magyar népköltészeten, mint Bérangeré a chansonon. A chanson ő előtte főleg népies utczai dal volt, egy könnyed, többnyire frivol, satyrikus, lazán szerkesztett, gyarló rímű ének, a refrainnel, mint jellemző szerkezeti tulajdonnal; melynek mívelését már ő előtte Panard, Gouffé, Collé, de főleg

Désaugiers nemcsak sikerrel kezdték meg, hanem népszerűségét is megalapították, úgy hogy a franczia szellem különös rokonszenvvel fogadta. Ekkor lépett föl Béranger, ki a chansont bevitte a műköltészetbe, nagyobb hajlékonyságot adott neki, beleillesztette az ódát, elegiát, satyrát; továbbá hol elbeszélő, hol monolog, párbeszédes, drámai, dal vagy balladaszerű alakba öntötte; a refraint pedig minden lehető formában alkalmazta s minthogy a chanson alapján állandóan párizsiasan népies akart maradni, kevés költeményt írt refrain nélkül, mely nála valóban a műalkat lényeges része. Ugyanis a gondolat súlypontja ráesik; a főeszmét mintegy összesűrítve fejezi ki s az összes mellékgondolatok rávonatkozása által, ő adja meg a részek kapcsolatát, melyek egyszersmind őt megfelelőleg kiemelik, megadják a szükséges háttért és világítást. Ezekből is látható, hogy Béranger a legszámítóbb költők egyike; ő főleg fejével dolgozott; ezért nem ritkán túlságos tömött, csíszolt, nehézkes s hogy a refrain e túlzott alkalmazása a műalkatban az egy öntés helyett gyakran érezteti a részek összeragasztását, az eléggé világos.

A refrainen kívül* Béranger Petőfire költésze-

* A refrain számtalan fajai közül legérdekesebb s legszebb Bérangernál az, midőn a refrain a versszakok

tének ez időszakában, 1844—45-ben, kivált két irányban hatott. A hatások egyike tisztán hangulati; t. i. hatnak rá oly költeményei, melyekben Béranger könnyűvérűsége, gondtalan életbölcselete, optimismusa, kedves epicureismusa, bor- és barátság kedvelése, tartózkodás nélküli jókedve, sőt frivolsága nyilatkozik. E vonásokat némi pajzánság kiséretében ekkor leljük meg Petőfinél is a bor tulzó dicséretével, a holnappal nem gondolásnak, az eszem-iszomsággal dicsekvésnek, a rémarczú hitelezőkkel való enyelgésnek rajzával együtt, mely, mint említettük, bizonyos költői affectatióvá is lett nála. A másik hatás az, a mint genreképeit kezdte ekkor írni.* Ilyen egy pár fővárosi életképe (*Kedves vendégek, A boldog pestiek, Pest*); de még jellemzőbbek azok, melyekben egy-egy alak rajzát adja, akár bizonyos kedélyességel, egy-egy adoma keretében, akár szélesebb, jellemzőbb történetben, románczszerűleg, akár jellemrajz alakjában (leírás vagy monolog).**

értelme szerint módosúl: *Nostradamus, Le malade, Les hirondelles* etc. Petőfinél is pl: *Gyermekkori barátnémhoz, Pál mester, Dalaim* stb.

* Korábbiak: *Furcsa történet, Szeget szeggel, Lopott ló, Szomjas ember tünődése, Vándorélet.* (Talán ez utóbbi már a Béranger-időszakba esik.)

** Az elsőre példa *Csokonai, A tintás üveg*; másodikra: *Az öreg úr, János gazda, Pál mester, Ambrus*

Sokkal jellemzőbb az a hatás, melyet pályája második felében, mint politikai költőre gyakorol a hazafias, a forradalom kitörésén, a királyság megbuktatásán működő Béranger. Itt néhány egyező vonás azonnal szembeötlő, minők: a királyságnak, mint a zsarnokság képviselőjének gyűlölete, a conservativ osztályok kigúnyolása és lenézése, az elnyomott néposztályok (Bérangernál a bourgeoisie,* Petőfinél a nép) felkarolása, a köztársaságnak, mint a szabadság megvalósítására az egyetlen eszköznek kizárólagos szeretete; nemzete jeles tulajdonainak s multjából a szabadságért folytatott küzdelmeinek czélzatos dicsőítése a jelen szenvedélyeinek izgatására; az egyenlőségnek, mint a szabadság végczéljának hirdetése; a régibb királyok gyarlóságainak gúnyos rajza az irántok táplált hagyományos tisztelet kiirtására; végre az a hit, hogy isten végítéletet fog tartani a szabadság érdekében valamely véres harczban, melyben a szabadság hősei eltiporják a zsarnokság zsoldosait.

Azonban ez általános kereten belül utánzásról nem lehet szó. Az a lelkesedés, mely Petőfi lyráját a magyar történelemhez és nemzetünk-

gazda; a harmadikra: *Pinty urfi, Orbán, A varróleány, A jó öreg kocsmáros, A magyar nemes, Pató Pál úr, Sári néni, Vándorlegény, A kisbéres, A jó tanító.*

* V. ö. Louis Blanc: *Histoire de dix ans.* I. és köv. k.

höz kapcsolja, a magyar lyra háromszázados öröksége s politikai költészetének forrásaiban és czélzataiban másnak kellett lenni, már csak viszonyaink sajátos természete miatt is. Egyébként is Petőfi jóval nagyobb és többoldalú költő, mint Béranger. Míg Béranger múzsája a párisi polgárság s ő más népet nem ismert; Petőfié a magyar nép, mely nyelvben, érzésben, szokásaiban, költészetében egyesíti mindazt, mi nemzetünkben legbecsesebb, s melynek költészete lelkébe olvad, mint a nemzetéhez kapcsoló érzések ösztöne, mely benne nem utánozva, hanem teremtve munkál. Ezek mellett Béranger alapjában türelmes, engedékeny, passiv, mondhatni öreges természet; hirdetett eszméit már rég bírta a franczia nemzet; ő csak kifejezte őket a kedvelt formákban s a kellő időben. Egész életében sohasem volt a közvélemény vezetője, hanem szolgája; nem a sugalmazó volt, hanem a sugalmazott s népszerűsége épen azon alapult, hogy mint ennek szolgája, élesebbre hangolva, mindig azt a sípot adta vissza közönsége szájába, melyet tőle kapott. Petőfi ellenben, mint átalakulásunk legtöbb férfia, a politikai eszméket elő is készítette, gyakran volt mint amazok, ezeknek martyrja; saját eszméi, meggyőződései voltak, melyeket ha korán, ha rosszkor is, de kihirdetett; és noha szerette a népszerűséget, elveit jobban szerette s értök min-

denről le birt mondani. Ezért hatása nem is lehetett akkora s politikai költeményei épen anynyira megszerezték számára a népszerűséget, mint a népszerűtlenséget. Ezeken kívül Petőfi hangneme egészen más, fensőbb, magasabb. Petőfiben erős, tüzes képzelem volt, mely átölelte az érzelmek egész világát s minden fokozatát; Beranger nyugodt képzelme korlátolt s épen nem fölfedező. Innen egyhangúsága a Petőfi változatossága mellett. E miatt többnyire a dicsőített események alatt marad; Petőfit lángolása, tüzes republicanizmusa, képzelő ereje és szenvedélye méltóvá tette hozzájok. E mellett hol van Bérangerban Petőfi erős természetszeretete, mely olyan, mintha a természet öntudatos lelkiismerete volna; a Petőfi erős családi érzése, fiúi szeretete, minden lépésén uralkodó mély erkölcsi és vallásos érzése; hol van benne az a lángoló szerelmi elragadtatás, mely ódákban dicsőíti a kizárólagosan, az örökre szeretett nőt és hitvest; hol van az a szilaj gyönyör és harag, az a szenvedélyes határozottság, túlzó republicanizmus, melyek soha sem hagynak fenn akár kételkedést, akár habozást?

Heine, ámbár kortársai másként vélekedtek, sokkal kevesebb, sőt alig gyakorolt rá valami hatást; ezt is főkép csak 1844—45-ben a *Buch der Lieder* (1827) és *Reisebilder* cz. műveivel. Még majdnem legfontosabb az, hogy a Heine által

nagyon kedvelt egyenetlen hosszúságú, anapaestusokkal elegyített iambicus sorokat hol rímesen, hol rímetlenűl Petőfi is, kivált 1846-ban nagyon használta. Volt azonban egészben véve szellemöknek egy közös vonása, a sarcasmus és bizonyos cynismus, mely főleg Petőfinél többnyire kedélyesen és érzelmesen, Heinenál azonban keserű, gúnyos, gyakran bosszúvágyó és frivol hangulattal nyilatkozik. Különösen e tulajdonaival s jellemének ellentétes vonásaival, néha affectatióival, melyeket dalaiba is átvitt, hozzá véve lángeszét, a német dalnak Goethe után új érdeket és új vonásokat tudott adni. Ezek közűl legjellemzőbb az, melyet hol Heinei humornak, hol cynismusnak neveznek, mely szerint a lelkesedéssel vagy érzelmességgel kezdett költeményt egész váratlanúl keserű vagy gúnyos fordulattal fejezi be, mely azonban nagyon sokszor nem bir meggyőzni s modorossággá válik. Rendesen a komolyság tűnik fel affectáltnak, melynek feladata, hogy a tréfát vagy gúnyt, mely a költemény fő czélja, egy meglepő, váratlan fordulattal annál jobban kiemelje. E modorával gyakorolt hatást Petőfire; mert e vonás megvolt az ő kedélyében is és ha ifjúkori kisérleteiből többet ismernénk, e befolyást jobban megfigyelhetnők. Ez időből való költeményei közűl a *Magány, Első szerelmem, Vizen, A nap házasélete, Halálom,*

Hozzá, Szobámban, (1844-ből). *A nap, Egy szép hölgy emléke, Mi kék az ég! Ki a szabadba! Holdvilágos éj, Egy hajfürthöz, Felsülés* azok, melyeken e hatás észlelhető, mely azonban nem jelentékeny. Utóbb 1847-ben változatos szerelmi regényének egyik keserűbb pillanatában lefordította Heine *Koronázás* cz. költeményét, de kéziratából kihúzta; mert a mint kedélye mélyebb lett, e modortól teljesen elhidegült. Különben is e kevés szellemi közösségen kívűl őket egy egész világ választotta el. Petőfi lényegileg ifjú, naiv és lelkesűlő, érzelmes természet; Heine sokkal complicáltabb, söt a legkülönbözőbb és ellentétes vonások vegyületét mutatja. Föl bír szállni a legmagasabb poesishez s lesűlyed egy mindennapi tréfához; senkit sem kímélő, de maga ideges, gyönge és ingerlékeny minden kritika iránt; ironikus és csufondáros ellenei, barátai és önmaga iránt s mindent áldozni kész egy jó élczért; néha boszúvágyó és keserű, a kedélyességbe folytonos visszaesésekkel; semmiben sem hívő, majd érzelmes és ellágyuló; röviden mint maga mondá magáról: káposzta, leöntve ambróziával. Petőfitől távol álltak e sajátságok s ezek kellő világításba helyezik költészetökben az említett rokonság fokát és természetét.

A külföldi költők közűl állandó olvasmánya volt már ez időben Shakespeare a Schlegel-féle

német fordításban.* Ot tartotta a világ legnagyobb költőjének s ennek dithyrambikus kifejezést ad 1847-ben *III. Richard király*ról szóló czikkében, hol azt írja a többek közt: «Shakespeare egymaga fele a teremtésnek. Ő előtte tökéletlen volt a világ, s az isten, midőn őt alkotáígy szóla: netek, emberek, ha eddig kételkedtetek, ezután ne kételkedjetek létezésemben és nagyságomban! Mind előtte, mind utána sem madár, sem emberi elme annyira nem röpült, mint Shakespeare. Fölhozta a szív tengerének legmélyebben fekvő gyöngyeit, s lehozta a képzelet óriás fájának legmagasabb virágait. Megrabolta a természet minden szépségét; mi csak azt szedegetjük, böngészgetjük, mit otthagyni épen kedve telt, vagy elhozni méltónak sem tartotta. Nincs az az indulat, az a szenvedély, az a jellem, melynek mását nem adta, s oly festékkel, mely semmi

* Birtokában is volt a köv. két német kiadás: 1., *Shakespeare's sämmtliche Werke.* In neuen Übersetzungen v. A Böttger, H. Döring, Alex. Fischer, L. Hilsenberg, W. Lampadius, Th. Mügge, Th. Oelkers. Ortlepp, Petz, K. Simrock, E. Susemihl, C. Thein. In 12 Bänden. 16-r. Leipzig, 1839. G. Wigand. 2., *Shakespeare's sämmtliche dramatische Werke,* übers. v. Aug. W. Schlegel und Ldw. Tieck. 3-te Aufl., in 12 Bd. Berlin, 1843—44. 8-r. (V. ö. könyveinek jegyzékét, *Magyar Könyvszemle.* V. 1880. 214. l.)

idő multával nem veszti el színét, még csak meg sem halványodik; neki jutott örökül azon ecset, melylyel a világszellem a tarka földet, a fényes csillagokat és a kék eget festette, mik olyanok lesznek évezredek mulva, a milyenek voltak évezredek előtt.»* E csodálatából folyt, hogy midőn s főképen Shakespeareért, 1845—46-ban megtanult angolúl, számos művét le akarta fordítani, mint Aranyhoz írt leveleiből kitűnik.**

Gœthet ismerte, olvasta, de nem szerette. «Ennek az embernek gyémánt volt a feje, de szive békasó . . . eh, még az sem! hisz a békasó szikrát hány. Gœthe szive agyag volt . . .» «Gœthe a legnagyobb németek egyike. Gœthe óriás, de óriás *szobor*. A jelen mint bálványt állja körül, de a jövendő el fogja dönteni, mint minden bálványt. A mily egykedvűleg nézett ő le dicsősége magasságáról az emberekre, oly egykedvűleg néznek le majd az emberek dicsősége porbavegyült romjaira». Így ír róla 1847-ben az *Uti levelek*ben s ez volt már 1844 előtt is a véleménye. Világos, hogy Gœthe szivéről és hidegségéről kora általános balvéleményében osztozott; s a maga szempontjából itélt, nem költészetéről, ha-

* *Életképek.* 1847. I. 250. l. (*Vegyes műv.* III. 176. l.). L. *Össz. M.* VI. 18. l.

** *Pet.-Muz.* I. 304. l.

nem jelleméről. Pedig lyrai pályájokban közös vonás, hogy Gœthe épen úgy a népköltészet alapján teremtette meg a német dalt, mint Petőfi a magyart. A Petőfi idegenkedése Gœthetől teljesen eltérő egyéniségében feküdt s ez alapon magyarázza meg vélekedését Szász Károly, ki azt mondja, hogy bárha rokonok az őszinteségben s a költés módjában, az által, hogy ezt egyéniségök tükrévé tették: költésök tartalma végetlenűl különböző, merőben ellentétes volt, sőt költésök módja is csak látszólag volt egyenlő. Petőfi t. i. a közvetetlenség szoros hatása alatt költ, Gœthe újra teremti benyomásait, újra költi életét költészetében s ebben a nagy különbség. Ez mindenesetre igaz; de véleményére nem ez, hanem főkép a köz-előitélet, az általános fölfogás folyt be.*

E tanulmányait nem tekintve is, majdnem bámulatos munkásságot fejtett ki, a mit elősegített az is, hogy 1844 második felében 1845 ápr. 1-sejéig Pestről alig mozdúlt ki. Költeményei egymást érték a szépirodalmi lapokban s egyelőre mindenikbe dolgozott. 1844 második felében a *Honderű*ben jelentek meg *Honfidal* (aug. 3.) s *Az alföld* (okt. 5) költeményei, melyekért 1—1

* V. ö. *Goethe lyrai költ.* Ford. Szász Károly. Budap. 1875. *Bevez.* 35—36. l.

aranyat kapott * s csak akkor szűnt meg ide költeményeket adni, midőn e lap mind nagyobb ellenszenvvel fordúlt ellene s a szerkesztő, Nádaskay, igazságtalanúl bírálta meg verseit (decz. 21.). Az *Életképek*ben 1844 második felében *Hattyudalféle* (jul. 10.), a jutalmat nyert *Egri hangok* (aug. 21.), *Felelet Tompa Miskának* (szept. 11.), *Gazdálkodási nézeteim* (okt. 19.), *Az én torkom álló malom, Ez a világ a milyen nagy* ** (nov. 6.), *Szobámban* (decz. 28.); 1845 első felében *Bucsú 1844-től* (febr. 1.), *Pál mester* (febr. 22.), *Esik, esik, esik, Gyere lovam, hadd tegyem rád nyergem, A hegyoldalt venyigesor takarja**** (márcz. 8.), *Egy telem Debreczenben* (márcz. 29.) cz. költeményei jelentek meg.

Az *Aradi vészlapok*ban † jelentek meg *Vándorélet, Mi foly ott a mezőn? Virít a kikirics,*

* Talán erről *Hozzá* cz. költeménye a *Honfidal*ért kapott aranyról.

** *Népdalok.* I—II. közös cz. a.

*** *Népdalok.* I—III. közös cz. a.

† E korában híres emlékkönyvet Császár Ferencz adta ki Arad segélyezésére, melynek egy részét 1844 februárjában tűzvész s a kiáradt Maros pusztította el. Felhívása 1844 április 7-én kelt s ebben a munkásságra felszólított írók közt találjuk Petőfi nevét is, kinek az ezen albumba adott költeményei tehát márczius-április havából valók. Megjelent 1844 október elejére. (V. ö. *Regélő.* 1844. I. 462. l. és *Életképek.* 1844. II. 552. l.)

Hiu terv, Dal a szivarról czíműek. Az elsőt Barabás Miklós ugyanazon czímű rajzához írta, mely ott Riedel metszetében jelent meg; a két utóbbin Császár Ferencz némi módosításokat tett. Az egyiknek eredetileg czíme *Füstbe ment terv,* a másiké *Szerelem és pipadal* s utóbb a költő e czímek alatt vette föl költeményei közé. Ez utóbbinak Császár pár sorát is átalakította, mert a «pipa» említését az ő glaçé-keztyűs ízlése nem tűrte meg.*

A *Pesti Divatlap*nak majd minden száma hozott tőle vagy költeményt, vagy fordított elbeszélést. 1844 második felében jelentek meg: *Levél Kerényi Frigyeshez,* (Pest, jun. 25, 1844 júl. 2-dik hete), *Kedves vendégek* (júl. 3-ik hete), *A boldog pestiek, Az ó és új világ* (Sue legújabb *Örök zsidó* czímű regényének bevezetése)** (júl. 4-dik hete), *Szinházban* (aug. 1 hete), *Javulási szándék* (aug. 2-dik hete), *Megy a juhász szamáron* (Néprománcz cz. a. aug. 3. hete), *Poharamhoz,*** Irtóztató csalódás* (aug. 4. hete), *Fürdik a holdvilág az ég tengerében* (Néprománcz cz. a. aug. 5. hete), *Bucsú a szinészettől* (junius

* *Pet.-Muz.* IV. 111. l.

** Aláírva *Fils de pierre* (Petőfi). Először Havas figyelmeztetett rá. *Összes műv.* V. 575. l.

*** Pönögei Kis Pál név alatt.

végén 1844. szept. 1 hete), *Ezrivel terem a fán a meggy* (Népdal cz. a. szept. 2. hete), *Egressy Gáborhoz* (szept. 3. hete), *De már nem tudom, mit csináljak* (Népdal cz. a. szept. 4. hete), *Ambrus gazda* (okt. 6.) *A helység kalapácsából* mutatvány (okt. 13), *Halvány katona, Zsuzsikához** (okt. 20), *A leánykákhoz* (okt. 27), *Takarékosság* (nov. 3), *A nap házasélete* (nov. 17), *Batthyányi és Károlyi grófnék* (nov. 24), *Hozzá* (decz. 1), *Volnék bár, Az én szerelmem*** (decz. 8), *Csokonai* (decz. 15), *Védegyleti dal, A természet vadvirága* (Dardanus-féle kritikusaimhoz. Decz. végén). Ezeken kívűl jelent meg három fordított beszélye: *Jenny* (franczia beszély. Aug. 1—2. hete), *Nagybátyám és ipam* (német novella. Szept. 3—4. hete), *Álarczos bál* (franczia beszély. Dumas után. Okt. 18). 1845 I. negyedében jelentek meg: *Éjszakáim* (jan. 1), *Szemek, mindenható szemek!**** (jan. 9). *Jaj, be bús ez a harangszó, Amott fönn egy csillag ragyog, Én vagyok itt, emésztő gyönyöröm! Hol vagy te régi kedvem* † (jan. 16), *Liliom Peti* (Néprománcz cz. a.

* Pönögei Kis Pál név alatt.

** *Szerelem gyötrelme.* I—II. (Egy szőke hölgyhöz.) cz. a.

*** *Szerelem gyötrelme.* III. (Egy szőke hölgyhöz.) cz. a.

† *Czipruslombok Etelke sírjáról.* († jan. 7-ikén

1844-ből, jan. 23), *Hová levél, Be szomorú az élet én nekem** (jan. 30), *Vahot Sándorhoz*** (febr. 2), *A világ és én* (febr. 9), *A magyar nemzet* (febr. 13), Mutatvány a *János vitéz*ből (márcz. 2), *Téli világ* (márcz. 6), *Gyors a madár, gyors a szélvész* (Néprománcz cz. a. márcz. 13), *Ha életében, Függ már a lant**** (márcz. 20), *A csavargó* (márcz. 30). Megjelent e szerint 1844 júl. 1-től 1845 ápr. 1-ig 66 költeménye és 3 fordítása.

Azonban ezek csak egy részét teszik ekkor írt költeményeinek s kifejtett munkásságának.

Ennek egyike volt a *Versek I.* kötetének kiadása, sajtó alá rendezése a *Nemzeti kör* védnöksége alatt. E kötet kiadását, a mint láttuk, a kör közgyűlése 1844 máj. 11-én határozta el s úgy számították, hogy ca. $^{6}/_{12}$-ed vagy $^{9}/_{8}$-ad rét ivnyi kötetet fognak a versek kitenni. Ámde ma már megközelítő szabatos-ággal tudjuk, hogy az a

1845.) I—IV. cz. a. a köv. jegyzettel: «Mutatvány illy czímű, egy kötetre menendő költeményeimből.»

* U. azon cz. a. V—VI.

** Azon alkalomból, midőn arczképét a *P. Divatl.* kiadta.

*** *Czipruslombok Etelke sírjáról.* I—II. cz. a. A mint látható, a költő hat költeményt adott ki a *Czipruslombok*ból megelőzőleg, ezek a kötetke V, VIII, IX, XIV, III, XXII, XXVII, XXXIV. darabjai.

kézirat, melyet a költő Debreczenből magával vitt, 76 költeményt tartalmazott s a bírálók ebből is «vagy tizenöt»-öt kivetettek; e szerint 61 költemény maradt. Ez semmi esetre nem töltötte volna meg a kívánt ívszámot, legfölebb 110—111 oldalt. A költő ekkor e kötetét kiegészítette, t. i. hozzáadta Pesten 1844 febr. 24—ápr. 6-ig irt költeményeit: *Javulási szándék, Betegségemben, Fürdik a holdvilág az ég tengerében, A csaplárné a betyárt szerette, Vándorélet, Szerelem és pipadal*; továbbá a Duna-Vecsén ápr. 6—10-ig és ápr. 18—jún. 15-ig írt 18 és Laczházán írt egy költeményét (*Árvalányhaj a süvegem bokrétája*), végre a visszatérte után Pesten írt 21 és Kún-Szentmiklóson írt 2 költeményét, melyek a következők: *Mi foly ott a mezőn, Megy a juhász szamáron, Mi nagyobb a nagy Szent-Gellért-hegynél, Elvennélek én, Pusztán születtem, Nem nézek én, Kerényi Frigyeshez, Színbírálat, Vizet iszom, Levél István öcsémhez, Carmen lugubre, Mondom, ne ingerkedjetek velem, Hejh Büngözsdi Bandi, Kis menyecske, Ezrivel terem, Ez a világ a milyen nagy, Bucsú a szinészettől, Kedves vendégek, A boldog pestiek, Első szerelmem, Ambrus gazda, Az alföld.** E költeményeket 1844 jun. 15-től

* Ezek közűl: *Megy a juhász szamáron* és *Pusz-*

augusztus elejéig irta. Ezekkel együtt a *Versek I.* 109 költeményre szaporodott, a mennyiből valóban áll. Azonban bárha a költő azt hitte, hogy e kötete már július 1-sejére megjelen,* az előfizetők lassú gyűlekezése miatt csak auguszt. 2-dik hetében kezdtek nyomatásához, mert a *Nemzeti kör* azt határozta volt, hogy csak akkor fogjanak hozzá, ha 120 előfizető már van. A nyomatás ideje alatt az alválasztmány szept. 4-ik hetében és okt. 5-dikéről, kétszer is felhívta a gyűjtőket az ívek beküldésére s végre megjelent a kötet nov. 10-dikére, a pesti őszi vásárra.**

tán születtem kezdetűeket írta Kun-Szentmiklóson egy kirándulás alkalmával, mindenesetre Pestre visszatérte után, júliusban, a hol Bankos Károly vendége volt, kivel csak imént ismerkedett meg, mint jogászszal Ugyanez időből való még *Szinházban* és *Irtóztató csalódás,* melyeket gyűjteményeiből kihagyott: Az *Elős szerelmem* czíműről legyen itt megjegyezve, hogy Neumann Klárira vonatkozik, a költő aszódi életéből s nem Hittig Amáliára, mint ezt Havas tévesen állítja. (*Összes Költ.* II. 494. l. jegyz.) Kemény János közlése a szerzőhöz.

* L. levelét Tárkányihoz. (Halasi: *Petőfi-reliqu.* 125. l.)

** L. bővebben *Petőfi-Muz.* I. 21—22. és 82—84. l., továbbá VI. 8. l. *Versek* I. czikket. Akkoriban általában szokás volt a könyveket vásárok s kivált a nov. vásár idejére adni ki, midőn a gazda-közönség téli olvasmányt

Ugyane vásárra a költőnek egy másik műve is jelent meg, *A helység kalapácsa.* Több helyt olvasható, hogy ezt Vahot Imre kivánságára írta; de mikor készen volt, nem tetszett neki.* Ez az adat, bármily csekély, világot vet a mű eredetére és valódi czéljára. Ugyanis Vahot a Bajza, a *Tudományos gyüjtemény* és Garay nyomán novella-irodalmunk iránya és nyelve ellen felszólalt s már 1844 júl. végén a *Pesti Divatlap*ban egy czikket írt *Novellaíróink* cz. alatt,** melyben megróván őket az idegen alakok rajzáért, azt mondja, hogy «az eltévedt, a kicsapongó (elcsapongó) phantaziából eredő dagályos, erőtetett, czikornyás nyelv nagy mértékben árasztja el és teszi semmivé a legtöbb magyar novellát. Czifra az ő beszédök, mint Bálint nadrágja, melyen a példabeszéd értelmében, a sok zsinór és sujtás miatt a posztó nem is látható».

E sorok a fentebbi adattal kapcsolatban meg-

szerzett be. A vásár nov. 1-én kezdődött s két hétig tartott. Czím: *Versek.* Írta Petőfi Sándor. 1842—1844. Budán. A magy. kir. egyet. bet. 1844. 12-r. 192 l. Ára volt 1 frt. 12 kr. pp.

* Zilahy: *Petőfi S. életrajza.*

** Még elébb adott *Eugen és Hermina: vagy: szerelmi kéj és vérboszú* cz. a. «parodiai vázolatot egynémely divatos magyar novellára», a furcsább frázisokból összerakva.

magyarázzák, hogy bárha a mű az eposz fogásait és phrazeologiája alkotásának módját felhasználja, úgy hogy a komoly eposz paródiájának látszik; mégis valósággal az akkori novellaírásban és lyrában divatos rhetorikai dagályosságot akarta nevetségessé tenni. A «sallangos, puffogó» dagályosságnak, az affectált nagyot mondani akarásnak Petőfi a leghatározottabb ellensége, baráti körben, mint láttuk, ez gúnyjának egyik fő tárgya volt; vele szemben, mint legfőbb művészeti elvet, az egyszerűséget állította fel. «Az egyszerűség az első és mindenekfölötti szabály», mond 1847-ben, megróván a Kazinczy Gábor és Kuthy Lajos dagályosságát.* E szerint Petőfi paródiája nem valamely eposz nyomán indúl, noha Vörösmarty *Zalán*jának és *Cserhalom*jának némely fordulatai meglelhetők benne; hanem általában irányúl a divatos dagály ellen; tehát egy álművészeti irány paródiája. Főérdeke nem a tartalomban, hanem a formában s főképen nyelvezetében van és mint ilyen, bárha nem fakad mélyebb kedélyből, különösen sikerült a nagyhangú phrazisok, komolykodó hasonlatok szellemes és helyzetszerű alkalmazásával, melyekben a tartalom és forma a legpompásabb ellentétekben lép fel s emlékeztet arra a módra, a mint Kisfaludy Károly

* *Uti levelek.* 1847. (*Vegy. műv.* III. 94. l.)

Hős Fercsiben az Ossiannistákat paródizálta ki; csakhogy sokkal becsesebb; tele szikrázó elmésséggel. Azt lehet mondani, hogy a mint eddigi költészete az egyszerűség reactiója volt, úgy volt e műve a mult kinevetése, az öröm újongása, hogy a nyelv és irodalom a dagálytól megszabadúlt.*

* A kortársak is részben nyelvezetét és sajátságos előadását emelték ki. (V. ö. *Életképek.* 1844. II. 688. l.) V. ö. kivált Gyulai Pál: *Petőfi költészete.* Egyet. előadások 1877/78. 120 l. s szerző *A helység kalapácsa. P.-Muz.* VI. 25. és 60. l. Meltzl Hugó nézete: «A gyögyönyörű parodia Petőfire nézve nem jelentett egyebet mint teljes emancipatioját a Kisfaludy-Vörösmarty-féle finom, de még gyakrabban feszes romantikától; mert vajmi keveset tanúlhatott elődeitől», — nem fogadható el, a mennyiben Vörösmartyra vonatkozik s nem tekintve ezt, a mű kiindulása is teljesen más; továbbá Petőfi már 1843 végén megszabadúlt e befolyástól. Az bizonyos, a mint Szemere Miklós írja, hogy Vörösmarty «nagyon rossz»-nak mondta, szerinte azonban «igen jól választott versformája van, s a komikum se volna rossz benne, de a meséje silány» stb. (Levele Pajor Istvánhoz. *Pet.-Muz.* V. 71. l.) Czíme: *A helység kalapácsa.* Írta Petőfi Sándor. Budán. A magy. kir. egy. bet. 1844. 12-r. 68 l. Ára 36 kr. p. p. A borítékon két kőrajz van Grimm Vinczétől, melyek elseje a verekedést, másodika a kántor vallomását és Fejenagy belépését ábrázolja. (Kiadva *Pet.-M.* IV. 2. füzethez.) Toldy szerint, ki Orlayra hivatkozik, a rajzok Petőfitől erednek, de nem igen valószínű. Az ily kőrajzos borítékok akkor álta-

Az elsorolt adatok egyszersmind tanúsítják, hogy e művét 1844 augusztusában írta s szeptember elején készen volt. Még e hóban Geibel könyvárusnak adta el 40 frtért, melyet tüstént megszorúlt szüleinek küldött el. Megjelent 1844 október 27-dikére, megelőzvén két héttel a *Versek I.* megjelenését és általában félreértetvén, a költő czéljának helytelen magyarázatára adott alkalmat, miről bővebben fogunk alább szólani.*

Alig írta meg e művét, fejében új terv fogamzott meg. Úgy látszik, hogy a franczia romantika hatása alatt *A pokol titkai* cz. a. akart egy «nagyobb kiterjedésű» költeményt írni, mint ezt a *Pesti Divatlap* okt. 20-dikáról jelzi. Az sem lehetetlen, hogy mint Vahot sejteti, a censura adta rá a gondolatot; mert a censorokról ugyanez időben *Gondolataim bakóihoz* czímmel költeményt írt s ki is akarta adni. Vahot megakadályozván benne, a kézirattal pipára gyujtott. E mű sohasem készült el;** helyette mintegy csodás ellentétűl írta a *János vitézt*, az első valódi magyar népmesét. A *János vitéz*ről tudjuk,

lánosan divatban voltak: (*Magyar költ. élete.* 1871. II. 379. l.)

* A megjelenésre vonatk. bővebb adatokat l. *Pet.-M.* I. 22. 84. II. 37. III. 375. IV. 147. V. 75. l.

** *Petőfi-Muz.* I. 22. l. (V. ö. *Vahot: Emlékiratai.* I. 304. l. 2-dik kiad.)

hogy a költő 1844 november második felében írta; decz. első napjaiban felolvasta Vörösmarty, Vachott Sándor és Vahot Imre előtt s mindnyájok tetszését «nagy mértékben» megnyeré. Azt is olvassuk róla, hogy kezdetben csak egy rövidebb népies elbeszélést akart írni s lassanként lett belőle e terjedelmes mű; de a mint hozzá fogott, rendkívül gyorsan, Zilahy szerint hat nap és hat éjjel lett kész vele; ezalatt esténként szokása ellenére otthonn maradt, órákig erősen pipázva járt fel és alá kis szobájában, olykor-olykor egyet kortyintva az asztalon álló piros borból.* A kész művet a felolvasás után több kiadóhoz elvitte; elébb 100, utóbb csak 50 frtot kért érte, de kiadására egyik sem ajánlkozott. Ezt elpanaszolta Vahotnak, a ki főképen Vörösmarty ítéletében bízva, hogy e mű «bármely irodalomnak díszére válnék», megvette tőle 100 forinton 1845 januárjában s már a hó végén nyomatni kezdte. Czíme eredetileg *Kukoricza Jancsi* volt, de Vahot ezt, hihetőleg igen közönségesnek tartván, nem helyeselte s így állapodtak meg a *János vitéz*ben. Zilahy szerint Vahot 1000 példányt nyomatott, de csak fele költ el. A Zilahy előadása azonban nem egészen pontos;

* V. ö. Zilahy: *Petőfi S. életrajza.* 60. l. Vahot: *Emlékirat.* I. 243. s köv. l. Íratása idejéről v. ö. *P.-M.* III. 5. l.

mert Vahot két kiadást rendezett; t. i. egy finomabbat velinpapirra s ez volt az első 500 példány, és ugyane szedéssel adott egy olcsóbb kiadást más czímlappal és 1846-diki évszámmal gyöngébb papiron.*

A költő *János vitéz*ben népmesei adalékokat használ ugyan fel s maga «népmesének» nevezte, mégsem egészen az. Tulajdonképen háromféle elem olvad össze benne és teljesen népies csak az első rész, melyben a Jancsi és Iluska szerelmét

* U. ott. Zilahynál 61. l. Arról, hogy a két kiadás voltakép az első kiadásnak két lenyomata s különböző időben való kibocsátása, meggyőz a két kiadás pontos összevetése, melyekben még a sajtóhibák is ugyanazok, nem csak a szedés mutat egyforma betűt. Papirja miatt az I-ső kiadás vastagabbnak tűnik fel, formája is nagyobb, de a lapszám ugyanaz. Teljes czím: *János vitéz.* Irta Petőfi Sándor. Kiadta Vahot Imre. 1845. (Budán, 1845. A magy. kir. egy. bet.) 12-r. IV. 113 l. Ára 40 kr. E kiadásnak két kőnyomatos borítéka van Grimm Vinczétől, az egyik János vitézt lovon, a másik ugyanőt s az óriást ábrázolja, a mint ez utóbbi János vitéz kardjába lép. (Kiadva *Pet.-M.* IV. I. füz. mellett.) II-dik kiadás: *János vitéz.* Írta Petőfi Sándor. Második, olcsóbb kiadás. Kiadta Vahot Imre. 1846. 12-r. IV. 113. l. Az e művéért kapott 100 frtot, mint Vahot írja, az épen ez időtájt őt meglátogató szüleinek adta. Vahot meglehetős részletes rajzot ad e látogatásról, mely valamikor 1845 elejére esett, de mint a Vahot sallangos előadásában kevéssé jellemző részlet, bátran mellőzhető

s Jancsi elbujdosásának okait rajzolja. Ennek a résznek hasonló modorban kiegészítője a János vitéz visszaérkezése falujába, értesülése Iluska haláláról, búcsúja sírján. E két rész között vannak elbeszélve János vitéz katonai kalandjai s bárha ennek előadásában teljesen naiv, mégsem egészen népies. E részben a katonai ismert nagyitások adatait szövi elbeszélésébe, de nem a Garay *Obsitosa* modorában, mint naiv, dicsekvő hazugságokat, hanem való történetek gyanánt. Kortársai e részért különösen elítélték, hogy a népnek írván, ennek hamis földrajzi ismereteket tanít, midőn azt mondja, hogy India határos Francziaországgal, hová a lengyelek földjéről érkeztek; ide pedig Taljánországból, hol örökös tél van. Azonban a *Szépirodalmi Szemle* helyesen jegyezte meg 1847-ben, hogy ha e részt eldobjuk, nemcsak költői zamatjától fosztjuk meg, hanem kivetkőztetnők katonás, sőt magyaros szelleméből is.* Itt kiválóan népies János vitéz elbeszélése saját életéről; míg menekülése a hajón, a felhőbe kapaszkodása, lovaglása a griffmadáron részben népmesei adalékok; de emlékeztetnek az *Ezeregy éj* meséi modorára is, főleg a Sinbad hajós történetének pár részletére.** János vitéz máso-

* 1847. II. 364. és 379. l. (*Pet.-M.* III. 179. l.)
** V. ö. u. ott.

dik bujdosásában a népi elbeszélés, a fazekassal való kaland után, megint a mesésbe megy át. Az óriásokkal való kalandjához az adalékokat népmesékből vette, kivéve talán a sziklaevés részletét; míg a boszorkányok története, a mint föl van dolgozva, inkább műköltői, saját inventiója, épen így a temetői jelenet rajza is és e miatt kevésbbé természetesek. Ismét népmesei adalékokból áll az operencziás tengeren való áthatolás; de tündérország festésében, azt hiszszük, Pulszkynak igaza van,* midőn utóhangját látja az Artus és Nagy Károly regekörének, a boldog szigetek s az Atlantis görög mythosainak. És bár e részben leirásai a legragyogóbbak, inventiója mégsem elég változatos s nem vetekedhetik az első részszel; legkevesebbet itt vehetett a népmeséből.

Ebből látható, nem bocsátkozhatván bővebb fejtegetésekbe, mert ez az életrajz keretét meghaladná,** hogy Petőfi nem egyetlen népmesét dolgozott föl; hanem elbeszélése cselekvényét különböző elemekből alkotta meg, melyeket nagy

* Bírálatában a *Szépirod. Szemlé*ben. 1847. *Pet.-M.* V. 121. l.)

** Legkimerítőbb és legtalálóbb jellemzését *János vitéz*nek Gyulai Pál adta *Petőfi költészete* (1877/78). cz. egyetemi előadásában, (Litogr. kézirat. 104—120. l.) hol egyszersmind összehasonlító fejtegetést is ad az előtte feldolgozott népmesékkel.

sikerrel olvasztott össze. De a mesénél még jobban sikerült János vitéz jellemzése s az előadásmód népiessége és magyarossága. E tekintetben első volt addig irodalmunkban s ezt helyesen emeli ki a Vahot Imre előszava: «Lehet-e, így szól, főleg fejlődő irodalomra nézve nagyobb becsű kincs, mint az, melyben nemzetiségünk legtisztább forrása, a népi elem, s az annyira sajátos és eredeti népköltészet a műveltebb költői szellem által némileg nemesítve tűnik fel. És János vitéz szerzője mily derekasan fejté meg ez oly szép, mint nehéz feladatot».

Jellemző továbbá az egész rajzban a költő tárgyilagossága és következetessége, mit Gyulai szerint a naiv felfogás segített elő; s állandóan megtartja János vitézt abban a körben, melyben felfogta, mint a nép gyermekét, naivságában és magyarosságában. Ebben nemcsak az segítette őt, hogy általában jól ismerte a népet, hanem az is, hogy a Kisfaludy-társaság elhatározván ismert népköltési gyűjteménye kiadását, ő is gyűjtött, miben számos kóborlásai jó alkalmat nyujtottak s ennek eredménye meg is jelent az Erdélyi János-féle nagy népköltési gyüjteményben. Így teremtő költői ereje a valódi forrásra támaszkodott.

Az a kedvező ítélet, melyet e mű a felolvasáskor Vörösmartynál és a két Vahotnál aratott,

lényegesen befolyt a költő kedélyére is; önérzete és küldetésében való hite erősbödött; öntudatában emelkedett, önállóságában megszilárdúlt. Erre Vahot az előszóban szintén czéloz, midőn így szól: «A költő ... leginkább ezen művének alkotása után érezheté azt büszke öntudattal: miszerint ő nemcsak egy kis finnyás, nagyrészint beteges ízlésű úri töredékecske, hanem az egész erőteljes magyar nép költőjévé avattatott fel jó géniusza által». Másik fontos irodalomtörténeti hatása az volt, hogy előkészítette nemcsak a népies, a naiv elbeszélés útját, ellentétben a költői elbeszélés régibb módjával; hanem hatásával Arany Jánosra, őt naiv eposz írására bátorította fel, a ki egy népmonda, a Toldi naiv feldolgozásába kapott. «Petőfi sikere felbátorította s meg volt győződve, hogy Petőfi *János vitéze* után ő is merhet írni egy naiv költői beszélyt, mely a népköltészettől sugalmazva, hangban és jellemzésben magyar legyen».*

E művekhez járulnak költeményei, melyeket 1844 junius vége óta írt. Ezek közűl jún.-aug. havából valók: *Szobámban, Est, A csavargó, Egy telem Debreczenben, A régi jó Gvadányi, Az utánzókhoz, Élet, halál, Szinházban, Egressy Gáborhoz* (aug. 7-ről), szeptember havából: *Tompa Mi-*

* Gyulai: *Arany J. fölött tartott emlékbeszéde.*

hályhoz * (szept. 4—8-dikáról), *Szinészdal*, *Levél egy szinész barátomhoz*, *Tintás üveg*,** *Éjszakáim*, *Furfangos borivó*, *Pinty úrfi*, *Takarékosság*, *Szemfájáskor*, *A naphoz*, *Ha*, *A nap házasélete*, *Szerelem vándorai*, *Halálom*, *Mi lelt? Igyunk! Dáridó után*, *Verseim*. Október-november havából valók: *Hozzá*, *Sovány ősz*, *Csokonai*, *Legenda* (okt. 20—27 közt), *A leánykákhoz*, *Volnék bár*, *Szivem, te árva rabmadár*, *Az én szerelmem*, *Szemek, mindenható szemek*, *Szerelmem zúgó tenger*, *Élet, halál! nekem már mindegy*, *A borhoz*, *V. Ferdinándhoz*,† *A királyok ellen*, *A külföld magyarjaihoz*, *Mért nem szület-*

* Eredetileg czíme: *Felelet Tompa Miskának*.

** E két költemény a kiadásokban jóval hátrább áll ugyan, de ez időben adta őket a *Nemzeti szinházi zsebkönyv 1845-re* számára, megjelentek ott az LV. 75. és 86. l.

*** L. levelét Dömök E.-hez. (Baróti: *Petőfi ujabb rel.* 82. l. *Pet.-M.* III. 338. l.)

† E költemények közül a *Volnék bár* czíműt *Egy szőke hölgyhöz* cz. a. és *V. Ferdinándhoz* czíműt Neumann Károlynak egy «versgyűjteményes» könyvébe beírta, ott maradt meg ez utóbbi vers, melyet Pákh Albertnek is fölolvasott; sokáig elveszettnek gondolták, míg végre Neumann kiadta a *Vasárn. Ujs.*-ban. (1880. 34. sz.) Akkor gyüjteményébe a censurai viszonyok miatt nem vette föl, épen úgy, mint *A királyok ellen* czíműt sem, mely csak 1848-ban jelent meg. (*Márcz. Tizenötödike*. 1848. okt. 26.)

tem ezer év előtt, Batthyányi és Károlyi grófnék, Védegyleti dal. E pár hazafias költemény egy csoportban az 1843—44-diki országgyűlés befejező idejére vonatkozik (nov. 13), mely nagy reményekkel ült össze és mintegy 100 törvényjavaslati munkálatot dolgozott ki, melyek közűl a kormány és pártja miatt csak 13 törvényczikket lehetett megalkotni. Az elkeseredés általános volt és a rendek háza épen ezért a kormánynak bizalmatlanságot szavazott. Ugyanekkor, kivált Kossuth Lajos agitatiójára, okt. 6-án gr. Batthyányi Kázmér elnöklete alatt megalakult az országos ipar-védegylet, melyre a Petőfi *Védegyleti dal*a vonatkozik. A védegylet megalakulásával gr. Károlyi Györgyné és gr. Batthyányi Lajosné, két nőtestvér, gr. Zichy Károlina és Antónia iratkoztak be első tagjaiul, mi által kötelezték magokat, hogy csak honi kelméket fognak viselni. Egyszersmind elhatározták, hogy a bekövetkező farsangon adandó estélyeiken csak azokat fogadják el, a kik belföldi kelméből készült ruhákat hordanak s már e hóban látogatásaikat honi ruhákban tették meg és gr. Károlyiné egy női ruhakelméket készítő gyár felállításán buzgólkodott. Ezekért, de kivált a védegyletbe léptökért nov. 15-én a főváros ifjúsága nekik fáklyászenét adott. Az általános lelkesedés s a két nővér ekkor mondott hazafias szavai hatották meg a költőt is, hogy költe-

ményét hozzájok azonnal megírta, melyet azonban utóbb elveinél fogva gyűjteményéből kihagyott.* E hazafias költemények különösen azért figyelemre méltók a költő életében, mert ezekben mutatkozik legelőször költészetében közetlen érintkezés a politikai és ezzel kapcsolatos eseményekkel; és míg eddig gazdag szelleme meglehetős számitás nélkül, szeszélyesen ömlött ki vidám és komoly költeményekben, népdalokban és néprománczokban, melyeknek egyszersmind műalkatát az irodalomban megteremtette s Béranger hatása alatt a genre-költészet új formáját alkotta meg: mostantól kezdve költészete mind erősebben kapcsolódik életéhez, s így kivált 1844 végétől lehet elmondani, hogy költészete egy életével. E hazafias és komoly költeményei 1844 végéről az említetteken kívül: *Mit szól a bölcs? Részegség a hazáért, Lant és kard, Rabhazának fia, Búcsú 1844-től.*** Ez az időpont költészetében azt

* V. ö. *Pesti Divatl.* 1844. II. 26, 91, 123. és *Honderű* 339. l. L. még Váradiné czikkét, *Erdélyi Hiradó.* 1888. 2—4. sz. A két grófné, kik közűl Károlina 1819 nov. 8-án és Antónia 1816 jul. 4. szül., ez időben Pesten általános szeretet és tisztelet tárgyai voltak Részletesebben szerzőtől l. *P.-M.* VIII. 14. l.

** 1844 nov. végéről és deczemberéből valók még. *Szülőimhez, Katona vagyok én, Nem tesz föl a lány magában egyebet, Fényes csillag, Gyere lovam, Boldog*

az átalakulást is mutatja, hogy a szorosan vett «népdal»-ok irásával felhagy s a népköltészet tulajdonait, sajátságait, külső és belső formáját a műköltészetbe ülteti át. Költészetének ezt az átalakulását, melynél fogva ez egy kedélyben többoldalúvá és mélyebbé vált egyéniség tűkre lett, lényegesen előmozdította a politikai élet általános hatásán kívűl a Csapó Etelke iránt keletkezett érzelme s a leányka váratlan halála. Ezek mintegy letörlik kedélyéről az ifjúság szeszélyes jó kedvét, csapongó elevenségét s kiemelik azt a mély komolyságot, mely lényegében jellemének alapvonása volt.

Csapó Etelke Vachott Sándorné (Csapó Mária) nővére volt. Apjok 1844-ben vagyoni bukása miatt öngyilkossá levén, a mintegy 15 éves leányka anyjával együtt 1844 novemberében Vachottékhoz költözött Pestre. Petőfire már Vachottné szőke szépsége nagy hatást tett, azt mondta férjének, hogy őt Tündér Ilonára emlékezteti s *János vitéz*ben állítólag ő rá gondolt Iluska alakjában. Etelke azonnal megnyerte a különben

éjjel, Szerelem, szerelem, Esik, esik, esik, A természet vadvirága (decz. 11-dike után), *János gazda, Az öreg úr, Pál mester, Etelkéhez, Szerelem és bor, Cs. E. kisasszony emlékkönyvébe* (1844. karácsonest.), *V. S.-né emlékkönyvébe* (1844. karácson).

lobbanékony költőt; de még csak némi ábrándos érzelem ébredt szivében a kedves szőke gyermek iránt, a ki Vachottné leirása szerint nagyon szép és megnyerő jelenség volt gazdag szőke hajával, nagy kék szemeivel, nyájas, gyermekies mosolyával, üde és virító gyermekleány arczával. Azonban bármily könnyen ébredt Petőfi szivében az érzés, valóságban igen keveset, alig néhányszor találkozott Etelkével; a nőket, ha Vachotthoz ment, sohasem kereste fel s jóformán csak akkor találkoztak, ha ebédre vagy vacsorára marasztották. Érdeklődéséről csak Vachottnak szólt s csak neki mutatta meg azt a bájos kis verset, melyet az év vége felé *Etelkéhez* intézett. Különben is az egykorúak egyértelműleg mondják s maga is írja, hogy női társaságban szégyellős, «tartózkodó, csaknem ügyetlen volt».* Így még csak érdeklődése ébredt fel s csak ábrándjaiban gondolt a bekövetkező lehetőségre, hogy Etelkét nőül veszi, főkép, midőn a karácsonest hosszasabb s némileg bizalmasabb együttlétre adott alkalmat. E vidám estén Vörösmartyék, Bajzáék, Csapó Pál (Vachottné bátyja) és neje, Kazinczy Gábor, a költő s többen voltak ott. Vachott enyelgve, a régi kedélyes szokás

* V. ö. Vahot Imre: *Petőfi S. élete és műv.* 38. l. Vachottné: *Rajzok a multból* I. 340. l. és saját *Egy szép hölgy emléke* cz. költ.-ét.

szerint a künn foglalatoskodó Etelke számára egy 24 ágú csillagot rajzolt, hogy jövendőbelijét megjósolja s 22 ágát csakhamar teleírták ismerős nevekkel.* Midőn gondolkoznak, hogy 23-diknak ki nevét írják, a hallgatag költő közbe szól s neve helyett a csillag ágára a következő versecskét írja:

Ha e sötét betűk, a miket itt leírok,
Lennének a balsors, a mely tán téged ér:
Elvetném tollamat, nem írnék, bárha lenne
Minden vonásomért egy-egy ország a bér.

A társaság éjfél után oszlott el; Etelke a szokásnak megfelelőleg hajnalban csakugyan leszakít egy ágat s párnája alá rejti; de aztán ez el vész csillagostúl s habár nénje babonás aggodalommal keresi, kéresteti, a csillag oda, elé nem kerűl, a mi az egész családot mélyen lehangolja. Petőfi másnap oda megy, a négy sort beírja Etelke

* Az volt a szokás, hogy a csillag minden küllőjét, egy kivételével, ismerős nőtlen ifjak nevével írták tele; ezt az illető lányka a párnája alá tette, hajnalban látatlanúl egy ágat beszakított s a kinek neve volt a beszakított küllőn, az volt a megjövendölt férj. Van oly adat is, hogy Etelke épen azt a küllőt szakította be, melyen a költő verse állt s csak épen ez, nem az egész csillag veszett el. (*Petőfiana.* 1889. I. 11. l.) Ha a beszakítás az üres küllőre esett, azt jelentette, hogy az illető vagy nem, vagy ismeretlenhez megy férjhez.

emlékkönyvébe s ugyanekkor írja Vachottnénak is az ismert költeményt: *V. S.-né emlékkönyvébe.* E naptól kezdve érzelmei Etelke irányában határozottabb alakot öltöttek s egy lehető nősülésre gondol, a mint azt *Bucsú 1844-től* cz., ez évben utolsó költeményében mondja:

Oh haldokló év! sírod mellett engem
Lágy bölcsőjében ringat a remény,
S ha hogy szabad, a mit jövendöl, hinnem:
A mennyországnak állok küszöbén.

E gondolat utóbb a *Cziprusloinbok* több költeményében ki van fejezve, s a költő csakugyan foglalkozott vele. Ha a végzet útjába nem áll, úgy látszik, tavaszszal, midőn Vachottékhoz falura ment volna, akart erről nyilatkozni.* Azonban Etelke, ki a leírás szerint idegbajban szenvedett s így már előbb is holdas éjeken ágyából kikelve, a szobában fel s alá sétált, állandó heves főfájást érzett és mikor a költő jan. 7-én megfoghatatlan sejtelem hatása alatt papirra veti *Hull a levél a virágról* dalát, Etelke egy «jaj mama!» felkiáltással szivéhez kap s holtan összeesik. Petőfi, a ki épen Vachottékhoz ment, a megdöbbentő hír hatása alatt majdnem leroskad s lesújtva távozik.

* V. ö. a *Cziprusloinbok* számos helyét, kivált *Jőj, tavasz jőj . . .* és *Vahot Sándorhoz* cz. verseit.

És mily csodás esemény adja elé magát a temetés előtt! Vachott és a költő koporsóba teszik a szép gyermeket, a ki fehér csipkeruhájában, két oldalt dús szőke hajával, homlokán jázmin- és myrtuskoszorúval, imára kulcsolt kézzel, oly nyájas, mosolygó arczczal feküdt ravatalán, hogy ál-halottnak, elrejtőzöttnek képzelik s négy napig nem merik eltemetni. A főváros legkiválóbb orvosai megjelennek, felélesztő kisérleteket tesznek, melyeket kétség s remény közt vár a komor bánatba merűlt költő, éjet-napot a halott mellett töltve. Majd Vachottal együtt kisérték el a koporsót az evang. templomba, hol Székács tartott felette imát s onnan a váczi-úti temetőbe, mely ez idő óta a költő állandó útja lett naponként. Kerülte az embereket, a társaságot, órákat bolygott a sírok közt, néha éjjel is. Egy barátjára, ki tréfásan azt mondta neki, hogy miért epeszti magát annyira a leányért, hiszen alig ismerte, komolyan megharagudott s nem szólt többé hozzá.

A korabeliek valóban többnyire azt mondják, hogy a költő szerelme Etelke halála előtt épen nem látszott öntudatosnak, inkább csak csírájában volt még s főkép a lányka csodálatos és megdöbbentő halála ébresztette föl benne a veszteség tudatát. A bánatnak azonban annyira átengedte magát, hogy napról-napra fogyott, kedélye elsötétűlt s barátai komolyan kezdtek érte ag-

gódni.* A ki azonban a kortársak nem igen mélyre-ható közleményei helyett a költő erre vonatkozó műveit tekinti, bárha a *Cziprusiombok*ban van is a fájdalomnak némi erőszakolása, túlhajtása, többet fog látni, mint a mennyi ezek eléadásából következik; s komoly szándékait, érzelmeinek őszinteségét, jövő terveit Etelke megkérésére nézve, végre fájdalma valódiságát nem fogja kétségbe vonni.**

A *Cziprusiombok* legnagyobb részét 1845 jan. 20-ig írta s már 16-án a *Pesti Divatlap*ban négy mutatványt ad belőlök,*** melyeket jan. 30-án

* V. ö. Vahot I. *Petőfi Sándor élete és műv.* 38. l. (Legyen itt megjegyezve, hogy Vahot e műve s *Emlékirataina*k Petőfiről szóló része ugyanegy). Zilahy: *Petőfi S. életrajza.* 72. l. Berecz K. meg épen azt mondja, hogy a költő egész fájdalmát jóformán Vahotnak az a megjegyzése ébresztette föl, hogy Etelke lehetett volna még a felesége is. (*Visszaemlékezések. Magy. orsz. s a Nagyv.* 1874. 402. l.)

** V. ö. Gyulai: *Petőfi S. és lyrai költészetünk.* (*Új magy. muz.* 1854. I. 34. 35. l.), Jókai: *Életemből.* I. 327—28. l. *Petőfiana.* 1889. 11—13. l.

*** Az V. VIII—IX. és XIV. számú a kötet sorrendjében. Ebből azt lehet következtetni, hogy jan. 16-ra már a *Cziprusiombok* fele meg volt írva. A költemények előtt ez áll: († jan. 7. 1845.) Alattok e jegyzet: «Mutatvány illy czímű, egy kötetre menendő költeményeimből. P.»

és márcz. 20-án még négy követ.* Utóbb jan. 24-dike tájt Vachottékat megkérte, hogy engedjék neki át Etelke szobáját s a költemények utolsó darabjait ott írta.** Így termettek a *Czipruslombok*, összesen 34 költemény, melyek jan. végére már készen voltak s megjelentek 1845 márczius 20-dikára, melyekből 50 példány árát az árva- és szepesmegyei éhezők számára ajándékozta.***

A költemények, úgy a mint egymás után következnek, bizonyos tekintetben egységes egészet alkotnak s azt mutatják, hogy a költő rohamos és kitörő fájdalmát miként váltják fel reflexiók s miként halkúl el és olvad egy fájó visszaemlékezésbe, a természetes folyamatnak megfelelően.

* A III. XXII. és XXVII. XXXIV. sz. költemény.

** Vachottné az az állítása, hogy mind ott írta a *Czipruslombok*at, tévedés.

*** A kiadás czíme: *Czipruslombok Etelke sírjáról* Irta Petőfi Sándor. Pest. Beimel József betűi. 1845. Kis 8-r. 63 l. A költemények benne czím nélkül I—XXXIV. jelzéssel, I-ső *Elmondom, mit eddig*, XXXIV-dik *Függ már a lant* czímű az összkiadásokban. (Megjelenésére vonatkozó adatokat l. összegyűjtve *Pet.-M.* I. 25, 116—118, 232. IV. 297.) A gyűjtemény előfizetés útján jelent meg, ára volt 30 kr. Árvamegyében 1844/45 telén a rossz aratás és munkahiány miatt nagy éhség és nyomor volt; a lapok általán gyűjtést rendeztek enyhítésére. (L. *Honderű*. 1845. I. 110. l. febr. 8. és *Pesti Divatlap* 1845. I. 356. l.)

Midőn aztán, mint Arany szépen mondja, «elsírja utolsó könnyét Etelke fejfáján, még egy-két sóhajtás fakad fel kebléből azután is, aztán elhallgat vagy közönyös tárgyakat vesz elő».* Egészen úgy van; de Etelke emléke még soká borongott szerelemre vágyó lelkében s utóbb Eperjesen, majd visszatérte után Pesten szentel emlékének két gyönyörű költeményt, melyeknek még *Cziprus-lombok* czímet ad s így jelennek meg a *Pesti Divatlap*ban.** De bár ezzel vége van is e költeménysorozatnak, egy-egy jel mindannyiszor feleleveníti lelkében Etelke emlékét, még évek múlva is, mint *A hevesi rónán* bizonyítja 1846-ból, melynek alapgondolatát *Az éj*ben 1847-ben, mintegy öntudatlanúl, újra feldolgozza*** és *Egressy Etelké*hez czímzett költeményében ugyanez évből így szól:

* *Hátrahagy. műv.* II. 107. l.

** 1845. II. 613. l. aug. 14. *Mi bűvös-bájos hang* és *Messze vándoroltam* cz. költemények.

*** Az Etelkére vonatkozó költemények még a következők: *Elfojtott könnyek, Szerelemvágy, P . . . y Vilma kisasszonyhoz, Hegyen ülök, Örök ölelkezés, Forrás és folyam, Sírba tették, Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz* stb. A *Czipruslombok* egy eredeti 4-r. kéziratát Vachottnénak ajándékozván, az megmaradt, kitől a Nemz. Muz. vette meg 1886 szeptember havában.

Ki gondolná, milyen fájó emlékezet
Kél bennem e szelíd szemeknek sugarán?

Azon költeményeiben, melyeket a *Cziprus-lombokon* kívűl még 1845 első negyedében, ápr. 1-sejéig írt, bizonyos határozatlan vágy, elkeseredés, nyugtalan elégedetlenség, elfojtott sóvárgás nyilatkozik. Közűlök különösen jellemző a *Két testvér* jan. legelső napjaiból, Etelke halála előtt, *Vahot Sándorhoz* (febr. 2), *A világ és én* (febr. 9),* *A magyar nemzet* (febr. 13), melyet még az országgyűlés hatása alatt írt; de az öreg Reseta censor az *Összes költeményekből* kitörölte azzal a megjegyzéssel: «már öcsém azt nem engedem, hogy nemzetemet gyalázd»;** továbbá *A toronyban delet harangoznak, Elfojtott könynyek, Hír, Költő lenni vagy nem lenni, Szerelemvágy, A nap, Mulatság közben.*

* E költeménye nyilatkozat egy részt egy pár bírálatra, melyeket költői irányára tettek, más részt azon gúnyolódásokra, melyeket Etelke halála miatt a kortársak szerinti affectált fájdalmáról mondtak; végre bizonyos általános észrevétel a világ szolgai, előítéletes természetére. E «mérges» versért sokat gúnyolták baráti körben, kivált Pálffy Albert, — írja Gyulai Pál. A szerkesztő csillag alatt Nádaskay s többi ellensége figyelmébe ajánlja. Egészben elkeseredett világmegvetésének ekkori jellemző nyilatkozata.

** Zilahy: *P. S. életr.* 73. l. Gyulai: *Előszó.* (*Vegyes műv.* I. VII. l.)

Egyéb költeményei, mint *Apám mestersége s az enyém*, *Így is jó*, *Gyors a madár, gyors a szélvész*, *Piroslik a kecskerágó*, *Téli világ*,* *Kicsapott a folyó*, *Pest*, *Orbán*, *A sorshoz*, pár néprománcz kivételével, egy-egy ötleten alapúlnak s kevésbbé jellemzők.

E küzködő hangulatában különösen terhesnek találta a pesti életet, a hivatalt; utazásért, az élet változatos benyomásaiért epedett szomjas lelkével, s minthogy egy párisi útnak ekkor czélba vett tervéről, pénze nem levén, le kellett mondania, elhatározta, hogy Kerényi meghívására Eperjesre fog menni, hol ekkor Tompa is, mint nevelő időzött.** Ez elhatározására befolyt Kazinczy Gábor is, ki ekkor Pesten a *Vadászkürt* vendéglőben lakván, csakhamar központja lett az íróknak és sokat beszélt neki Felső-Magyarország gyönyörű vidékeiről. Mindez okból, lelke gyógyulást keresvén, felmondott Vahotnak, ki azonban

* E költemény eredetéről Hory Béla érdekes adato közölt a *Pet.-M.* V. 101. l. E szerint Krizbay Miklós kolozsvári hírlapíró 1845-ben Pesten Vahot Imrénél volt, ki Petőfit bemutatván, hozzá tette, hogy ő az a költő, ki bármiről azonnal verset tud írni. Petőfi úgy látszik, tréfás hangulatban volt, elfogadta a kihívást s Krizbay kinézvén az ablakon, egy favágóra mutatott s ez az alkalom volt e vers szülője.

** A párizsi útról v. ö. *Pet.-M.* IV. 297. l.

tisztába levén azzal az értékkel, melyet Petőfi versei adnak lapjának, a költő kárára s hosszas vonakodása daczára rábírta, hogy a versekre nézve neki legyen kizárólagos dolgozótársa, megígérvén, hogy minden számban legalább egy költeményt közöl tőle, 5 frtjával díjazva. Így lett a költő ápr. 1-sejétől kezdve a *Pesti Divatlap* kizárólagos munkatársa, mit utóbb nagyon volt oka megbánni.* Ezt Vahot aztán sietett is lapjában 1845 márcz. 23-án kihirdetni.** Ellátván ennélfogva Vahotot régibb és újabb költeményeiből pár hóra valóval, az így nyert előlegből útra készűlt s szabadulása örömét majdnem túláradó érzelemmel énekli meg *Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz* czímű versében: «Hah, börtönöm ajtaja megnyílt, — Csókolgat a drága szabadság, Édes, tüzes ajkaival».*** Egyszersmind ugyanekkor kiadta márcz. 30-dikán, mintegy hangulata jelzésére, még 1844-ben írt *A csavargó* czimű költeményét, melyet bírálói utóbb fegyverűl használták könnyelműsége bizonyítására.

* Lásd levelét Aranyhoz 1847 márcz. 31. (Arany: *Hátrahagy. irat. s lev.* III. 64. l.)

** L. *Pet.-Muz.* I. 38. l.

*** Ez útjára készűlve, olvasta Pongrácz Lajos: *Magyar útiképek* cz. könyvét, mely elébb czikkek alakjában jelent meg a lapokban s részben az általa is bejárt vidékekről szól.

IV. FEJEZET.

A felsőmagyarországi út.

Búcsúlakoma. — Petőfi erről az *Uti jegyzetek*ben. — Szemere Miklós haragja; költeményei Petőfi ellen. — Sárossy és Petőfi. — Útja Eperjesig. — Kerényi és Tompa társaságában Eperjesen. — Az *Erdei lak*. — Útja Késmárkra. — Iglón Pákhéknál. — Útja Rimaszombatra. — Kisfaludon és Várgedén. — Kirándulás Losonczra és Salgóra. — Losonczon. — Plachy Vilma Weisz Rozália. — Útja Pestig.

A költő a pest-eperjesi gyorsszekeren útazott el 1845 ápr. 1-én. A megelőző éjet a *Vadászkürt*ben mulatva töltötte el barátaival, kik közűl Egressy Gábor szavalt, Emödy Dániel *Petőfi búcsúján* * czímű költeményét adta elé, Pákh Albert elmés ötleteivel mulattatá a társaságot, melyben jelen voltak még Szemere Miklós és Sárossy Gyula is vidékről. Petőfi e nap emlékére írta *Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz* (Tavaszhó 1845.) czímű költeményét,** melyet ugyanott

* L. *Pesti Divatl.* 1845. II. 59. Az Emődy verse u. ott. 53. l. V. ö. *Petőfi-Muz.* I. 30, 39. l.

** *Pesti Divatl.* 1845. II. 27. l. ápr. 3.

felolvasott, s a jelenvoltak némelyikének nem tetszett, hogy őket pajtásoknak s nem barátoknak hívja benne. «Most is csak azt mondom, kedves pajtásaim, — mondja erre nem minden negélyezés nélkül, — hogy tempi passati, mikor én valakinek barátja voltam .... tudni való azért, mert nem hiszem, hogy nekem barátom legyen. A Csizió is megjövendölte, hogy nem leszek szerencsés a barátságban .... pedig ez nem hazud; azt is megmondta, hogy híres ember leszek.»*

Írt azonban a költő e búcsúlakomáról egyebet is, t. i. hogy jelen volt pár vidéki költőkollégája is, «kik azért voltak akkortájban Pesten, hogy magokat egyik-másik divatlap-szerkesztő által levetessék. Hja, mikor az olyan szép, ha az embert Barabás lepingálja, s a szerkesztők aztán küldik szét az egész két magyar hazá — — nak némely helyére, s a közönség bámulva kiált föl: — Tehát ilyen ő?!»

E kis tréfát Szemere Miklós és Sárossy magokra vették s mindakettő komolyan megharagudott. Sárossy ugyan nem válaszolt, mert az ő arczképe

* *Életképek.* 1845 II. 23. l. *Uti jegyzetek.* Ezek igen becses források Petőfi életéhez ez időből. Megjelentek az *Életképek* 1845 II. 1—5. sz. jul. 5-től aug. 2-ig. Újból *Vegyes művek* III. 3—44. l. s *Össz. M.* V. k. 321—49. l.

valóban megjelenendő volt az *Életképek* mellett; de Szemere egy *Nyilatkozat*ban* felelt, melyben igazolja magát, hogy ő nem azért járt Pesten, s arczképe kiadatását mind Vahotnak, mind Frankenburgnak elveinél fogva megtagadta. A mint e nyilatkozatból kitűnik, Szemere több okból haragudott meg. Ő Petőfi tehetségét kezdettől fogva nagyrabecsülte; barátságát iránta Pesttől Miskolczig való útjokban is kimutatta, ott elváláskor a költő őt megcsókolta s mégis megtámadta épen akkor, midőn versei II. füzetére saját kezével czímzett előfizetési felhivást küldött neki.

Petőfi e nyilatkozatra nem válaszolt; ezért Szemere még inkább megharagudott s állandó ellensége maradt. Még a költő halála után sem tudott róla némi ingerültség nélkül szólani, a mint ez Pajorhoz intézett leveléből ** világos 1863 jún. 14-dikéről.

Midőn tehát Petőfi *A régi jó Gvadányi* czímű költeményét kiadta,*** ő utóbb, augusztus 26-án, *A régi jó Gvadányi Petőfihez* † czímű gúnyversét írta ellene, melyben kivált önhittségét rójja meg; tehetségéről azt mondja, hogy Csokonay nem

* *Irodalmi őr.* 1845. 23. l. aug. 2.

** Itt is plagiummal vádolja. *Pet.-Muz.* V. 29. l.

*** *Pesti D.* 1845. II. 167. l. (máj. 8).

† *Honderű.* 1845. II. 148. l. (aug. 26.)

ismerné el költőtársának s tanácsolja, hogy versei felét, azután még egy harmadát égesse el; ne verseljen meg minden tárgyat; ne írjon folyton önmagáról; ne legyen ízléstelen, stb. Továbbá, midőn júl. 24 és augusztus 7-dike közt *Zöld Marczi*ját a nemzeti színház előadásra nem fogadta el, *Az agtelki barlangban, Petőfi a kálvinista Rektorhoz** czím alatt egy másik, egyébként sikerült pasquillust írt ellene, melyben az *Uti jegyzetek* pár helyét fölhasználva, kigúnyolja táblabíróságáért, Etelke iránt való szerelméért, *A helység kalapácsá*ért, a kritikusok megvetéséért, kis termete mellett is harczias természetéért. Ez, melyen igen sokan nevettek, Petőfit nagyon bántotta s csak Vörösmarty beszélte róla le, hogy nem válaszolt.** Az ártatlan tréfa különben sem érdemelt ekkora zajt, annál kevésbbé, mert a költő magamagát is kigúnyolta e megjegyzésben; arczképe a *Pesti Divatlap**** mellett, s az említett

* *Honderü.* 1845. II. 175. l. Névtelenül jelent meg, de már akkor is tudták, hogy írója Szemere.

** Szemere utóbb 1847-ben is Petőfire épen e haragból kifolyóan plagiumot akart rásütni egy czikkben. *Honderü.* II. 78—79. l. Az egész kérdés részletesen *Petőfi-Muz.* II. 77. l. V. 25—30. és 71. l. Csaknem örvend, hogy Pajor is «megcsipkedte» Petőfit. (L. u. ott. 74. l.)

*** Júl. 3. 14. sz.

czélzás az *Életképek*ben * majdnem egy időben jelentek meg.

Sárossy Gyula, kire mellékesen megjegyezve, inkább vonatkozott a tréfás megjegyzés, nem kevésbbé haragudott, bárha nem nyilatkozott is. E mellett ő, ki maga hajhászta is a népszerűséget, némi féltékenységet is érzett Petőfi iránt s ennek növekedő hire bántotta őt. Bizalmas körben nem egyszer nyilatkozott kicsinylőleg a költőről; «megannyi verséből kikandikál a volt közlegény», — írja egy barátjának. Az arczképügyről azt írja Aradra nejének, hogy Császár, Frankenburg, Eötvös, de különösen Pulszky beszélték rá. «Hiszen, — teszi hozzá, — ha a *Pesti Divatlap már Petőfit és Tóth Lenczit* is levétette, úgy hiszem, nekem senki sem fogja hiúságra magyarázni, hogy barátim kérelmének engedtem.»

Ezekből magyarázhatjuk meg Tompa levelének egy helyét 1848-ból, midőn a versenyzés, a «futtatás» vádjából kiindúlva ezt írja Aranynak febr. 7-dikéről: «Megmondom én, mi a futtatás: Sárossy *Két művész* czimű darabját felolvasván valahol, ezt veté utána: *ezzel majd leütünk nehány Petőfit!* Ez a futtatás. Én ehhez nem értek.»**

* Júl. 5. II. 1. szám.

** Arany: *Hátrahagy. irat. és levelez.* III. 299. l. V. ö. Abafi: *Sárosy Gyula. Figyelő.* XII. 94. l.

E kitérés után kisérjük a költőt felső-magyarországi útjára. Miskolczig volt úti társa Szemere, ki előzékenyen felajánlotta erszényét.* Innen megállás nélkűl ment Kassáig, hová ápr. 3-dikán estefelé érkezett meg, s az éjet ott töltötte. Kellemetlenűl hatott rá itt a város német jellege, s a gyenge német színészet. Innen 4-én reggel egy másik gyorsszekeren indúlt Eperjesre, hová még aznap délelőtt megérkezvén, Kerényi Frigyeshez szállt.

Ebben az időben Tompa Mihály is Eperjesen volt, mint nevelő, a Péchy-családnál, s Petőfi személyesen itt ismerkedett meg vele.

Napjait a három ifjú többnyire együtt töltötte. «Boldog órákat töltöttem Kerényivel és Tompával», írja Petőfi az *Uti jegyzetek*ben. Hozzájok csatlakoztak mások is, kik segítettek a vidámságban s csaknem állandóan velök volt Kerényi asztaltársa, Irányi István. A költőnek maga a város is nagyon tetszett. «Tudj' Isten, olyan kedves város nekem ez az Eperjes; csinos, szép, zajos, vidám, barátságos tekintetű. Olyan, mint egy életteljes fiatal menyecske. Hát még a tájéka».

* *Uti jegyzetek.* (*Vegyes műv.* III. 7. l.) V. ö. *P.-M.* V. 73. l. «Anyagilag is segítettem», írja itt Pajornak Szemere 1866-ból.

E gyönyörű vidékre majdnem naponként kirándulásokat tett, hol magára, hol társaságban. Reggelenként kiment a város keleti oldalán a Táborhegyre, honnan tiszta időben pompás kilátás nyílik a Tátrára; egy alkalommal vagy nyolczadmagával az Eperjeshez egy órai távolságra fekvő Sáros romjaihoz látogatott el, mely egykor a Rákóczyaké volt. Erről *A rom panasza*, ma már ismeretlen költeményét írta. Egy ily tavaszi séta emlékét őrzi *Ki a szabadba!* czímű költeménye is a maga üde, festői hangulatával.

Eperjesen ezeken kívül is írt még pár költeményt, minők: *Mi kék az ég! Magyarország*, ez utóbbit az akkori éhinségre czélozva, mely Felső-Magyarország némely részein uralkodott, s melyre ő is a *Czipruslombok*ból 50 példány árát adta; továbbá *Felsülés, Mi bűvös-bájos hang?*,* melyben Etelke emlékezete merül föl

* Ezt a költő *Czipruslombok Etelke sirjáról* cz. a. adta ki a *Messze vándoroltam* czíművel együtt. *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 613. l. (aug. 14.) A *Mi kék az ég*! cz. költeménye egy Tompa és Kerényi által kezdeményezett enyelgés kifolyása, kik évődtek vele szabadrímeiért, melyeket akkor szokás volt «klapancziák»-nak nevezni. (V. ö. Szemere Pál *Erdei lak* stb. *Pet.-Muz.* I. 295. l.) Petőfi egy d. u. otthonn maradva írta e költeményt, melyet pár nap múlva egy kiránduláson a Sz.-László hegyre, a Tarcza pallójának karfájára dőlve

egy pillanatra lelkében, míg a *Felsülés* tréfás fordulata az akkori Heinei modorának kifolyása, s valóságra nem vonatkozik.

Itt írta még *Erdei lak* czímű híres költeményét, mint költői versenyt Tompa és Kerényi hasonló czímű költeményeire, melyek együtt jelentek meg a *Pesti Divatlap*ban* a következő, mindhármuk nevében szóló, de Tompa által fogalmazott jegyzettel: «Eperjes mellett van egy erdei házacska. Ennek környékén járván mind a hárman: elhatároztuk, nem szorosan ezt fösteni le, csak körülbelől olyanforma tájképet adni.»

Ez az adat tehát egész világosan megmondja a három költemény eredetét; valóban mindenikben vannak közös vonások, melyek csak valóságra vonatkozhatnak s utóbb ismételve megjelent képes lapokban a megénekelt kunyhó képe. A három költemény közűl Petőfié és Kerényié hűbb maradt a valósághoz. Tompa leginkább eltér tőle, s ez is volt oka, hogy utóbb meg akarta czáfolni azt a hiedelmet, mintha az Eperjes mel-

elszavalván barátainak, azt kérdé: «Hát ez a kling-klang rímelés már inyetek-szerinti-e, tetszik?» (Irányi Ist.: *Még egyszer az Erdei lak. Hazánk s a Külf.* 1869. I. 217. l.) Ez és *Ki a szabadba!* cz. *Tavasz.* I—II. czímmel megj. a *Pesti Divatl.*-ban (1845. II. 199. l.) s az egykorú kritika dícsérte őket. (*Petőfi-M.* I. 123. l.)

* 1845. II—IV. 484. l. (júl. 17.)

letti kunyhó lett volna tárgyuk; mert neki lényegében valóban nem volt az, és Petőfinek is csak általánosságban lebegett szeme előtt.* A mint a

* E költeményeknek egész kis irodalma van. Legelőször leírta eredetöket Kósa Sándor (*Látogatás az «erdei lak»-nál Eperjesen. Vasárn. Ujs.* 1862. 42. sz. képpel), melyben Irányi István elbeszélését adja. E szerint a lak Eperjestől dél-nyugatra van a *zsimni potok* (hideg patak) nevű völgyben, félórányira a várostól. Irányi szerint a három költő már előbb is emlegette, hogy az együttlét emlékére énekeljenek meg ugyanegy tárgyat; de azt, hogy ez a tárgy *mi* legyen, egy kirándulás döntötte el az erdei lak felé, melyre épen ő hívta fel figyelmöket s az ajánlatot elfogadták. Ez szerdán történt s szombaton olvasták fel a költeményeket Kerényinél, midőn ő kivált a Tompa versében megrótta azt, hogy nádfedélről szól, midőn hegyi kunyhóról ír s némi vita eredt arról, hogy mekkora joga van a költőnek idealizálni? Röviden, az Irányi eléadása megegyezik a költemények alatt álló jegyzet lényegével. (L. ez eléadást Irányi Istv.: *Még egyszer az Erdei lak Eperjes mellett. Hazánk s a Külf.* 1869. 219. l.) Ugyancsak az ő eléadása alapján irt róla Haviár Dániel (U. ott. *Az Erdei lak Eperjes mellett* I. sz. képpel), kinek adatait helyreigazítja a fenti czikk. A Haviár czikkére adta ki Szász Károly Tompa hátrahagyott jegyzeteiből a czáfolatot (l. *Hazánk s a Külf.* u. ott. 45. l.) E szerint Petőfi tette az inditványt a közös tárgyról írandó versre s ekkor meg is határozták a tárgyat. «Ez szobában történt». «Határozottan ki volt mondva: hogy a költemény *festő leiró* lesz. Semmi

költemények története, épen úgy értékük is számos összehasonlítás tárgya volt, hol Tompának, hol Petőfinek adták az elsőség babérját. Ez vezette Szemere Pált, hogy *Erdei lak és Petőfi* czím alatt, főleg Tompa azon észrevételére, mely szerint festő, leíró költemény írása volt kitűzve, egy egész tanköltem ényt írjon a Petőfi dicsőítésére, melynek pár sorát helyén lesz idézni:

Ösztönöd társaid szavának sem enged,
Te nem elbeszéled a lakot, de — *zenged.*
Nem írsz le egyet-mást, mintha volnál rege:
Tenbelsődnek cseng-peng mindenütt idege,
Hol vígan, hol búsan, hol csínnal, hol nyersen;
Jól teszed, mert dal vagy, még pedig *dalverseny.*

reflexió. Csak magam maradtam hű a tervhez.» (Újból e jegyzet: Tompa: *Összes költ.* I. 342. l.) Megjegyezzük ez eléadáshoz, hogy még ez sem zárja ki azt, hogy Petőfi és Kerényi, ha Tompa nem is, ne gondolhattak volna a már látott Eperjes melletti kunyhóra, a mint-hogy Irányi eléadásában nincs is ok kételkedni. Ezt a kérdést még egyszer fölelevenítette újabban Orczy Gyula: (*Az erdei lak. Főv. Lapok.* 1891. 64. sz.), ki az erdei lakot létezőnek írja, míg vele szemben Hodossy Béla (U. ott. 70. sz.) idézi Tompa jegyzetét. Megjegyezzük még, hogy az eperjesi Széchenyi-kör is valónak fogadva el az erdei lakról szóló hagyományt, 1884-ben a Szent-László-hegy egyik kiszögelésén, a lak közelében emlékoszlopot emelt az erdei lak tőszomszédságában, melyet ünnepélyesen leleplezték. (*Három költő emléke az Erdei lak-nál. Vasárn. Ujs.* 1884. 26. sz. jún. 29.)

Nem vagy bitor festész, de nem is daltalan;
Nem aranyfüst, hanem aranyláng, lángarany . . .*

Míg Eperjesen volt, április közepe tájt az evangelikus főiskola ifjúsága fáklyás-zenével tisztelte meg Petőfit, ki ez alkalommal körülbelől így szólt hozzájok: «Tisztelt barátim! Ez a legkedvesebb zene rám nézve, mit életemben hallottam, s kedvesebb e fény, mint a rabnak a napsugár. Ha életem elsötétül, s a sors macskazenével tisztel meg: ez estére gondolván, fumigálni fogom bajaimat», stb.**

E kitüntetésről *Uti jegyzeteiben* is megemlékezik, hozzákapcsolván elmúlt éveire való visszaemlékezését, s ez a melegség bizonyítja, hogy az

* Megj. önállóan is 1860-ban, kiadta Halász Dezső. 16. l. Innen *Petőfi-M.* I. 289. l. és *Művei.* II. 27. l. (Ez utóbbi helyen egészen.) Szász károly ezt írja a versenyről: «Kerényi egy naiv lyrai képet, Petőfi egy szárnyaló szabadságódát, Tompa egy gyönyörű leíró költeményt adott. Ha a verseny csak általában költeményre szólott, akkor talán Petőfi, ha leíró költeményre — úgy mindenesetre Tompa a nyertes». Gyulai nagy elismeréssel szó róla: «Rhythmusa igen jó, sok helyütt a hanggal is fest, nagyon jellemzők vonásai s az utolsó gondolattal erősen ráveti saját alanyiságát . . . Két fő érzés húzódik végig a költeményen, a szabadság boldogsága s a naiv megnyugvás az isteni gondviselésben», etc. (*Petőfi költészete. Egyet. előad.* 1877/78. 90. l.)

** *Pet.-M.* I. 316. l. V. ö. *Vas. Ujs.* 1857. 116. l. *Főv. Lapok* 1882. 1440. l.

ifjúság elismerése neki nagyon jól esett. De bizonyítja ezt az is, hogy nehány nap múlva részt vett a főiskolai «magyar társaság» egyik ülésén, melyen önkéntes ajánlkozásból elszavalta Vörösmarty *Szép Ilonká*ját, a melyre mindig büszkén gondoltak vissza a derék ifjak.* Általában is közszeretettel fogadták, bárhová ment s Kerényi révén, de meg híreért is gyakran meghívták ebédre és társaságokba, melyekben a szokottnál élénkebb részt vett; bárha tartózkodó s hallgatag merengő természetét azok is észrevették, kik csak ekkor ismerkedtek meg vele. Ha nem is épen beteg, de szenvedő külsejű, kevés beszédű ember volt, merengő, mélyen fekvő szemmel, igen barnaszinű csontos arczczal; fekete haját, mely mereven állt fölfelé, ekkor rövidre nyírva viselte, írja róla egy ismerőse ez időből.**

A költő terve eredetileg, midőn Pestről elindúlt, az volt, hogy meglátogassa Kerényit és Tompát Eperjesen, továbbá Pákh Albert szülőit Iglón. Kerényi azonban rábeszélte, hogy tekintse meg a Kárpátokat, s főleg a Tátrát; e végből

* *Pet.-M.* I. 38. l.

** Hudák Ede Ágost levele a szerzőhöz, 1892 márcz. 15. Hudák akkor theologus volt Eperjesen s Kerényinél többször látta a költőt. Némely kisebb adat ekkori eperjesi időzéséről olvasható még Irányi Istv. id. czikkében (*Hazánk s a Külf.* 1869. 219. l.)

kísérőül ajánlkozott Késmárkig, mint a honnan legjobban látható a hegyvidék legmagasabb része. Elhagyta tehát egyelőre az iglói útat s május 2-dikán délutánra Kerényivel Lőcsére ért, útközben a Szepesmegye határát tevő Branyiszkó hegyén folyton emelkedő úton csodálván a nagyszerű kilátást, mely a Kárpátokra mindinkább megnyilt szeme előtt. «De lelkem, mint a gyermek, — irja ez útról, — ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhant észrevétlenül messzire, messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty hőskölteményei, hol puszták nyúlnak el, hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriás palota, melynek tetején a napnak gyémántcsillárja, s oldalán a délibábok tükrei függenek, mikben kedvtelve szemlélik magokat gulyák és ménesek .... ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép alföldre!»*

A Késmárkra tett kirándulás fő czélja azonban nem sikerült; május 3-án délelőtt ködös, esős időben értek oda, s a Tátra egész nap felhőbe volt burkolva. Meglátogatták tehát Hunfalvy Pált, «a tanítványaitól általánosan szeretett professort;» megnézték a Tököly-várat s a délutánt egy nyug-

* *Uti jegyzetek.* (*Vegyes műv.* III. 18. l.)

díjas kapitánynál töltötték víg poharazásközt, kivel együtt útazván Eperjestől, megszerette s vendégekűl hívta őket magához. Itt az ifjúság őt és Kerényit énekkel tisztelte meg.*

Május 4-én kora reggel Kerényitől elválva, ki visszatért Eperjesre, még az nap d. e. Iglóra érkezett s egyenesen Pákh Albert apja, Pákh Mihály evang lelkész házához szállt, hol három hetet töltött a legkellemesebb családi körben. «Kedves, patriarchalis család! írja az *Uti jegyzetek*-ben, nem foglak én elfelejteni téged. Nem fogom én elfelejteni az öreg családapát, ki magában két világrész: Európa és Amerika; ősz feje a megvénült bölcs Európa, szive pedig a fiatal Amerika, hol végetlen őserdők zöldelnek, az életkedv és remények erdői; nem fogom én elfelejteni a családanyát, a ki egyszerű és jó, mint az én anyám... és nem fogom elfelejteni gyermekeiket, miként nem a fának lombjait, melynek árnyékában oly édesen pihentem.»**

E meleg sorok, de egyéb adatok is mutatják,

* E napról való a saját jegyzése szerint itt írt kis költeménye: *Van a nagy alföldön csárda sok...*, mely alatt Késmárk áll.

** *Uti jegyzetek.* (*Vegyes műv.* III. 20. l.) Ezen kívül az iglói időzésről érdekes és részletes adatokat nyújt Pákh Károly czikke: *Petőfi Iglón* 1845-ben. (*Vasárn. Ujs.* 1889. 51. sz.)

hogy napjai nagyon jól, idyllikus csendben és nyugalomban teltek itt. Ő épen istentisztelet alatt érkezett meg vasárnap d. e., mikor az egész család a templomban volt a Pákh anyját kivéve, ki nyájas egyszerűséggel fogadta, mi neki legjobban tetszett. A haza jövő apa, meg gyermekei mint régi ismerőst üdvözölték, mert már sokat tudtak róla Pákh Albert leveleiből s ez utóbbiak, Johanna, Vilma, Károly és Miklós, valamint a leányok barátnője, Topscher Amália, valódi testvérökül fogadták és bizalmasan tegezték. A papi lak akkoriban a mostani gymn. helyén állt, melynek kertjében egy szép hársfa volt. Reggelenként korán kelve, ez alatt sétálgatva, fenhangon olvasgatott Hugó Viktorból, Bérangerből s más franczia költőkből. Délelőtt rendesen dolgozott, d. u. a családdal beszélgetett vagy felolvasott a leányoknak s barátnőiknek magyar költőkből vagy Heineből, melyet «rendesen zsebében hordott». Az idő állandóan ködös, esős volt, kivált az első héten s bár a Kárpátok lejtői ide is nagyon jól látszanak, de soha sem álltak e három hét alatt tisztán. A rossz idő is a szobába szorította kezdetben őt és a családot; ilyenkor hoszszan elbeszélgetett az öreg Pákhkal, hol változatos életéről, hol a politikai dolgokról, a jövő reményeiről.

Változatosabb lett az élet, midőn pünköst

hétfőjén, mely ez évben 12-dikére esett, megjött Pákh Albert is. Ekkor az idő is javulván, hosszú sétákat tettek a gyönyörű vidékre Párnafalu (Harikócz) felé, a Blaumondra vagy a Hernád mellett fekvő szép kőalji parkba. E jobb tavaszi napok egyikén Kerényi is átrándúlt s a napot vidám enyelgéssel és kirándulással töltötték el. Épen a kellemes időtöltés volt egyik oka, hogy Petőfi itt csak három jelentéktelenebb költeményt írt, egy népdalt *Paripámnak az ő színe fakó*... egy Heinei, főképen kigondolt költeményt *Egy asszonyi állathoz* cz. alatt s egy tréfás *Fresco-ritornell*-t, melyet «a bogárszemű, csinos Csatlós Erzsébetre» írt.*

Petőfi Iglót május 24-én hagyta el s az egyenes úton Hnilecz és Veszvéres felé kevéssel ebéd után Rozsnyóra ért. Innen másnap, 25-én reggel Berzéte** és Pelsőcz felé Agtelekre ment, hol a

* Az első megj. *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 679. l. (aug. 28), a harmadik 932. l. (okt. 16.), a 2-dik csak *Összes költ.*-ben (1847.). Egy pár röktönzését is följegyzi Pákh K. Egy alkalommal a német beszéd miatt boszankodva így szólt:

Német lányok, csunya német lányok,
Nem jövök én többet ti hozzátok . . .

U. ott pár adoma-szerű apróbb részlet is. (*Vasárn. Ujs.* 1889. 51. sz.)

** Berzétén megemlékezett Erdélyi Jánosról, ki ott

híres barlangot tekintette meg. Itt a kalvinista rectort is magával hívta s a mint naiv őszinteséggel elbeszéli, a barlang belső végén a falra nagy betűkkel bevéste a nevét, hogy a fiatal embert bámulatba ejtse.

— Tán el sem lehet olvasni? kérdezé, csak azért, hogy oda nézzen és bámuljon.

— Oh igen, felelt ő, el lehet: Petőfi . . . de, irgalmasságos egek! ezt oly hideg vérrel, oly minden meglepetés nélkül mondta ki, mintha ez állt volna ott: Kiribicza Istók, vagy Sujánszky vagy Badacsonyi*, vagy nem tudom, mi?

Az *Uti jegyzetek* e helye kivált azért említendő, mert belőle a költő önhittségére vontak következtetést és számos megtámadtatásnak volt miatta kitéve.

Estére visszatért Rozsnyóra, honnan 26-án délután Gömöry András rozsnyói ev. lelkészszel, «kinek eszét tisztelni, szívét szeretni tanúlta meg», Rimaszombat felé indúlt, hol pár nap múlva tisztujítás és megyegyűlés volt készülőben. E nap estére Gömörre érve megháltak, honnan másnap reggel (27-én) Rimaszombatba értek a gyülekező kortes-csapatok közt.

1835—39-ig nevelő volt a Máriássy-családnál. *Össz. M.* V. 522. l.

* Garay Alajos, János öcscse. Garay meg is emlékezik e helyről öcscséhez írt egyik levelében *P.-M.* VI. 132 l.

Rimaszombatban két régi ismerősét kereste föl, kik közül Huszt János (Jenő) magához hívta szállásra s itt találta Berecz Károlyt is, ki ekkor otthonn időzött.* Csakhamar számos új ismeretségre tett szert a megyei nemesség köréből. Itt találkozott Adorján Boldizsárral,** ki mint kisfaludi birtokos a tisztujításra jött be; megismerkedett Kubinyi Rudolffal, ki Várgedén lakott. Ők és az új ismerősök nagy örömmel fogadták a költőt; Adorján Boldizsár indítványára és közbenjárására, a mi nem ment épen könnyen, május 29-én megválasztották és föleskették Gömörmegye táblabírájává. Ez a megtiszteltetés, nem mint kitüntetés, hanem mint költői érdemeinek elismerése, a költőnek nagyon jól esett s egy junius 5—10-én Várgedéről kelt tréfás levelében Vahot Imréhez használja is először és utoljára e czímet, «május 29-e óta Gömör-m. táblabírája».***

* A másik ismerőse Széplaky Lajos volt. Berecz Rimaszombaton szül. 1821-ben. Apja itt birtokos és városi főjegyző volt. Ez időben Zichy Manó gr. titkára volt. (Berecz: *Visszaemlékezések. Magyarorsz. s a Nagyv.* 1874. 402. l.)

** Gortva-Kisfaludon szül. 1820-ban, Petőfivel Pesten ismerkedett meg. Kezdetben a 40-es évek elején költeményeket és beszélyeket írt. Utóbb 1845 után elhallgatott, miért Petőfi 1848-ban *Adorján Boldizsárhoz* cz. szemrehányó költeményét írta hozzá.

*** *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 375. l. (jun. 19.)

Innen egyenesen Pestre akart visszatérni, hová a két havi távollét után már nagyon vágyott annál is inkább, mert a sok mulatság miatt keveset tudott dolgozni; azonban némi habozás után elfogadta Adorján Boldizsár és Kubinyi Rudolf meghivását s jun. elején előbb Adorjánhoz ment Kisfaludra, onnan Kubinyihoz Várgedére: mindkét falú a Gortva-pataka mellett fekszik. Kubinyinál, ki korán önállóságra jutott, vagyonos földbirtokos volt s e mellett a társaságot nagyon szerette, Petőfi pompásan érezte magát; kiemeli gyönyörű könyvtárát, «mely magában foglalja az angol, francezia, német, olasz, s spanyol irodalom remekeit s csaknem az egész magyar irodalmat. Csak aztán, teszi hozzá, sok ilyen jóravaló ember volna hazánkban, mint K. R!»*

Itt Várgedén együtt voltak vele Steller Antal, nőtelen losonczi ügyvéd, Berecz Károly s mások, kiknek társaságában töltötte az időt. Stellerrel is még Pesten ismerkedett volt meg 1844-ben s itt ismeretségöket megujitották.

Innen Steller Antal kocsiján tette első kirándulását Losonczra Füleken át jun. 2—4-én s Füleken megtekintette a várromot, melynek legmeredekebb pontjára ment fel s boszúsan emliti meg, hogy a romokat az utczák feltöltésére for-

* *Uti jegyz.* (*Vegyes műv.* III. 33. l.)

dítják. Estére értek Losonczra. Másnap d. e megnézte a közelfekvő gácsi várromot és posztógyárat, amazt, mely egészen ép állapotban a Forgách grófoké, bejárta s hosszasan szemlélte a családképekkel díszített ebédlőt. «E képek egyikétől alig tudtam elválni. Egy hölgy volt: szép, fiatal és tébolyodott», — írja úti jegyzeteiben.

Még az nap délre Losonczra tértek vissza, hol Kocsi György birtokos, «egy roppant magyar ember», tiszteletére ebédet adott és őt a legnagyobb bámulattal fogadta. A költő azonban szokása szerint tréfát űzött s a helyett, hogy mint az öreg várta, valami komoly pohárköszöntőt mondott volna, Steller lovait köszöntötte fel. Az öreg lehangolódott s Petőfit figyelmeztették rá. Ekkor néhány szóval a Kocsihoz hasonló jó magyarokra emelte poharát, melylyel nagy örömet szerzett neki.

Másnap, jun. 5—6-án visszatértek Várgedére, hol több napig az eső a szobába zárta s így a 2-dik kirándulásra, melynek czélja Salgó megtekintése volt, csak néhány nap múlva, jun. 10-én indúltak el több szekeren, nagyobb társasággal. Útközben Hajnácskőnél megállva, megnézték a várat, vagyis annak helyét s a délutánt az itt levő kis fürdőn töltötték, honnan estére Vecseklő nevű barkó faluba értek. Másnap a Medves-hegyen át Somoskőre mentek szintén a vár megtekintésére, onnan

Salgóhoz, mely oda egy óránnyira fekszik. E várrom ragadta meg legjobban a költő képzelődését, s itt nyerte azon benyomásait, melyekből utóbb, 1846-ban *Salgó* cz. költői elbeszélését alkotta. Az *Uti jegyzetek*ben így rajzolja elragadtatását:

«Jó, hogy vezetőt fogadtunk Somoskőről Salgóra, mert tán föl sem találtunk volna a várra. Oly rendkivüli helyen fekszik, hogy gondolatnak is őrült volt, oda épiteni. Környékezi rengeteg erdő, bükk, cser, tölgy s egyéb fákkal. A hegy teteje óriási gránitszikla s e fölött állott a vár, melynek most már kevés maradványa van. A legmagasb fal mintegy két öles. Talán nem volt Magyarországban vár, mely oly közel szomszédja lett volna a csillagoknak, mint Salgó. Sokáig ültem romjainak legfelső csúcsán, tekintetem mérföldeken, lelkem századokon túl barangolt.»*

Még e napon újra Vecseklőre tértek vissza s onnan 12-én d. e. Várgedére.**

Jun. 14-én Steller Antal meghivására Berecz

* *Vegyes műv.* III. 37. l.

** Itt írta *A. B. emlékkönyvébe* cz. költeményét Adorján Boldizsárnak, melyben így szól hozzá: «Légy büszke rá, hogy költőnek születtél». Innen irta *Nyilt levelét Vahot Imréhez.* (*Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 375. l.), mely kelet nélkül jelent meg; de e szerint 5—10-dike közt irta, mert czélzás van benne a *Mit szól a bölcs?* bírálatára, mely máj. 31-én jelent meg az *Életképek*ben.

Károlylyal együtt Rimaszombatnak kerülve a rossz út miatt, Losonczra mentek, hol ő Steller vendége volt jun. 22-ig, tehát egy hetet töltött ott. A mint tréfásan mondá Kubinyinak, «már csak azért is elmegyek ehhez a fiúhoz, mert ép annyi venája van a verselésre, mint a kapanyélnek». Ebben az időben Steller együtt lakott Karády Ignácz* nevű barátjával, kik két szobát is adtak rendelkezésére; mert, a mint mondá, nyugodtan akar lenni és dolgozni. Ebből azonban, bárha minden meghívást visszautasított, még sem lett semmi.** A losonczi napok emlékét csupán két költemény őrzi, egyiket *P...y Vilma kisasszonyhoz* cz. a. Steller jegyeséhez, Plachy Vilmához, másikat, *A varróleányt*, Weisz Sáli (Rozália) csinos zsidó leányhoz írta.

Mindkét költeménye eredetéről részletes adataink vannak. Az elsőnek történetét Steller maga Berecznek így írta meg: «Az alatt, míg Losonczon volt, atyám házán kívül, még csak akkori jegyesem s későbbi nőm, Plachy Vilma nagynénje házához járogatott. Jegyesem, mint ábrándos ser-

* Később nevelő Kossuthnál.

** Berecz azt írja ugyan, hogy több verset feledett ott, melyeket Steller sohasem küldött vissza, de 1849-ben a ref. templ. pinczéjében elvesztek, a hová t. i. elrejté őket. (*Petőfi a felföldön. Egyetértés.* 1882. 284—87. sz.)

dülő leány, nemcsak hogy rajongott a költészetért, de maga is sok verset írt; így képzelni lehet, mily meghatott volt, mikor Petőfivel először találkozott. Úgy látszott, hogy jegyesem első tekintetre megnyerte Petőfi rokonszenvét, mert a nélkül, hogy a szobában bárkire másra nézett vagy bárkihez szólt volna, megfogta kezét s hosszan, meghatottan nézett szemeibe, majd az elérzékenyedéstől remegő hangon szólt hozzá s beszélt vele hosszasan az ő Etelkéjéről». Említett versében, írja Steller, a jegyesével való első találkozást örökítette meg.

A költemény tartalma e leírásnak valóban megfelel, kivéve azt, hogy benne nem az első találkozás, hanem annak a hatásnak emléke van, melyet a leánynyal való ismeretsége tett kedélyére. Úgy szól hozzá, mint vőlegényének költő barátja, nemesen és érzéssel; mert a leányka, mint maga is költői kedély, megértette azt a bús történetet, melyet Etelke haláláról és szenvedéseiről elbeszélt s azért egy csókkal testvérének fogadja, hiszen ő mondá, hogy a költőt megcsókolni szabad.* A költő valóban emlékében tartá ez ismeretséget s midőn 1847-ben újra Losonczon utazott át, meglátogatta, mint már Steller nejét. «Most

* Berecz Károly: *Petőfi a felföldön.* Emlékrajzok. (*Egyetértés.* 1882. okt. 15, 17.)

is oly jó, most is oly szép, mint akkor volt; férje pedig most is olyan nagy golyhó, mint akkor volt», stb.*

A másik költeményéről több és meglehetős regényes elbeszélés szól, melyek lényege a következő: Egy alkalommal Karády fölemlíté neki, hogy lakásukkal átellenben lakik egy szép és művelt zsidó varróleány; de ki nagyon szegény szüiők egyetlen gyermeke. Anyja már régen meghalt, apja megvakúlt; de leánya a legnagyobb gyöngédséggel ápolja és kézimunkájával tartja fenn, s a milyen szép, épen oly művelt és erényes. A költő semmit sem szólt; de képzelődését fölizgatták a mondottak s másnap Stellerhez így szólt:

— Hát csakugyan olyan szép és mívelt az a varróleány, aztán szegény létére is olyan erényes?

Steller igenlő válaszára folytatá: «No hát jöjj velem rögtön, vezess hozzá».

A leány már tudván, hogy Petőfi Losonczon van s költeményeiről is ismervén, tartózkodva, de nyájasan fogadta a költőt, ki felgyúlt képzelődéssel, meghatva közeledett hozzá. Csakhamar beszélgetésbe elegyedtek, s a leány természetessége, jó ízlése, helyes ítélete és bájos szépsége

* *Uti levelek Kerényi Frigyeshez* (1847). *Vegyes műv.* III. 83. l. Plachy Vilma 1849-ben halt meg Losonczon.

annyira lekötötték őt, hogy egész délig nála ült. A költő azt gondolta, hogy valami kisvárosi, félművelt leányt fog találni, s e helyett egy ép oly szeretetreméltó, mint szellemes és olvasott nővel ismerkedett meg, s mindez teljesen elbájolta. Egészen felhevülve tért haza, s így szólt Stellerhez:

— És ti, kutyák, ezt a leányt nem tudjátok magatokhoz emelni? De hisz nem is vagytok hozzá méltók.

Steller megjegyezte, hogy a leánynak valóban van jegyese, csak nyilvánosan nem az még, egy ifjú ügyvéd, Kemény Gábor, kinek kedvéért el is határozta, hogy a keresztyén hitre tér.* Ez Petőfire még jobban hatott s ezóta mindennap ellátogatott a leányhoz, képzelődésében házasságról ábrándozott s bevallotta, hogy «halálosan szerelmes». Elábrándozott, hogy milyen boldog volna ő ilyen szép, okos feleséggel; míg az lenn egy kis boltban Pesten csipkéket, főkötőket, kalapokat árulna, addig ő az emelet valamelyik padlásszobájában verseket irogatna, melyeket arannyal fizetnének a szerkesztők. Ezt egy beszélgetés

* A keresztségben Ida nevet nyert, néhány évvel ezelőtt halt meg Alsó-Nógrád valamelyik falujában. Kemény Gábor, ki utóbb a nógrádi járás szolgabírája lett, csakugyan nőül vette.

alkalmával el is mondta a leánynak, a honnan egész Losonczon elterjedt a hír, hogy házasodik. A leány tréfának vette a költő vallomását, miből megértvén, hogy érzelmei viszonzásra nem találhatnak, gyorsan elhatározta, hogy Losonczot odahagyja. Ez csakugyan megtörtént jún. 22-én d. u. Délelőtt még búcsúzni ment el; ez alkalommal anynyira meg volt hatva, hogy a leány is elérzékenyűlt s belátta, hogy a költő érzelmei, legalább pillanatnyilag, egészen őszinték voltak. Meghívta, hogy majd férjével Pesten látogassa meg őt s megilletődve homlokon csókolván, eltávozott.

Még az nap d. u. Stellerrel együtt elhagyta Losonczot. Már mintegy félóránnyira haladtak a várostól a «haraszti korcsmáig»; ekkor jut eszébe hogy sietségében köpenyegét Losonczon felejtette. Visszaküldték a kocsist, de az nem jót hozván el, maga ment érte. Ekközben a korcsmáros kertjében szépen nyílott fehér rózsákat találván, nehányat szakított belőlük, s egész váratlanúl betoppanván Losonczon Weiszékhoz, átadta őket Rózáliának e szavakkal: «Csak utóbb jutott eszembe, hogy búcsúzáskor semmi emléket nem adtam; tartsa meg e rózsákat, ezeket még el akartam hozni. Isten önnel.» Mielőtt a leány zavarából magához tért volna, gyorsan eltávozott. Többé sohasem találkoztak.

Ennek az ismeretségnek emlékét őrzi *A var-*

róleány ez. költemény, melyben azonban nem a szerelem valódi hangja nyilatkozik, a mint azt könnyű kiérezni belőle. Nem is volt ő valóban szerelmes; hanem képzelődését izgatták fel az ismeretség különös körülményei, a leány helyzete, erényessége, műveltsége, lebilincselő elméssége; mindez költői rajongásra gyújtotta s ez a lelkesülés sugallta e költeményt, melyben a költő épen e vonásoknak ad kifejezést s már a kiábrándulás visszaemlékezésével nem annyira érzelmeit énekli meg, mint inkább jellemzi a leány azon csillogó tulajdonait, melyek rá hatottak.*

Visszatérvén Stellerhez,** tovább mentek

* Megj. *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 516. l. (jul. 24.) A költemény alá Losoncz van írva, de e formájában hihetőleg utóbbi átdolgozás; mert hiányzik belőle a Petőfinél megszokott közetlenség. Az egész történetről l. Berecz Antal id. czikkét (*Egyetértés.* 1882. 284—287. sz.); Kálniczky Gyula: *Petőfi varróleánya* (*Fővárosi Lapok.* 1869. 69—70. sz. 273. és 278. l.); Ágai Adolf: *A varróleány* (*Koszorú.* 1879. II. k. 69—77. l.); *A varróleány* (*Szinházi látcső.* 1864.); Berecz Károly: *Petőfi a felföldön* (*Egyetértés,* 1882. okt. 15. és 17).

** Legyen itt megemlítve a köpenyeg históriáról az a változat, hogy ő köpeny nélkül tért vissza s midőn Steller kérdé: — Hát a köpenyeged hol van? — Nem is volt — válaszolá röviden. Az *Uti jegyzetek*ben is van szó róla; de úgy, mintha elhozta volna. (*Vegyes művek.* III. 41 l.) Csomagját vagy táskáját csakugyan ott hagyta,

Balassa-Gyarmat felé, hová a szekér lőcsének elvesztésével értek be éjfél tájban. Másnap, jún. 23-án ott vásár kezdődvén, azt elébb bejárta; e vásárért ment főkép Steller is Gyarmatra. Bejárta a várost is, megnézvén a szép megyeházat, az épülő börtönt; s még az nap egy váczi molnár szekerén Vácz felé indúlt. Rétságon ebédelt s Váczra oly későn érkezett, hogy a hajóról lekésett. Így tehát másnap korán reggel a váczi molnár szekerén útazott Pestre. «Hánykódásomban, írja az *Uti jegyzetek*ben, egy verset vágtam: *Idvezlet Pesthez*. . . . A ki tudni akarja: milyen érzelmekkel léptem Pestbe, olvassa ezt a verset.» E költeménye ma már ismeretlen.

melyet utóbb egy őt megismerni akaró losonczi úr Pestre fölvitt neki. (Berecz: *Visszaeml. Magyarorsz. s a Nagyv.* 1874. 402. l.)

V. FEJEZET.

A Versek II s a Szerelem gyöngyei.

A felsőmagyarországi út hatása a költőre. — Az *Uti jegyzetek*. — Heine *Harzreise* czímű művének hatása erre. — A *Versek* második füzete. — Kirándulása Tápio-Sápra. — Időzése szülőinél Szalk-Szent-Mártonban. — *Zöld Marczi* népszínműve. — Gaal József elbeszéléseinek hatása a költőre. — A költő Kún-Szent-Miklóson. — Kirándulása Gödöllőre. — Mednyánszky Berta. — A *Szerelem gyöngyei*. — Újra Szalk-Szent-Mártonban. — Megkéri Mednyánszky Bertát. — Csalódása és feledése.

A költő visszatérésének napját, jún. 24-dikét pontosan meg bírjuk határozni egy tréfás leveléből, melyet e napról Pákh levelében küldött Iglóra, a Pákh Albert nővéreinek és Topscher Amáliának.* A pár havi kirándulás minden tekintetben jól sikerűlt. Az ott majd mindenütt talált meleg fogadtatás megelégedéssel és büszkeséggel töltötte el; az 1844—45 év fáradalmait kipihente

* Pákh Károly. *Petőfi Iglón.* (*Vasárn. Ujs.* 1889) Pestre visszatérte után azonnal fölkereste Pákh Albertet, írja Pákh Károly.

és beteges állapotából testileg, kedélyileg kigyógyult. Az az epekedő fájdalom, melybe Etelke halála miatt merült, fölvidéki útjában elhagyta, lelke visszanyerte rugékonyságát, életkedvét. Midőn visszatért, első dolga volt meglátogatni Etelke sírját; de teljesen gyógyulva hagyta el s e hangulatát *Messze vándoroltam* cz. bájos és meleg elegiájában örökítette meg. Most, midőn már keble nyugodt, fájdalmának szélvésze «kitombolt, elzúgott, megszűnt, elenyésze»; midőn még a veszteség is a távolban, a kék messzeségben, vonzó képet ölt: mintegy végbúcsút mond benne az Etelke halálán ébredt bánatos érzelmeknek. Az Eperjesen írt: *Mi bűvös-bájos hang?* és ez teszi a *Czipruslombok* cz. költeménycsoport két befejező költeményét.*

* Ily cz. a. jelentek meg (*Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 613. l. aug. 14.). Saját kéziratában átadta őket Vachottnénak, midőn 1845 jul. 10-én meglátogatta őt és férjét Tápió-Sáp-on. (Vachott S.-né: *Rajzok a múltból. Emlékiratok.* II. 10. l.) Beniczky Emil Lisznyai Kálmán elbeszélése után azt írja e költemény keletkezéséről, hogy Lisznyaival együtt ment ki a költő a temetőbe Etelke sírjához, a hol a hold fényénél vetette papirra e költeményét. Abban az évben jun. 26-án lépett a hold utolsó negyedébe, tehát egész lehetetlenség nem, hogy a költő pár sorát, hogy el ne felejtse, az ekkori érzelmek hatása alatt, tüstént fölírta még a sír mellett. (*Családi kör.* 1860, decz. 23.)

De jó hatással volt útja a változatos benyomások miatt egész kedélyéletére és költészetére is. Ezek új üdeséget adtak költeményeinek s megerősödött abban, hogy költeményeiben tapasztalatainak s ezek lelkére gyakorolt hatásainak adjon kifejezést. Ettől fogva költészete komolyabb és nemesebb; hangulata férfiasabb és emelkedettebb, hivatásának teljesebb tudatára ébred s tárgyaiban épúgy, mint kifejezéseiben választékosabb. A mint maga, egyénisége, úgy költészete is kilép az ifjúi túlcsapongásból s az élet nagy feladatai tűnnek föl lelke előtt.

Lázasan fogott hozzá újra a munkához és futólagos földjegyzései alapján megírta fölvidéki útját *Uti jegyzetek* cz. a., melyek az *Életképek*ben jelentek meg.* Ez volt a költő első nagyobb prózai műve, melynek terve Kubinyi Rudolfnál, Vángedén született meg jún. elején s első részét ott is írta. Kezdetben nem volt terve útleírást írni s ezért van, hogy e műve 2-dik fele részletesebb az elsőnél. Magára a tervre befolyással volt Heine *Reisebilder* cz. munkájának első részéből kivált a *Harzreise.* Heine egy helyt úti képeiben azt mondja, hogy alapjában véve az élet oly fátálisan komoly, hogy a pathetikusnak és komikusnak összeköttetése nélkül elviselhető nem volna.**

* 1845. II. 1—5. szám. (Jul. 5-től aug. 2-ig.)
** *Reisebilder.* II. 176. l. (2-dik kiad.)

Ebben megtaláljuk a *Reisebilder* szellemét, mely valóban e kettőnek a legszorosabb kapcsolatát mutatja s lényegileg az *Uti jegyzetek*ben megleljük ugyanezt épen úgy, mint az 1847-ből származó *Uti levelek*ben, bárha ez utóbbiak sokkal érettebb kedély termékei. Mi épen ez alkalomból nagy figyelemmel olvastuk át újra Heine művét s valóban azt találjuk, hogy rokonságról ez és a Petőfié közt lehet szólani; vannak helyek is Petőfinél, melyek meglehetősen rokonok; sőt meglelhetjük itt-ott egyes fordulatnak is nem ugyan tartalmát, hanem formáját. A rokonságot némely helyt az a külső körülmény is okozza, hogy mind a két leirás hegyi s meglehetős hasonló természetű utazásról szól. Ámde a kettő közti különbséget észrevették már a kortársak is;* mindamellett, hogy körűlbelől hasonló tárgyak érdeklik a két írót. Azonban az *Uti jegyzetek* megjegyzései annyira a helyzetből folyók, annyira közetlenek, hogy egyenes utánzásról szó nem lehet; továbbá a pathetikusnak és komikusnak bizonyos szeszélyes vegyítése

* Frankenburg szerint: «ámbár Heine modorától, melyet a fiatal író követni látszik, kissé elütnek, nem érdektelen olvasmánynak tartjuk olvasóinkra nézve». (*Életképek.* 1845. II. 61. l.) A jellemzetesebb helyeket a *Reisebilder* és *Uti jegyzetek* közt összevetve l. Csernátoni Gyulától és Havastól (*Petőfi-Muz.* I. 70—78. és 181—206. l. s *Össz. M.* V. 506—25. l.)

Petőfinek is természetében fekvő tulajdona s e hasonlat kedélybeli s nem egyenes utánzásból folyó. De másrészt a *Reisebilder*, melyeket Heine 26 éves korában írt, sokkal kiterjedtebb tapasztalat és többoldalú életnézet termékei, mint az *Uti jegyzetek* üde, naiv képei és ötletei, melyeket a 22 éves Petőfi írt. Heine megett ekkor már több hosszú év nagyvárosi tapasztalata állt s e mellett szellemének természeténél fogva hajlama volt a sarcasticus cynismusra, a frivolságra, az affectalt bizarrságra; a Petőfi szelleme *Uti jegyzeteiben* kevésbbé bonyolúlt, naivabb, őszintébb és egyszerűbb; de egészben kevesebb igénynyel is vannak írva, bárha azzal a kedvességgel és elevenséggel, mely a költő prózáját is jellemzi.

Ugyanekkor jún. 24-től júl. 10-ig terjedő pesti időzése alatt a költő összegyűjtötte újabb költeményeit; *Versek 1844—1845* cz. alatt előfizetési fölhívást bocsátott ki rájok s júl. első napjaiban szétküldötte a gyűjtőíveket. E kötete Emich Gusztávnál jelent meg, az 1845-iki novemberi vásárra (nov. 13.). Benne foglaltatnak mindama költemények, melyek 1844 második és 1845 első felében a *Pesti Divatlapban Életképekben*, *Nemzeti Szinházi Zsebkönyvben* (1845-re) megjelentek, kiegészítve 1844-ből *Az utánzókhoz, Színházban, Ha, Szerelem vándorai, Mi lelt?, Dáridó után, Sovány ősz, A borhoz, Külföld magyarjaihoz, János*

gazda, Lant és kard, Etelkéhez, Rabházának fia, Etelke emlékkönyvébe, V. S.-né emlékkönyvébe; 1845-ből, *Apám mestersége s az enyém, Hull a levél a virágról, A toronyban delet harangoznak, Így is jó, Elfojtott könnyek, Szerelemvágy, Kicsapott a folyó, Pest, A nap, Mulatság közben, Egy szép hölgy emléke, Fekete kenyér, Rég veri már a magyart a teremtő, Magyarország, Gyalázatos világ, Egy hajfürthöz, Falun* cz. költeményeivel.* Ebből látható, hogy a költő megtoldta a kötetet néhány oly költeménynyel is, melyeket csak később írt meg s a lapokban is csak júl. 10-ke után jelentek meg, milyenek: *Piroslik már a fákon a levél, Fekete kenyér, Holdvilágos éj, Egy hajfürthöz, Képzetem, Búcsu Kún-Szent-Miklóstól, Falun.*

E pesti időzéséből fölemlítendő egy kirándulása, melyet Vahot Imrével tett Tápió-Sápra, Vachott Sándorhoz, a ki itt a Rakovszky-féle kastélyban lakott nejével, mint bérlő. E látogatás

* A kötet teljes czíme: *Versek.* Irta *Petőfi Sándor.* 1844—1845. Pest. Beimel József betűi. 1845. 12-r. 188+4 számozatl. l. A megjelent költemények közűl csupán kettőt hagyott ki: *Mi bűvös-bájos hang!* és *Messze vándoroltam . . .* czíműeket. (*Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 613. l. aug. 14.) A kötet ára 1 frt 12 kr. volt pengő pénzben. V. ö. *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 475. és 1108. l. és *Petőfi-M.* I. 26. l.

egész váratlanúl s Vachott Sándorné szerint épen esküvőjök 2-ik évfordulójának ünnepén, júl. 10-én történt,* a mikor Petőfi felolvasta és leírva átadta Vachottnénak *Messze vándoroltam* cz. költeményét, mint a *Cziprusloinbok* utolsó darabját. Alig tért vissza Tápió-Sápról 2—3 napi időzés után, tüstént Szalk-Szentmártonra útazott szülőihez, főképen azért, hogy itt teljes nyugalomban dolgozhassék *Zöld Marczi* cz. népszinművén.

E darabját Egressy Gábor jutalomjátékára szánta. Divatban levén abban az időben és sokáig utóbb, még Pesten is a jutalomjátékok, ezek jövedelme a fizetés pótlásába ment s természetesen minden szinész oly darabot igyekezett választani, mely tele házat vonzott. Erre classicus darabok vagy ismert komoly művek nem voltak alkalmasok; valami újság, különösség kellett s így választotta volt 1844-ben is Egressy jutalomjátékúl *A szökött katonát*. Most épen azzal foglalkozott, hogy melyik darabot vegye elé, s aggodalmait

* Említi e látogatást Vahot Imre is egy Vachott Sándorhoz írt nyílt levelében. (*Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 534. l. jul. 24.) Vachott Sándorné részletesen szól róla: *Rajzok a múltról.* II. 9—20. l. Azt is írja, hogy Petőfi 10 v. 12 napig volt ez alkalommal vendégök. Ez vliágosan egy más látogatásra vonatkozik, vagy tévedés.

közölte Petőfivel, a ki rögtön ajánlkozott, hogy ír ő egy népszínművet.*

A költő semmi esetre sem ment falura júl. 11—12-dike előtt. Júl. 21-dikére készen volt vele; tehát alig egy hét alatt írta. Júl. 24-én a színházi bíráló választmánynak már be is volt adva;** de ez előadásra nem fogadta el*** s így a darab sorsa jul. 29-dikére eldőlt. A bírálat eredménye szerint «se drámai erő, se cselekvény, se jellem, se egység, se moral nincs benne, s mindössze is némely helyen körmönfont magyarság, nem rosz dialog, de ez is, mint általában az egésznek nyelve, minden költészet, minden nemesítés nélkűl, merő nyersen. A darab nem is Zöld Marczinak, hanem Becskerekinek volna nevezhető. Az egészen még igen nagy éretlenség tünik föl, úgy, hogy még csak elolvasásra se tartatik mél-

* L. Egressy Ákos: *Emlékeimből.* (*Egyetértés.* 1886. 230. sz.) E czikkek (2 czikk) több tévedés mellett is pár használható adatot tartalmaznak. Tévedés, hogy *III. Richárd* előadása alkalmával ismerkedett meg Petőfi és Egressy, mert ez az előadás csak 1847 ben történt; tévedés, hogy Egressy utasította vissza *Zöld Marczit*, azt a választmány tette; tévedés, hogy ekkor lépett volna föl Petőfi *A szökött katoná*ban, az 1844-ben történt etc. etc.

** *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 539. l. Az *Irodalmi Őr* jul. 12-én írta, hogy falura ment. (1845. 8. l.)

*** U. ott. 605. l. *Honderű* 1845. II. 76. l.

tónak.»* A bíráló választmány tehát nem bocsátotta előadásra; azonban Vahot Imre és Obernyik Károly épen ez időben indították meg a *Nemzeti Színműtárt* s úgy látszik, főkép a költő bukásán újongó *Honderü* boszantására elhatározták, hogy ennek III. füzetében kiadják «némi módosítások mellett». E módosításokat a költő sohasem tette meg; művét elégette.**

E szindarab megírásához a tárgyat Petőfi legnagyobbrészt Gaal József nehány elbeszéléséből meritette, melyekben Zöld Marczival, Becskerekivel s a Hortobágyi pusztai romantikus betyárélettel foglalkozik, mint az *Alföldi képek és kalandok* (I. Az Alföld képe. IV. Hortobágyi éjszaka), *Haramia csók, Pusztai kaland, A négy tarka**** czíműekben. Ezek közűl a *Haramia csók* a legkorábbi, mely szerint Zöld Marczi egy, a Hortobágyi pusztán esős időben végig menő úri hintót megsarczol; azonban a benne ülő szép leány gyöngysorát, megtudván, hogy menyasszonyi ajándéka, nem veszi el, csak csókot rabol arczá-

* *Honderü.* 1845. II. 76. l.

** A *Zöld Marczira* vonatkozó irodalmat l. *Petőfi-Muz.* I. 26, 85, 215, 299. l.

*** Megjelentek: a két első *Rajzolatok.* 1835. és 1836.; a *Pusztai kaland, Aurora* 1836.; *A négy tarka, Honderü.* 1845. II. 1—4. sz. (Újból: Gaal József *Összes művei,* II. k. Nemzeti kvt. 28. k.)

ról s elvágtat. Utóbb, midőn férjével útazik ott a leány, mint boldog nő, gyakran találták «a hortobágyi földesur»-at, «de csak egy hosszú epedő pillanat volt minden, a mit tőle láttak; minden, a mit hallottak: egy sóhajtás és egy komoly — «szerencsés utat!» A *Hortobágyi éjszaká*ban megint egy utazó családdal találkozunk. Az utasok a kerék eltörése miatt ott rekednek, de Zöld Marczi segítségökre jön, elkíséri őket a csárdáig, reggelig velök marad, mialatt ügyesen lefőz egy őrnagyot: pénzét, óráját elviszi. A *Pusztai kaland* s a már jóval utóbb írt *A négy tarka* czíműekben két reménytelenűl szerető ifjút segít hálából kedveséhez; közűlök az utóbbi elbeszélést Petőfi már nem igen használhatta, mert a *Honderü*ben épen akkor jelent meg, midőn *Zöld Marczi*ját írta; a három előbbi elbeszélést azonban hihetőleg felhasználta; ezt a *Haramia csók* tárgyáról tudjuk is Vahot Imre följegyzéseiből s utóbb e hatás eredménye *Pusztai találkozás* cz. költeménye 1845 végéről.*

* «Pedig Zöld Marczit, írja Vahot I., mint lovagias jellemű magyar betyárt igen szép színben tünteti föl, a mint a hortobágyi pusztán egy gőgös főúr négylovas fogatát megállítá, s a helyett, hogy a halálra ijedteket kirabolta volna — csupán egy csókot kért leányától, ki éltök megmentéséért, de talán különben is vonakodás

De Gaal nem csupán elbeszéléseinek meséivel hatott Petőfire; nála megtaláljuk egyszersmind a pusztai betyárnak azt az eszményített, lovagias rajzát is, melyet Petőfi aztán még jobban megszépített. A Gaal Zöld Marczija valódi lovag, a szép leányok udvarias tisztelője, a puszták királya, a ki nem öl, csak sarczot szed, védője az elnyomottnak, az igazságnak; de e mellett ezermester, ki száz alakot ölt, a nélkül, hogy fölismernék s a salonokban épen oly finoman előkelő, mint a mily otthonn van a végtelen rónán. E vonásokat még nemesebbeknek rajzolhatta Petőfi, mutatja ezt a *Pusztai találkozás*, de Vahot följegyzése is; benne némileg valamely általános emberi hőst látott, mint a gazdagok ellentétét, mint a vagyonegyenlőség harczosát, ki a gazdagot kirabolja, de a szegénynek odaadja erszényét. Így emlékezik meg *Zöld Marczi* költeményében is róla 1847-ből, bárha kevésbbé romantikus rajzban; itt inkább a pusztai szegénylegény alakja jelen meg, ki csak derekabb, kiválóbb a többinél, de életének vége mégis csak az akasztófa.*

A költő ez alkalommal, mint látók, július

nélkül megadta azt a puszták nyalka fiának.» (*Emlékiratai.* I. 253. l.)

* Itt-ott költeményeiben még megemlékezik Zöld Marcziról s általában a betyár alakja ez időben kedvelt tárgya költeményeinek.

12—21-ig időzött szülőinél Szalk-Szentmártonban. Ekkor látjuk először föltűnni azt a szokását, hogy valahányszor lelke valamely nagyobb eszmével telik el, falura, a pusztára, a magányba vonúl s ott írja meg legfontosabb műveit, a hol semmi külső zajtól nem zavarva, egészen a belsejében annál élénkebben működő életnek adhatja át magát. Szülői Szalk-Szentmártonba 1844 nov. 1-én költöztek a nem messze fekvő Duna-Vecséről, s itt ugyancsak a korcsmát és mészárszéket bérelték. Ebben, valamint a következő évben gyakran volt a költő vendégök s e pár évben írt költeményeinek legnagyobb része itt született.

Innen julius 21-én Bankos Károlyhoz, Kun-Szent-Miklós felé kerűlt, ki ekkor ott a tanácsnál közbíró volt. Alig tudták meg a városban, hogy a költő köztük időzik, másnapra, 22-dikére, a helybeli kávéház nagy termében, «ifjak és korosabbak, ösztönszerűleg» ebédet adtak tiszteletére, melyen egymást érték az áldomásivások. Az ebédet táncz váltotta fel, ezt meg vacsora követte, miközben a gymnasiumból a költészeti és szónoklati osztály tanulói fáklyás zenével lepték meg a költőt, elénekelték egyik dalát s az ifjak egyike beszédet intézett hozzá, melyre ő néhány szóval felelt.* A mulatság aztán hajnalig tartott, mely-

* Bankos levele. (*Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 574. l.) L. még Szinnyei: *Magyar Írók.* Bankos Károly alatt. I. k.

nek emlékére még az nap reggel írta, legalább is az első fogalmazásban, mint Bankos mondja, *Búcsu Kun-Szent-Miklós*-tól cz. költeményét, melyet a *Pesti Divatlap* legközelebbi számában ki is adott s abban az időben egyik legszebb költeményének tartották.*

Ennek végén egy új szentmiklósi nőismeretségére is van czélzás, melyről alig tudunk többet, mint róla ott olvasható. A leánykát Baky Tininek hívták és Baky Ignácz, városi főjegyző leánya volt ekkor mintegy 16 éves. Az ismeretség náluk történt, egy estélyen, melyet Bakyék adtak. Ezen megjelent az épen ott időző költő is és beszélge-

* 1845. II—IV. 561. l. jul. 31. Egy számban jelent meg Bankos levelével; úgy látszik, a költő innen egyenesen Pestre utazván, e levelet is maga vihette fel. Bankos eléadása szerint fényes reggel mentek haza jul. 23-án s ő még amúgy mámorosan neki ült, hogy Vahotnak írjon a lakomáról. Erre Petőfi sem feküdt le, hanem a költeménybe fogott s még hamarább készen volt vele, mint Bankos a levéllel. Hevenyészett kézirata teljesen tiszta volt, minden törlés és javítás nélkül s rögtön postára adták a kéziratokat. Erre Bankos ezt mondá: «No Sándor, ugyancsak találóan jegyezte meg rólad Vörösmarty, hogy te kalligraphiai csínnal s költői bájjal csak úgy kutyafuttában írod verseidet». Az eléadás hiteléhez a fő dologban nem férhet kétség; azonban Petőfi költeményét utólag Pesten világosan átdolgozta s Vörösmarty megjegyzése a költőről későbbi keletű.

tett vele; megtetszett kedves modora; de mélyebb ismeretségről köztük szó sem lehetett s Petőfi költeményeiben csupán e pár sor vonatkozik rá.*

A költő visszatérvén Pestre,** *Zöld Marczi* bukása miatt meglehetős keserű napokat élt át jul. végén és augusztus első napjaiban.*** Kivált a *Honderü* ezt az alkalmat tüntető módon ragadta

* Szentmiklósi *Petőfi bucsúdala* czímmel egész tárczát írt róla (*Pesti Napló.* 1882. 4. sz. mellékl.), telve szemmelláthatő valótlanságokkal. E szerint a leány Mihály gazda Juczi nevű szép barna leánya volt. Az apával a költő együtt útazott Kun-Szentmiklósra s ennek tanyájára betérve, látta meg a leányt, a ki különben az öcscsét, Petőfi Istvánt szerette, a ki ekkor az apja által ott bírt mészárszékben székálló legény volt etc. Egyike a költőt egészen hamis színben feltüntető tárczáknak; csupán annyi igaz belőle, hogy Petőfi apja a kún-szentmiklósi széket 1842 nov. 1-től 1845 nov. 1-ig bérben tartotta s ott fia, István volt a székálló legény. A bérletért évi 500 frtot fizetett. (Fejes Áron tr. úr szíves közlése szerzőhöz.)

** Jun. 24-től jul. 10-ig való pesti időzése alatt írta a *Messze vándoroltam . . .* cz. költeményén kívül *Szerelemvágy, Egy szép hölgy emléke* és *Rég veri már a magyart a teremtő . . .* cz. híres, hazafias bordalát. Szalk-szentmártoni időzéséből való a *Fekete kenyér* cz., melyben az anya sajnálkozva említvén, hogy fehérebbet adni nem tud, fia szeretettel és gyöngédséggel nyugtatja meg.

*** Egressy jutalomjátékára aztán aug. 16-án Szigligeti *Vándor színészek* cz. 100 aranynyal jutalm. vígjátéka került színre.

meg, hogy a költőt e bukás fölötti örömén kívül, meg is leczkéztesse. E körülményt most csak röviden említvén, mert következő fejezetünkben lesz módunk vele bővebben foglalkozni, ez volt fő oka, hogy Pestről egy időre megint távol kívánt lenni és Gödöllőre rándult ki a reform. paphoz, Erdélyi Ferenczhez, kit még 1843/44-diki téli debreczeni időzéséből jól ismert, mint Erdélyi József, főiskolai tanár papságra készülő fiát. A lelkész ifjú feleségéhez járatos volt Mednyánszky Jánosnak, a Grassalkovich hg. jószágigazgatójának Berta nevű szép szőke leánya s az Etelke emlékével még mindig eltelt költő benne egy új Etelkét talált s azonnal elnevezte Etelke barátnéjának, kiről sokat beszélgetett vele. Elmondta szerelmének és a kedves lányka halálának történetét, felolvasta hozzá írt költeményeit. Berta, ki már előbb ismervén Petőfi verseit és hírét, érdeklődött személye iránt: szívesen társalgott vele s a költő némileg rideg és zárkózott természete pedig egészen megnyílt, kedélye földerült, vonzalommal és vágygyal közeledett a leányhoz. Ennek a hangúlatnak közelebbi megértéséhez nem kell feledni azt sem, hogy ő általában egy ifjú és túlságosan telt szív egész mohóságával vágyott érezni a szerelem melegét, mámorát, elragadtatását, sőt szenvedéseit is. Képzelődése pedig, a míg csak Júliát meglátta, el volt telve azzal a naiv gondolattal, hogy Etelke emlékét

szivében csak egy hozzá hasonló és főkép szőke lány foglalhatja el, ki ifjú és szende, mint ő volt. Másrészt, mintegy természetes ellentétből különben is a szép, szendearczú, kékszemű, aranyhajú szőke leányok voltak ifjú korától fogva költői álmadozásainak tárgyai; s nejét kivéve, valahányszor érdeklődését valamely nő felébresztette, az mindig szőke volt. Ilyet énekel meg 1846 elején a *Tündérálom* ragyogó képeiben is, melyben egyszersmind kifejezésre lel az a szomjas sóvárgás, melyet szíve a valódi, erős, eszményi szerelem iránt ápolt egész naivsággal és egész szenvedélyességgel. Épen ezért látjuk őt életének e szakában annyi röpke benyomással foglalkozni; könnyen fellobban, hisz egy ideig minden föltámadó érzelemben, mohón követeli a viszontszerelmet, saját szíve lobbanó hevének hatása alatt. Való, hogy egyszersmind könnyen feled, mert eszményét keresve, az átmenet, a csalódás csak múlékonyan izgatja lelkét; de épen sóvárgó fogékonysága miatt jelentősen és mélyen érzi minden benyomását a valódi ifjúság lánglelkű érzékenységével, ártatlan hevülésével és a szép iránti finom fogékonyságával. És e föllobbanásoknak épen oly hív visszhangját találjuk költeményeiben, mint egyéb tapasztalatainak és benyomásainak; csakhogy még magasztosabb s a dolog természeténél fogva eszményibb költészettel. S bárha a szere-

lem valódiságáért eped s ennyiben nem elvont, hanem érzéki szerelemre vágyik; állandóan nemes és mélyen erkölcsös természet s távol áll úgy a modern érzéki frivol sóvárgástól, mint a szobai költészet sóhajtozó, elvont érzelgésétől, tárgytalan ábrándozásától s legfölebb pajzán néha, de alig egy pár költeményében.

E szerelemre sóvárgó, fogékony hangulatában ismerkedett meg Mednyánszky Bertával. Abban a hangulatában, melyet ez időben, az ismeretség előtt, *Szerelemvágy* czimű Pesten írt költeményében rajzolt, tünt föl előtte a szende, szőke, okos leány képe. «Szeretnék szeretni újólag» — mond a költő; mert mit ér neki az ifjúság szerelem nélkül? Eddig a szerelemnek csak búját érezé s édes volt az is; de ha gyötrelmében is ilyen, minő lehet, «ha a szívben szelíd mosolygással pihen!»

Lelkem bolyongó, hontalan madár,
Keresve száll: fészkét hol rakja meg?
Hol a leányszív, a mely megnyilik
Tanyát ohajtó érzeményinek?

De bár szeretni vágyok újólag,
A holt leánykát nem feledtem el . . .
A hegytetőn még ül a téli hó,
Midőn tövében már virág fesel.

E lelki állapotából, melynek e pár sorban hű rajzát találjuk, ered az érzelem, melyet Berta

iránt táplált, s melynek a szép költemények egész sorában adott kifejezést.

Azt olvassuk, hogy Gödöllőre augusztus elején többször kirándult, s mindannyiszor ismételten találkozott Bertával; együtt sétáltak és beszélgettek hol a temetőben, hol a haraszti erdőben, vagy meglátogatta szülei házánál, hol együtt járkáltak a kertben, midőn a leány egy kis, nemzeti színű szalaggal átkötött bokrétával ajándékozta meg. Petőfi, ki a legelső találkozáskor szótalan merengett a leány arczán, mind jobban belemerült érzelmeibe; lelkesedett gyönyörrel kívánta mind mélyebben érezni a szerelem hatalmát, boldogságát és elragadtatását, mi közben mind több és több jó, nemes tulajdont fedezett fel Bertában. Nemcsak szépséges, gyönyörű, de jó és lelkes honleány is; talán a haza leglelkesebb leánya, kinek beszédes szemeiből jóság és vidámság, «e kedves két égi gyermek szól».

Ma már azonban az életrajzírók általában azt vélik, hogy a költő e szerelme is inkább képzeletében, mint szívében lakott; inkább elméletben, mint valóságban szeretett s ezt a felfogást az ennek emlékét őrző *Szerelem gyöngyei* is igazolják. Köztök vannak oly költemények, melyek a Petőfi költészetének legszebbjei közé tartoznak, mint *Ha az Isten . . .* czímű; egészben mégis nem a forró szív közetlen nyilatkozatai, a szerelmes elra-

gadtatás kiömlései; bárha korában e költeményeit általában legtöbbre tartották s pár bírálója lelkesedéssel üdvözölte.* Mi azonban néha érezzük bennök a számítást, a gondolatok elhelyezésében az öntudatosság hideg fontolgatását, az inkább észbeli inspiratiót, a képzelet álmadozását, a mint kétség, remény és bizonytalanság közt hánykódik.

A költő augusztus havának első felét 20-dika tájáig fölváltva, hol Pesten, hol Gödöllőn töltötte. E két helyt írta a *Szerelem gyöngyei*nek első darabjait, Pesten összesen 14-et, Budán egyet, Gödöllőn szintén egyet; a többit akkor írta, midőn augusztus 20-dika tájt újra szüleihez ment Szalk-Szentmártonba s ebből az időből egy dömsödi látogatása emlékét őrzi *Piroslik már a fákon a levél,*** Dömsödön irt költeménye.

* V. ö. kivált *Pesti Hirlap.* 1845. II. 282. l. (okt. 28.) és *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 1104. l. (nov. 13.) Ez utóbbi a legnagyobb magasztalással szól róla s mint Jókai írja, a költő egy lelkes, de vele ismeretségben sem állt tisztelője, Dobrosi tollából ered. (L. kiadva *Petőfi-Muz.* II. 99. és 186. l).

** Úgy látszik, hogy ez időzése alatt látogatott el Dömsödre, talán épen visszaútazásakor esős, sáros időben, hol a reform. isk. direktorához, Székely Károlyhoz szállt, ki egész elragadtatással fogadta a költőt s ennek egyik barátját, Pálffy Albertet; tiszteletére az egész falu jóformán az iskolaházhoz gyűlt, hol ebédet adtak. Az

Ez alkalommal augusztus 2-dik felét és szept. elejét (ca. 8-ig) töltötte szüleinél; itt írta a *Szerelem gyöngyei*-nek legszebbjeit, melyek némelyike világosan a kora őszre mutat; ez időből valók *Falun* cz. költeménye, melyet *Versei* II. füzetének végére tett, *A jó öreg korcsmáros*, melyben apja akkori szegénységéről és egykori jóllétéről rajzol megható képet, végre *Imádságom* czímű költeménye.

A *Szerelem gyöngyei*nek utolsó darabjában (*Félre mostan ...*) a költő azt mondja, hogy többé nem epedez; eldobja a bút s egyenesen megkérdi, hogy a lányka szereti-e vagy nem? Ezt tudjuk, hogy meg is történt. Pestre érvén, pár nap múlva újra Gödöllőre ment a paphoz s elmondta neki,

ebéd alatt természetesen kiki azt várta, hogy magyar szokás szerint a költő, kinek *A virágnak megtiltani nem lehet* ... cz. dalát is elénekelték, szép beszédet tart. Petőfi, ki sohasem szerette az efféle ünnepélyességeket, végre az ösztökélésekre fölállt s ennyit mond: «Az uristen éltessen mindnyájunkat, de kiváltképen urambátyámat! Vivát!» Többet aztán nem akart szólni, végre barátja fölállván, ezt tett hozzá: «A mely jó kivánathoz én is teljes szívemből csatlakozom. — Vivát.» Ebéd után a nép közé vegyült s velök nyájasan és tréfásan beszélgetett. Mikor elindult, azt mondta, hogy nem tért volna be, ha tudja, hogy meg akarják dikczióztatni. (Váradi Antal: *Petőfi Dömsödön. Főváro. Lapok.* 1874. 166. sz. II. 726. l.)

hogy nőül kéri Bertát. A pap és neje, ismervén a büszke s nagy rokonságára sokat tartó apát, igyekeztek lebeszélni róla; ennek azonban sikere nem lett és még az nap levelet írt Mednyánszkynak, ki tagadó választ adott, melyben afféle volt, hogy sem színésznek, sem poetának leányát nem adja; ezzel tartozik őseinek. Másrészt világossá lett az is, hogy Berta maga is becsülte a költőt, szerette költeményeit; de nem volt szerelmes belé. Erre Petőfi odahagyta Gödöllőt.

A *Szerelem gyöngyei*ből az első mutatvány *M. B. kisasszonyhoz* (G.....ön) cz. alatt a *Pesti Divatlap*-ban 1895 szept. 11-én jelent meg, utóbb 18-án és szept. 25-én közlött összesen öt költeményt belőlök. Ekkor az egész gyűjtemény már nyomatás alatt állt, Emich Gusztáv vette meg s az ő kiadásában jelent meg 1845 okt. 20—23-dika közt.*

* V. ö. *Petőfi-Muz.* I. 27. l. «Epen e napokban hagyá el a sajtót», — írja a *Pesti Divatlap* okt. 23-ról. (1845. II—IV. 984. l.). Czíme: *Szerelem gyöngyei.* Irta Petőfi Sándor. Pest. 1845. Nyom. Landerer és Heckenastnál. Ajánlati lapon: Szerelem gyöngyei Bertának. 12-r. 70. l. Ára 30 kr. p. p. A költemények czím nélkül I—XXXIX. sorszámmal. Az *Összes költeményekben* (1847.) közös czím nélkül, mindig az első sor egy része teszi a a czímet. E költemények a következők: I. *Szép vidéknek szépséges leánya.* II. *Megteremtéd lelkem új világát.* III. *Éj van.* IV. *Félre mostan.* V. *Ablakodból hogyha.*

Ekkor a költő egy díszpéldányt sajátkezű ajánlattal elküldött Bertának, ki utóbb Slavniczai Sándor Lajos földbirtokos neje lett.* Utóbb, az év vége felé még egy költeményt írt, mely e cziklushoz tartozik, *Megpendítem*... cz. a., melyet *Szerelem gyöngyei, (Vége)* cz. a. nem minden czélzás nélkül adott ki, 1846 máj. 7-én, a *Pesti Divatlap*ban. Egy pár hónapig háborgó szívvel gondolt csalódására, mire még visszatérünk; utóbb azonban teljesen kigyógyult s midőn 1847 máj. 13-án Gödöllőn átutazott, némi czinizmus-

VI. *Nála voltam.* VII. *Vasárnap volt.* VIII. *Drága orvos úr.* IX. *Hol van oly nagy pusztaság.* X. *Sírba tették.* XI. *Nő szerelmem.* XII. *Meg ne ítélj.* XIII. *Voltak sokkal jelesebbek.* XIV. *Vadon erdő a világ.* XV. *Nincs jogom.* XVI. *Száz alakba.* XVII. *Megvallom, hogy.* XVIII. *Álmaimban gyakran.* XIX. *Szerelemnek lobogója.* XX. *Alacsony kis ház.* XXI. *Mihelyest megláttalak.* XXII. *Lyányka, mikor.* XXIII. *A világtól elvonulva.* XXIV. *A mióta szerelembe.* XXV. *Sohasem volt az szerelmes.* XXVI. *A bokrétát, melyet.* XXVII. *Fa leszek, ha.* XXVIII. *Őszi reggel járok.* XXIX. *Háborúval álmodám.* XXX. *Életem most.* XXXI. *A letarlott.* XXXII. *Ha az Isten.* XXXIII. *Elnémúlt a fergeteg.* XXXIV. *Arczképemmel.* XXXV. *Avvagy én már soha.* XXXVI. *Azt hivém, hogy.* XXXVII. *Messze estem.* XXXVIII. *Milyen furcsa álmam.* XXXIX. *Félre mostan.*

* Férjével Szlavniczára költözött, Trencsén-megyébe, hol ma is él.

sal, mely nála egészen szokatlan, írja az *Uti levelek*ben: «Kerepesen túl Gödöllőt értük, hol az a szőke leányka lakik, kihez sok szép verset írtam. Használtam az alkalmat, míg a gyors szekér elé új lovakat fogtak, leszálltam s a múlt tarka emlékeivel környezve mentem... a fogadóba és megreggeliztem.» *

* *Vegyes műv.* III. 50. l. A költő e viszonyáról l. Erdélyi Gyula: *Petőfi Gödöllőn.* (*Petőfi Naptár* 1893. Telve valótlanságokkal.) Szana: *Magy. költők szerelmei,* 107. s köv. l. *Petőfiana.* 14. l.

VI. FEJEZET.

Kritikai «perpatvar» 1844/45-ben.

A divatlapok és irányaik: *Pesti Divatlap*, *Honderü* és *Életképek*. — Vahot befolyása a költőre. — Költészete s a divatos irány közti ellentét. — A kortársak várakozó álláspontja. — Poór Jenő, Dardanus, Nádaskay bírálatai. — Nádaskay bírálatának fontossága. — Petőfi nyilatkozatai kritikusai ellen. — Viszonya Szeberényivel. — A *Tavasz*. — Szeberényi föllépte a költő ellen. — Válasza a támadásra. — Örökre elhidegül Szeberényitől. — Toldy bírálatai. — Garay és Hazucha meg jegyzései. — Nádaskay a *Czipruslombok*ról. — A *Honderü* «Laprostá»-ja. — Horváth Lázár támadásai. — Petőfi *A Honderühöz* czímű költeménye. — Császár Ferencz bírálata. — A költő védelmezői: Vahot, Vörösmarty, Szemere Pál, Szeverin, a *Pesti Hirlap*. — Ezek általános jelleme. — Hatásuk a költőre.

Ideje, mielőtt tovább mennénk, hogy egy pillantást vessünk arra a viszonyra, melyben Petőfi az egykorú lapokkal s a bennök gyakorolt kritikával szemben állott.

Az *Athenaeum* megszűnte után, 1844 elejétől fogva a szépirodalmat és költészetet a magyar közönséggel szemben főkép három szépirodalmi divatlap képviselte, melyek mindenike külföldi

mintára alakúlt, ú. m. a *Pesti Divatlap*, *Honderü* és *Életképek*.

Ezek közűl a *Pesti Divatlap* a Mátray (Rothkrepf) Gábor *Regélő* és *Honművész* cz. 1833-ban megindult divat- és szépirodalmi lapjának folytatása. Mátray 1841-ben fölhagyván e lapokkal, Garay János nyert rájok engedélyt, a ki 1842 jan. 1-én *Regélő Pesti Divatlap* cz. a. folytatta, mint kiadó; a névleges szerkesztő Erdélyi János volt, ki a maga és neje 8000 frtnyi vagyonával állt jót érte. Garay, midőn átvette Mátraytól, nem csak valódi szépirodalmi divatlappá akarta változtatni s tehát egyesíteni benne a lehető legjobb erőket; hanem egyszersmind czélja volt a művelt nemzeti rend közlönyévé tenni. Tehát a nemzetiességnek akart szolgálni. Ebben az irányban szerkesztette 1844 jun. végéig. Lapjának azonban, míg az *Athenaeum* 1843 végéig fennállt, irodalmi jelentősége háttérbe szorúlt; Erdélyi maga is keveset dolgozott belé. 1844 közepétől a helytartótanács Erdélyire ruházván a kiadás jogát, Garay visszalépett s az *Életképek*hez csatlakozott; az új szerkesztő Erdélyi sógora, Vahot Imre lett, ki 1846-ban a tulajdonjogot is megvette Erdélyitől, a ki most sem folyt be a lap szellemébe, sőt ugyanekkor külföldre utazott.

Vahot fönn akarta tartani a Garaytól mívelt irányt, t. i. a nemzeti középrendnek akart lapot

adni s jól is indúlt. Kivált Petőfi csatlakozása lapjának határozott színt, eredetiséget adott, s csakhamar nagyon népszerű lett, előfizetői meghaladták a 3000-et. Ámde Vahot nem vala tehetséges író, legfölebb gyakorlott szerkesztő s bárha mint ilyen, fejlesztőleg hatott is, másrészt a nemzetiesség elvének köpönyege alatt a politikát tolta előtérbe; fegyelmezett tanúltsága és æsthetikai ízlése hiányozván, átcsapott a nyersbe, a durvába, betyárságba; affectálta a parlagi magyarságot minden szellem nélkűl. Egy alkalommal komikus dicsekvéssel írta, hogy «ő, hála az égnek, szalonképes ember nem».* E mellett uralomra vágyott; szeretett az írók felett fölényt, pártfogói modort gyakorolni s míg kezdetben nekik hízelkedett és ezt épen ő hozta divatba, hogy lekötelezze őket, kicsinyes fukarságával vagy modortalanságával bizalmat ébreszteni mégsem nem tudott; ezért 1848-ig majd minden nevesebb író odahagyta; néha ő vetette meg az írókat, néha azok őt.

E lapnak teljes ellentéte volt a *Honderü*, mely 1843-ban indult meg. Erre az engedélyt Emich nyerte ugyan; de 1843-ban a jog br. Bánffi Pál jótállása mellett *Petrichevich Horváth Lázárra* szállván, ő azt tűzte ki czéljául, hogy a

* *P. D.* 1844. 33. l. *Magyar divat* czikkben. V. ö. *P.-M.* VI. 26. l.

«szőnyeges szalonok» ajtaján belépve, a magyar irodalmat a főrangúak közt terjeszsze. Azonban Horváth Lazi minden tanultsága mellett is erre nem termett rá. Izlése szintén kevés volt, mint író jelentéktelen s az előkelőkre nem hatni, hanem megnyerni igyekezett őket; ezért bókolt, hízelgett nekik, majmolta a francziáskodást és így, habár hatott, de ez inkább ártalmas volt, mert rontott s a vezér helyett szolga lett belőle. E mellett Horváth ingerlékeny s ilyenkor magáról könnyen megfeledkező természet volt. Ezért míg egyrészt a suprême bon-tont, a szaloniasságot, a keztyűs előkelőséget affectálta, néha oly mocskos kifakadásokat engedett meg magának, a mennyire Vahot sohse ment; az írókat pedig kicsinyelte és lenézte, kik ezt hasonlóval viszonozták.

Az *Életképek* mintegy középhelyet foglalt el a kettő között. Frankenburg Adolf eredetileg Munkácsy mellett, a *Rajzolatok*nál kezdte írói pályáját s bárha mint író, inkább szellemeskedő s meglehetős felületes volt, finom modora és tapintata lekötelezte s megnyerte az írókat. Így lassanként lapja köré csoportosult a legtöbb tehetséges ifjú író a 40-es években. Lapját *Budapesti Divatlap* czímen már 1843 elején meg akarta indítani, azonban engedélye késvén, 1843-ban *Magyar Életképek* cz. a. mint havi füzetes vállalatot adta ki s 1844 I. felében is meg csak két

hetenként jelent meg, a II. félévvel változott át heti lappá. Frankenburg lapja volt a legterjedelmesebb; fő eszköze a szellemeskedés, élczelődés, az ujdonságok ügyes hajhászata. De e mellett a szerkesztő kerülte, hogy oly határozott irányt vegyen föl, mint két társa; színtelenebb volt, s nem törekedett irodalmi pártközlöny lenni. Dicséretére kell azonban mondanunk, hogy folyton jobbá lett; 1845 közepétől az *Irodalmi őr* cz. kritikai melléklapot alapította, melyben Erdélyitől egy pár jeles kritikai tanulmány jelent meg. A mint az irodalomban, hasonló óvatosságot tanúsított Frankenburg a politikában. Ugyanis 1846-tól fogva szépirodalmi lapjaink is határozott politikai irányt vettek föl. A *P. Divatlap* teljesen ellenzéki, a *Honderü* ó-conservativ lett a *Budapesti Hiradó* értelmében s vele kezet is fogott; az *Életképek* mindkét párttal kaczérkodván, bókolt jobbra is, balra is; a szerkesztő törekedett mentől elfogulatlanabbnak és határozatlanabb színűnek mutatkozni; igyekezett jól élni a journalistákkal, kiknek műveit lapjában kiadta s jól díjazta. Határozottabb irányt csak 1846 vége felé vett föl; ekkor egészen az ellenzékhez csapott át. Lapja a tízek bukása után, főleg a körűlmények összejátszása következtében, az ifjú irodalom közlönyévé lett s 1847 elején ezek egyik vezérére,

Jókai Mórra ruházván, maga Bécsbe ment a cancelláriához.

E divatlapokban jelentek meg Petőfi művei is 1844—45-ben s bárha túlnyomólag a *Pesti Divatlap* foglalta le, több költeményt adott az *Életképek*nek és 1844 II-dik felében két értékes költeménye jelent meg a *Honderü*ben is, a *Honfidal* és *Az alföld.** Az utóbbi lapba többé nem dolgozott; de az *Életképek*nek állandó munkatársa volt 1845-ben is, ápr. 1-ig.**

Petőfit kezdetben az egykorú kritika nagy elismeréssel fogadta s úgy érdekes multja, mint az

* 5. szám aug. 3. és 12. sz. okt. 5.

** Az *Életképek*ben jelentek meg 1844 II. felében: *Hattyudalféle* (2. sz. jul. 10.), *Egri hangok* (9. sz. aug. 21.), *Felelet Tompa Miskának* (11. sz. szept. 11.), *Gazdálkodási nézeteim* (15. sz. okt. 19.), *Népdalok.* I—II. (Az én torkom álló malom..., Ez a világ a' milyen nagy... 19. sz. nov. 6.), *Szobámban* (26. sz. decz. 28.). 1845 I. felében: *Bucsú 1844-től* (5. sz. febr. 1.), *Pál mester* (8. sz. febr. 22.), *Népdalok.* I—III. (Esik, esik, esik..., Gyere lovam, hadd tegyem rád nyergem..., A hegyoldalt venyigesor takarja... 10. sz. márcz. 8.), *Egy telem Debreczenben* (13. sz. márcz. 29.). II. felében: *Uti jegyzetek* (1—5. szám, jul. 5. aug. 2-ig). Költeményt 1845 ápr. 1-től a Vahottal kötött szerződés értelmében nem adott bele, mert e szerint 1845 végéig kizárólag csak az ő lapjában adhatta ki költeményeit. (Arany: *Hátrahagy. irat. és lev.* III. 64. l.)

a mód, a mint költeményeinek I. füzete a *Nemzeti kör* kiadásában megjelent; más részről a költeményeiben már 1843 óta nyilatkozó eredetiség és újság, ráirányozták korán a figyelmet. A Garay *Regélő*jében egy *E* jegyű ismertető már 1844 jan. 11-én ezt írja róla: «A lyrai pályán valamennyi felett, kik 1840 óta léptek föl, kiemelendő Petőfi Sándor. Az ő költeményei több álnév alatt saját meglepő jellemű́ek, mélység és világosságban egyiránt kitűnők; úgy tetszik, hogy akár az örömöt jó humorral, (csakhogy itt őrizkedjék a soktól) akár a szenvedést győzi fájdalommal, szóval neki oly életének kell lenni, hol közel van hozzá minden költői anyag, s nem kell zaklatni a phantasiát képekért s érzésekért».*

Tagadhatatlan dolog, hogy midőn Petőfi a *Pesti Divatlap*hoz ment, némileg Vahot Imre nem épen hasznos befolyása alá került. Mellőzve a Vahotról elmondottakat, neki módjában volt volna a költő legértékesebb költeményei közűl válogatni; de ő első sorban, a belső értéket fölismerni nem bírván, főképen azokat adogatta, melyek élczes tartalmúak voltak, a borról vagy egyik-másik betyárról szóltak, vagy valami föltűnő különösség volt bennök s ilyenek írására

* 3. sz. 40. l. *Levelek Ottiliához,* VI. cz. czikkben, hihetőleg Erdélyi Jánostól.

maga is ösztönözte a költőt, ez által is ki akarván tüntetni lapja eredeti magyaros színét; utóbb is elve volt, hogy legalább is fölváltva jelenjék meg tőle egy víg és egy komoly költemény. Így történt, hogy kivált 1844-ben valóban a költő kisebb becsű műveit adta ki, köztök kettőt olyat, melyeket utóbb gyűjteményéből kihagyott * s a megjelentekben különösen előtérbe lép a bordal, a népdal, valamint a költőnek nem minden negélyezés nélkül saját magáról adott jellemzése, mely szerint magát könnyelműnek, pazarlónak, eladósodottnak, korhelynek, sőt részegesnek rajzolja s épen ezért nem minden alap nélkül jegyezte meg az *Életképek*ben Garay, midőn a *Czipruslombok* legelső I—IV. darabja (1845 jan. 16-án) megjelent, hogy «Petőfi egészen új oldalról mutatja magát; az e lap *(Pesti Divatl.)* 5-ik számában álló *Czipruslombok*at bensőség, gyöngédség jellemzik, s mély érzést lehelnek, s én Petőfit örömmel üdvözlöm e pályán».**

A *Pesti Divatlap* tehát lényegesen hozzájárult, hogy a költő jelleme és költészete is, kivált

* *Szinházban* és *Irtóztató csalódás.* Vahot ízlésére jellemző, hogy midőn a költő arczképét kiadta s ez *Költő lenni és nem lenni* czímű lyrai monologját adta, ugyanakkor *Piroslik a kecskerágó* néprománczát igtatta be. (1845 jul. 3.)

** 1845. I. 5. sz. febr. 1. *Hirlapi méh* cz. a.

1844-ben hamis színben tűnjék fel; mert Vahot némileg czéljai szerint használta ki a költő tehetségét. E körülmény mellett tanúskodik, hogy 1844-ben a *Honderü*ben és *Életképek*ben jobb költeményei jelentek meg, mint a Vahot lapjában és hogy általában ferdén ítélték meg; valamint az is, hogy ő is belekerült azon személyi ellentétekbe és összeütközésekbe, melyekbe Vahot a *Honderü*vel készakarva belekeveredett, melyek kívül álltak minden, akár æsthetikai, akár egyéb elven s fő jellemök a személyeskedés volt.

Ha ilyenformán előttünk állanak az irodalom személyes viszonyai, a mint ezeket a három divatlap képviselte, ki kell emelnünk, bárha csak általánosságban, hogy a költészetben ekkor, épen Petőfi határozott fölléptével, megkezdődött az athenæisták gyönge epigonjai és az új szellem közötti harcz, mely mint mozgató erő átcsillámlik a személyeskedések vastag szövetén és Petőfi érezte is, hogy az ellene intézett támadások jó részben ennek a nevében történnek. Az epigonok e költészete pedig valami enervált, vizenyős, álpáthoszos szalon-költészetté vált. Stereotyp panaszok, hangzatos ömlengések ismétlése ez oly állapotokról, melyekbe az író beleképzelte magát, ugyaneffélék a hazáról minden ok nélkül; csinált rhetorika, párosúlva fagyos hidegséggel; beteges érzelgés, nagy, de üres szavak, érthetetlen szóvirágokkal esz-

me és szív nélkül; tárgytalanúl epekedő, sopánkodó zöngicsélés egészen határozatlan általánosságban a szerelem és haza elgondolt, erőltetve elképzelt állapotairól. Ez volt szerintök az ú. n. «égi hangú» költészet, melyre semmi földi por nem tapad. Ennek a költészetnek legfőbb képviselője akkor a *Honderü* volt a maga félszeg és affectált Byronismusával s legkedveltebb költői voltak Kunoss után* Császár Ferencz, Sujánszky Antal s utóbb Hiador (Jámbor Pál).

Kezdetben a kortársak hidegen vagy legalább is csöndben, várakozással tekintették Petőfi felléptét, a mint ez nagy szellemek föltünténél általában szokásos és természetes.** De Petőfi káprázatos megjelenése, már 1844-ben elterjedt népszerűsége nem csak ráirányozták a kortársak figyelmét, fel is ébresztették ellenszenvöket és rosszúl palástolt irígységöket. Mellette alig egy fél év alatt az ifjú verselők egész csoportja lépett fel, kik őt követték; hangulatát, korhelységről szóló rajzait elsajátították és affectálták; eredetieskedtek és negélyeztek; hozzá verset vers

* Meghalt 1843-ban, 33 éves korában.

** V. ö. Meltzl Hugó: *Dr. Gyulai Pál, mint a Petőfi-irod. megalapitója.* (*Magyar polgár,* 1876. 26. sz. Az egész czikksorozat, mely e cz. a. jelent meg, a költő jellemrajzához nagyon fontos adalék. L. u. ott: 20, 21, 26—28, 30, 35—37, 38—41, 43—46, egész 79-ig a számokat.)

után írtak s így már 1844 második felében az *Életképek* és *Pesti Divatlap* igen jellemző képét nyújtják az általok kiadott s a régibbek költeményeiben a legtarkább költői ecclecticismusnak. Kezdetben a *Honderü* is egy jegyzetben «szép vénáju»-nak nevezi Petőfit auguszt. 31-én* és Sujánszkytól *Petőfihez* cz. a. verset közölt hozzá okt. 19-én,** melyben őt, mint oly bordal-költőt dicsőíti, a ki bor közben Istent, hazát és királyt énekel meg; részben tehát olyat tulajdonít neki, mit a költő egyenesen visszautasított.

A kortársak fellépése Petőfi ellen *A helység kalapácsa* megjelenésével indúl meg, mely művét részint szándékosan, részint tudatlanságból félremagyarázták és félreértették. Ennek megjelenése előtt csupán pár obligát elismerő sor olvasható, hol erről, hol a *Versek I.* füzetéről a *Pesti Divatlap*ban és *Életképek*ben.*** A támadások sorát

* V. ö. *Pet.-Muz.* I. 83. l.

** U. o. 95. l.

*** A *Pesti Divatl.* *A helység kalapácsát* «a maga nemében igen sajátos, elmés víg hősköltemény»-nek nevezi, «mely a magyar népéletből igen sajátságos, mulattató jeleneteket tüntet föl, e mű becsét is igen emeli Petőfinek jól ismert eredeti nyelve, népszerű előadása, mely régibb magyar költőink romlatlan írásmódját műveltebb modorban eleveníti föl». (1844. 13. és 17. sz. szept. 4-ik hete és okt. 27. L. még *Életképek*

Poór Jenő indítja meg nov. 19-én a pozsonyi *Hirnök*ben *A helység kalapácsá*ról. Bíráló szerint sokan lépnek fel s haladnak jelenben (t. i. 1844-ben) az írói pályán ferde ösvényen s oda jutnak, hová talán nem volt szándékuk. Ilyennek találja Petőfit is jelen munkájában, melylyel lealacsonyította a költészetet s «a hősköltemény nevezetét ily mesefajra bitorlani, több mint képtelenség». Hasonló modorban a divatos hőskölteményck (eposzok) szempontjából ismerteti mindvégig, s nem találja benne ezek szükséges tulajdonait; de kiemeli «alacsony hasonlatosságait», «idomtalan s nevetséges tropusait», melyek csak

1844. II. 688. l.) A *Versek* I-ről megjelenése alkalmából írja a *Pesti Divatlap,* hogy nem, mert munkatársa, de meggyőződésből ajánlja, mert e verseket «nemes költői egyszerűség, gondolat- és érzelemmélység, szellem- és nyelvben sajátos eredetiség, s a legnagyobb lyrai változatosság bélyegzi. — Ő víg és komoly költeményeit egyforma jelességgel alkotja, s a nép tősgyökeres magyarságú nyelvén csak úgy tud szólani, mint a legfínomabb, legműveltebb írói nyelven, s új meg új ötleteinek kimeríthetlen forrásával a legkisebb tárgyat is érdekessé tudja tenni.» Kiemeli továbbá egyéniességét, a szokásos költői tárgyak körén kívüli változatosságát a tárgyakban; továbbá könnyű, folyékony verselését. (1844. 19. sz. nov. 10.) Az *Életképek* jelentéktelen megjegyzése kivált a bordalokat menti köztök, egy élczfélével. (1844. II. 403. l. nov. 20. *Pet.-Muz.* I. 22. és 83. l.)

megvetést gerjeszthetnek, annál inkább, mert azt hiszi, hogy Petőfi e művét a nőknek szánta. Valóban ez az ismertetés az értelmetlen badarságnak ritka halmaza; pedig írója komoly jóhiszeműsége nem tagadható.*

Ezt Dardanus (talán Császár Ferencz) álnevű támadása követte az *Életképek*ben decz. 11-én,** ki Pestmegye útjairól szólván, midőn a kocsis káromkodva kiejti «az angyalát» szavakat, ezek kapcsán az újabb magyar költőkre s kivált Petőfire tér, a nélkül egyébként, hogy megnevezné, de világosan *Gazdálkodási nézeteim* cz. költeményére czélozva, mely az *Életképek*ben okt. 15-én jelent meg,*** bárha az ifjú költőket, kik e káromkodást használják, többes számban említi. «Kár, hogy nehányoknak ezen valóban szép jövendő elébe siető költőink közül nincs egy barátjok, ki megmondaná nekik, mikép e káromlás sehol sem szép s költeményekben botrányos; hogy ez nem humor, vagy ha *az*, csak annyiban az, a mennyi-

* *Hirnök.* 1844. 92. sz. 542. l. (Kiadva *Pet.-Muz.* III. 371. l.)

** 1844. II. 24. sz. «Sajóvölgye, nov. 29-én» datumú utilevélben. (*Pet.-Muz.* IV. 209. l.)

*** 1844. II. 19. sz. E költemény két első sora így szól:

Jertek, barátim, van egy két forintom;
Hágjunk nyakára, a rézangyalát!

ben a bor is humor. Kár, hogy a kritika hallgat, s egy-két egészséges gondolat által megvesztegetve, nem igyekszik kiirtani mindent, a mi a költészet égi hangján nem szól s mi a rögre emlékezteti az embert». Említi alább ifjabb költőink bal-irányát, mely szerint a népiesség örve alatt káromkodnak s költői műben botrányos póriasságokat használnak. Közelebbről czéloz Petőfire, midőn a kegyenczről szól, kinek minden sorát megéljenzik; költeményekre, melyek «mind a pártfogók tetszésére iratvák», stb. Mindez egy idő óta igen gyakori újabb költőinknél s fájdalommal kell tapasztalni, hogy egy időtől «az irodalomban egy clubb, egy cotterie keletkezett, melynek pártfogó szárnyai alatt minden szabad; kezdenek tollasodni a verébfiak, s nő fel az istenadta nagylevelű utilapú». Az *Athenaeum* letűnte óta nincs kritika, annál több tömjénezés; de ez így nem maradhat, a nepotismus hőseit el fogják hallgattatni; mert ez a magyar irodalom legszerencsétlenebb időszaka, mikor mindenki íróvá lesz «előkészület, hivatás és tehetség nélkül» stb.

E nagy hangú és általánosító észrevételeket ekkor mindenki Petőfire értette. Ezt a kíméletlen és pedig annál kíméletlenebb támadást, mert a sorok közt egyenesen őt s mellékesen «pártfogóját», Vahotot vádolja az «egy idő óta» elterjedt póriasságokért és pártoskodásért, nyomon kö-

vette decz. 21-én Nádaskay Lajos szerkesztő birálata a költőről a *Honderü*ben,* mely az 1844-beliek között méltán tett a legnagyobb hírre szert.

«Alig tudnék egy hamar fiatal magyar költőt nevezni, így szól e bírálat eleje, kit olvasóközönségünk és journalisticánk oly hirtelen, hogy úgy mondjam, egyszerre tenyerére vett volna, mint P. urat; s nem is egészen ok nélkül, mert pár év alatt elszórva megjelent költeményei közül nem egyben elvitázhatlan jeleit adá kitünő költői hivatásának, nem mindennapi költő-tehetségének. Azonban míg egyfelől e jeles tehetségeket szivünkből méltányoljuk: annál kevésbbé lehetünk baráti, de sőt ellenei vagyunk mindennemű irodalmi elbeczéztetéseknek, s . . . véteknek tartanók aláírni mindazon dicsőítő phrasisokat, P. urat illetőket, miket némely lapokban olvasni alkalmunk vala. Véteknek tartanók pedig az író érdekében. P. úr hivatva van koszorúsaink elsői közt egykor helyet foglalni, minek zárnók el előtte az oda vezető utat gyöngéi palástolgatásával?»

Ennyit jegyez meg előlegesen. A *Versek* I.-ben kiemeli aztán az erőlködés nélküli *könnyűséget* a nyelvben az *egyszerűséget*, dagálytalanságot;

* 1844. II. 403—405. l. 25. sz. *Versek.* Irta Petőfi S. 1842—1844. *A helység kalapácsa.* Hősköltött. négy énekben. Irta Petőfi S. (*Petőfi-Muz.* VI. 43. l.)

de megjegyzi, hogy «itt-ott egészen prózaivá, néhol még ennél is alább sülyed».* Mint költő, igen egyedi, érzelmeit nem birja *általánosítani*, kelletinél többet foglalkozik magával s az ily költeményei csak verselésnek járják meg.**

A költemények tetemes része népdal s erre, főleg ennek humoristikai ágára kiváló képessége van; annyira, hogy ebbe mihelyt föllengőbb kezd lenni, mindegyre visszaesik, s «valóban alig jelölhetnék ki két-három költeményt az egész könyvben, melyekben a költő röpte magasb poezis mezején a tárgygyal egyenlő magasságban maradna mindvégig. Annál erősb azonban a költő a népköltészet terén . . .»

Ámde ebben az irányban «a pórias verselés alant regiójába kezd mindinkább alásülyedni». Ennek szomorú példája *A helység kalapácsa* s a *Versek* számos helye.*** Tárgya szerencsétlen, er-

* Ilyeneknek véli: *Betegségemben* — *Első szerelmem* — *Kedves vendégek* stb. czímüeket s még a prózai nevet is hízelgésnek tartja «trágya», «veszett fene», «fene sík» s több ily kifejezésekre, «melyeket P. úr kedvelni látszik».

** Ilyenek: *Én* — *Merengés* — *Bucsú a színészettől* stb. stb. Ellenben az érzelem helyes általánosítására kiemeli *Hazámban* (bár nem egészen), *Temetőben* — *Az utósó alamizsna* (a könyv legeslegjobbjainak egyike), *Végszó ***-hez* költeményeket.

*** Nem találom e szerint, hogy Nádaskay a pórias-

kölcsi czél nélküli, nyelve pórias, összezavarja a népiest a póriassal, ízlése nem elég nemes stb. Ez a bírálat lényege.

Világosan észrevehető, hogy Nádaskay nem csupán a maga nevében szólt; ő tulajdonképen egy írói általános párt-véleményt összegezett és fejezett ki Petőfiről. Világos továbbá az is, hogy midőn a magasb poesist általában megtagadja tőle: akkor ő a magyar romantikus lyrai költés már érintett epigonjainak álláspontjáról ítél, melyet 1844-től a *Honderü* kiválóan pártolt. Erre mutat az általa kiemelt költemények sora s kivált *Az utósó alamizsna* cz. költemény dicsérése, mely a régi iskola modorától alig üt el; benne még teljesen érvényre jut, mint pár más zsengéjén, a régibb iskola rhetorikájának és hypersentimentalismusának hatása. Érezte, hogy Petőfi műveiben már ekkor föllépett az akaratlan reactio egy magát túlélt s kevéssé őszinte költészettel szemben; de elég ízlése nem volt, hogy méltányolni tudta volna s bírálatában nagy képpel és kiválóan magasról beszélő oktató modorban ad tanításokat a magát túlélt mult nevében a jövő költőjének. Ne feledjük továbbá, hogy *A helység kala-*

ságot *«csupán csak az úgy is* félremagyarázott parodiára (*A helység kalapácsa*) vélte alkalmazni», mint Meltzl mondja. (Id. h. *Magyar Polg.* 1876. 44. sz.)

pácsát teljesen félreérti és hogy ő használja először a «pórias» szót Petőfire, melynek fogalmát már Dardanusnál is megtaláljuk. Ez volt a régi iskola első, határozott megszólalása.

Ezt így értette maga Petőfi is és midőn decz. végén nemes haraggal veri vissza *A természet vadvirága* cz. költeményében ellenfelei támadását, épen azt az antagonizmust érezteti és fejezi ki, mely költészete és a Vörösmarty-epigonok üvegházi költészete közt fennáll.* «Mit ugattok, mit haraptok — engemet? hitvány ebek!» — kiált fel, «Nyirbáljatok üvegházak satnya sarjadékain; — A korláttalan természet vadvirága vagyok én.» A továbbiakban még világosabban szól, hogy nem bottal verték belé tanítók a költészetet, nem iskolai szabályokra támaszkodik; nem is virít számokra, kiket «árva finnyás kóficzok»-nak nevez; mert tudja, hogy van, «ki ép izléssel idvezelve megy felé». Aztán hiában is oktatják, az csak falra hányt borsó; de ne is kapkodjanak

* *Pesti Divatl.* 1844. 192. l. (decz. végén). A költemény czélzása világos, mert a költő maga tette hozzá: «Dardanus-féle kritikusaimhoz». Világos ebből az is, hogy e költői válasz nem csak Dardanusra szól, hanem minden olyfajta kritikusra, tehát Nádaskayra s azokra is, kik írásban nem, de másképen nyilatkoztak s kiknek száma nagyon sok volt. A költemény czélzatosan jelent meg a Nádaskay bírálata után

feléje, mert ő «a természetnek *tövises* vadvirága».

E jellemző, lyrai hevű érzelmi kitörés, mely bár haragos, de ment minden epésségtől, a költő egyetlen felelete volt elleneinek*; mert hogy az ilyen kritikusokat elleneinek joggal tekintette, az eléggé természetes. De épen ezért e költemény kiválóan jellemző, mert nem enged kételkednünk a költő öntudatosságáról: hogy bár homályosan és bizonytalanúl, inkább csak a lángész sugallataként, érezte erejét és látta a czélt, mely felé törekszik, melynek magasztos æsthetikáját szivében hordozta, mint a természet csodás adományát.** Ugyane bírálatok hatása alatt a költő még négy más költeményét írta, mindjárt 1845 elején. Ezek közűl egy élczes czélzás van csupán az *Apám mestersége s az enyém* címűben, mely először a *Versek* II. füzetében jelent meg s így ekkor még a kortársak nem vehettek róla tudomást; a 2-ik, *Világ és én*, már megjelent febr. 9-én, a *Pesti Divatlapban*,*** mely különösen azért jellemző, mert e köl-

* A költemény szép és helyes elemzését l. Szemere Pálnál. (Munkái. II. 65. l.)

** Meltzl id. h. *Magy. Polgár.* 1876. 43. sz.

*** 1845. I. 185. l. Vahot csillag alatt ezt tette e vershez: «Ezen derék verset ajánlom N. úr (Nádaskay) és minden ellenségem figyelmébe. Mintha szívemből szakította volna azt ki költője». Garay egykorú meg-

teménye leginkább mutatja azt a hatást, melyet az ellenséges bírálatok kedélyére tettek. Ebben már-már megtaláljuk későbbi meghasonlása nyomait, azon keserű tapasztalatoknak nyomait, melyek világba lépését és feltünését azonnal kisérték. Keserű embergyűlölet szól belőle, kifejezi azt, hogy a világnak sem dicséretére, sem gyalázkodására nem hallgat s tetteiben, irataiban soha nem töprengi azon, hogy vajjon mit mond rá a világ? — lelke a saját útján megyen.* A *Vahot Sándor*hoz cz. költeménye, mely 1845 febr. 2-án jelent meg, kivált azért jellemző, mert ebben ezt a fontos nyilatkozatot teszi, hogy a valódi költőben «egy a költő s ember». Ez önjellemzés mellett a költészet magasztos, tanító, nemzetet vezető hivatását dicsőíti. Végre *Rosz verscimről* czíműben tréfásan említi meg, hogy csak emberszeretetből ír rossz verseket is; hiszen a kritikusok is emberek, hadd legyen szegényeknek, min élősködniök.**

jegyzése: «Petőfi verse . . . noha két szívből van kiírva, szerzőjéből t. i. s a szerkesztőéből . . ., úgy hiszem, nem sok szívben fog visszhangzani s nem is kivánom, hogy visszhangozzék ez éjfélsötét embergyűlölési s megvetési hangulat.» (*Életképek.* 1845. I. 225. l.)

* E belső küzködés nyomait l. *Költő lenni vagy nem lenni* cz. költeményében is, mely szintén ez idő terméke.

** E költeménye 1845 elejéről (febr.-márcz.) való, de

Könnyű belátni, hogy e módon a költő ki is hívta ellenségeit, mert lenézte és megvetette őket; ezek pedig, kik több-kevesebb módosítással Nádaskay fuvoláját fútták, folyton szaporodtak. Közéjök állt a költő egykori legjobban szeretett barátja, (pajtása?) Szeberényi Lajos is. Ennek egész története van, mely bár nem különös fontosságú Petőfi életére, a fejezet rajzából ki nem maradhat. A költő és Szeberényi között maig még mindig ismeretlen okokból 1843 közepe óta feltünő hidegség, feszűltség keletkezett, melynek kezdete Szeberényi hideg válaszaiban gyökerezett. Úgy látszik, hogy Szeberényi a mentor szerepében tetszelgvén, Petőfinek az épen ez időtájt Garayval történt összeütközését szigorúan ítélte meg s másrészt a költőnek 1843 márcz. 5-én hozzá bírálás végett elküldött *Az Álom* (utóbb: *Jövendölés*) és *Az első dal* cz. költeményeire magán levélben kesernyés bírálatot küldött, mint melyekben túlságos önbecsérzet nyilatkozatát találta * s szokatlan hideggel bizonyos pártfogói modort kezdett fölvenni. Ekkor Petőfi ismert utolsó hozzája írt levelében,

csak aug. 21-én jelent meg a *Pesti D.*-ban. (II—IV. 647. l.)

* Szeberényi: *Néhány év Petőfi életéből.* 28—32. l. V. ö. Szeberényi: *Leleplezések* cz. czikkét, (*Petőfi-Muz.* II. 366. l.) és dr. Meltzl Hugó: *Petőfi pamphletistái és panegyristái.* 4. l. (Kolozsv. 1874.)

1843 julius 21-dikéről, teljes nyiltságra szólitá fel Szeberényit.* A barátság ekkor még nem szakadt meg; Szeberényi válaszolt, a levelezés tartott; sőt 1844 augusztusában meg is látogatta Pesten, mint segédszerkesztőt s állandóan küldött neki költeményeiből, talán azon titkos czélzattal, hogy a jó barát és segédszerkesztő a *Pesti Divatlap*ban kiadja őket. Semmi ilyes nem történt. Ekkor okt. 16-dikáról, a Kerényi és Tompa példájára, egy Tompát utánzó költői levelet is intézett Petőfihez, melyet decz. elején oly czélzattal küldött el neki, hogy a költő már csak hiúságból is kiadja, sőt mint a két elsőnek, válaszol neki is nyilt költői levélben. Mennyire emelte volna őt most már az időközben országos hirűvé lett barát válasza!

* «S most engedj egy kérdést terjesztenem elődbe, melyet szükségesnek találok. Érzesz-e valóban irántam oly meleg, forró indulatot, mi szivet szívhez kapcsol, erős, szent lánczczal? szóval *igazi barátságot*; vagy csak egy fiút látsz bennem, kivel egykor egy helyen jártál iskolába, kivel mint sok mással, tán csak a pillanat föllhevülésében, vagy szokásból *bruderschaftot* iszál? — Ha az első áll: úgy írjál minél előbb, minél többet . . . Ha az utóbbi áll: akkor ne felelj levelemre, akkor szakadjunk el örökre egymástól, mert bizony hideg levelezés nem méltó az időre, nem a tintára és papirra, melyet rá vesztegetünk; s egyikünknek sem válnék nagy gyönyörére, és egészen haszontalan is. stb. (*Néhány év Pet. életéből.* 34. l.)

Erre a levélben mindenesetre czélzás volt; de a költemény gyönge lévén, Petőfi, hihetőleg ezért, nem adta ki * s nem is válaszolt rá; a mint hogy a hozzá intézett számos költemény közűl csak Tompáéra felelt az időben.

Erre következett a *Tavasz* cz. zsebkönyv megjelenése a pápai főiskola képzőtársasága részéről. Ennek kiadását a társaság még 1842 jun. 15-én határozta el, akkor tehát, midőn Petőfi ott még tanuló volt s ekkor kiadásának örvendett.** Neki a társaság érdemkönyvébe 4 fordított és 7 eredeti költeménye volt fölvéve, ezek közűl 1843 jan. 22-én a kiküldött bizottság 3 fordítását és 5 eredeti költeményét javasolta kiadásra,*** melyekből 1845 tavaszára megjelent 7, még pedig 3 álnév, 4 a saját, *Petőfi Sándor* neve alatt, midőn a zsebkönyv vállalkozó kiadója már nem a társaság, hanem Dömjén Ferencz, Kerkápoly Károly, Szentmihályi Sándor voltak.

* L. a költeményt *Petőfi-Muz.* II. 370. l.

** L. levelét 1842. jul. 7-ről Szeberényihez. (*Néhány év Pet. életéből.* 24. l.)

*** *Tünődés, Tolvaj huszár, Szín és való, Lehel, Ideal* eredeti költeményeit és *Hazatérés* (Heine), *Pórnak esti dala* (Cladius), *Elegia egy várromon* (Matthisson) fordításait. Meg is jelentek a *Tavasz*ban mind, kivéve a *Hazatérés*t és pedig *A. B.* jegy a. *Pórnak esti dala, Homonnai* név a. *Tünődés, Szín és való,* a többi *Petőfi Sándor* név a.

A költőnek e zsengék kiadása most, évek multával, beleegyezése nélkül s főkép jelenlegi neve alatt, melyen a társaságban nem szerepelt volt, nagyon rosszúl esett; s tudván, hogy a társaság akkori elnöke, Dömjén, neki ellensége, ebben az eljárásban czélzatosságot talált, a mi talán nem volt, de mindenesetre gyöngédtelenséget, hogy kiadják oly verseit, melyeket ő utóbb már a *Versek* I. füzetébe sem vett föl. Ennél fogva egy jegyzetben: *Köszönet a pápai képzőtársulat*hoz cz. a. tiltakozott ellene a *Pesti Divatlap*ban.* Erre a pápai képzőtársulat akkori jegyzője, Szeberényi, talán Lajosnak öcsese, azt a választ adta, hogy a *Tavaszt* vállalkozók adván ki, a költőnek nem volt oka vádolni az egész társulatot. Petőfi azonban annál természetesebb szándékosságot látott az egészben, mert ismerte némely tag, Dömjén és Szeberényi rossz indulatát iránta s ez kitünik viszontválaszából, mely így hangzik: «Mintha bizony a *Tavasz* kiadói nem volnának a társaság tagjai! . . . ha oly gyöngédtelen akarnék lenni, mint a mily gyöngédtelenséget tapasztaltam magam iránt, igen szép fölvilágosítást fognék adhatni».

* 5. sz. 83. l. Úgy ebben, mint viszontválaszában kivált az ellene elkövetett gyöngédtelenséget emeli ki. (U. ott. 165. l. *Petőfi-Muz.* I. 16. l. és IV. 11. l.)

Ez volt oka, hogy Szeberényi Lajos magát is bántva érezvén a Petőfi jogos kifakadása miatt,* most Etőfi Andor álnév alatt (gúnyos anagramma) a *Hirnökben* 1845 febr. 25. és 28-án részletes, nem is bírálatot, hanem pamphletet adott ki a *Versek* I. füzetéről és a költő személyéről. ** E gúnyíratban bíráló a nemzetiség és népiesség fogalmából indúlva ki, elismeri, hogy Petőfiben mindkettő megvan, de aztán a részletezésben durva nyerseséget, rút botlásokat, lealjasodást, prózaiságot, obscoen dolgokat, ocsmány hasonlatokat, póriasságot, pöffeszkedést vet szemére, kiben hiányzik a szerénység,*** s mint költőt Tompa és Kerényi után helyezi. Végűl visszatér, világosan személyeskedés czéljából, a *Tavasz* miatti perre. Szerinte nem volt oka haragudni «a jó úr-

* Talán részes volt az ügyben. Egy pár részlet egészen homályos; maga Szeberényi nagyon zavarosan adja elé a költőhez való viszonyát ez időből és a főbb dolgokat szándékosan elhallgatja. (L. *Néhány év P. életéből* cz. munkáját.)

** 1845. I. 16—17. sz. (*Petőfi-Muz.* II. 305. és 355. l.)

*** Ezt és a kritika megvetését szemére vetették mások is *Petőfi Sándorhoz, Pönögei Kis Pál* cz. költeményéért, mintha ő álnév alatt magamagát dicsőítné s Petrarcához hasonlítná. Erről volt már szó. (E verse utóbb *Merengés* cz. a. került be a *Versek I*-be.) Különösen fölhányja azonban Szeberényi Lajos ismételve e bírálatában és alább említendő *Leleplezések* cz. czikkében.

nak» ; mert ezek az iskolai gyakorlatok nem roszszabbak mint számtalanok a *Versek* közt, sőt pl. az *Ideal* jobb is; továbbá Petőfi még mindig tagja a képzőtársulatnak s ha végezni akarta volna iskoláit, most sem írna egyebet iskolai gyakorlatoknál. S mindezt elmondja «csupa barátságból és iránta való szíves indulatból».

Ezt az orvtámadást Petőfi, ki általában ritkán felelt az ellene intézett támadásokra, nem hagyta szó nélkül s márcz. 6-án *Adatok «A kritika titkai*hoz» cz. a. a következőket válaszolta rá a *Pesti Divatlap*ban :

«A Hirnök utósó számaiban két lelkes honfi (egy név alatt) szent buzgalommal izzad, iparkodván engem verseimmel egyetemben tönkre silányítani. Különösen ajánlom mindenkinek, hogy elolvassa, ki csak hozzá férhet; sőt kérem mindazokat, kiket csekélységem csak némely részben is érdekel, hogy elolvassák. — Az ott buzgolkodó két atyafi hajdani iskolatársam, kik már akkor kalapálták a kádencziákat, mikor én még azt sem tudtam, mi a költészet: bocskorszíj-e vagy martyrkorona? — És ők azóta folyton ütik a verseket, és ezeknek özönével elárasztják a szerkesztőket rendre; de a szerkesztők oly impertinens embertelenek, hogy őket mindeddig sem mutatták be a közönségnek. És ez aztán vexa! és dühbe hozza az embert, valamintségesen dühbe hozta az

én fentisztelt iskolatársaimat; s nem csoda, hogy dühökben épen belém kaptak, én belém, kire ők hajdanában csak olyan formán néztek le, mint néz le a nagy, nagy ökör a lábainál szaladó kicsiny pacsirtára. — Hazám tiszta keblű, leg*szebb erényű* ifjai, fogadjátok hódolatom *tömjén*ét».*

E válasz, melyben leplezve ugyan, de megírja a költő, hogy ismeri a bírálókat, mutatja, hogy nem csak megharagudt, de haragja el is ragadta. Bizonyítja ezt az a szerkesztői izenet is, melylyel márcz. 9-én a Szeberényi már említett költői levele Petőfihez visszautasíttatik, mint ki szemben dícsér és álarcz alatt gyaláz;** bizonyítja az a válasz is, melyet Szeberényinek a Petőfi czikkére beküldött válaszára adott Vahot márcz. 20-án, mely szerint e feleselést nem adja ki, mivel bírálatát Szeberényi «a *Tavasz* miatt

* I. 19. szám, márcz. 6. E czikkből eredt az a vád, hogy kritikusait ökröknek nevezte, a mi nem való, mint látható.

** *Pesti Divatl.* 1845. I. 20. sz. 326. l. Utóbb Szeberényi azt írta, hogy ő e költői levelet nem kiadás végett küldte el a költőnek és hogy csak a harag vezette rá, hogy most úgy tekintve a bírálat után, mint a szerkesztőséghez beküldött költeményt, kereken visszautasíttatta, csakhogy alkalma legyen ellene írni és kicsinylését kifejezni. E vád Szeberényi *Leleplezések* cz. alább említendő czikkében is előfordul; a költő nem reflectált reá, s így csupán egyoldalú előadásra vagyunk utalva.

kelotkezett boszúállási szenvedélylyel» irta* és Petőfi nem mondta, hogy Szeberényi volt a hirnöki bíráló.

Erre Szeberényi épen úgy neki esett Vahot Imrének, mint Petőfinek s mindkettőt oly bántó szavakkal, a sértő kifejezések oly egész halmazával árasztotta el *Leleplezések* cz. czikksorozatában,** melyek majdnem az eszeveszett boszúállás bizonyítványai; mondhatnók, a mint Vahot nevezte őket, átkozódások ezek, azzal végezvén, hogy ha bántják, megint megmutatja, hogy az ő kardja sem fűzfa. Mikor azonban ezek megjelentek, Petőfi már nem volt Pesten. Eperjesen időzött Kerényinél s kérdés, hogy egyelőre vehetett volna-e tudomást rólok, ha akart volna is. De komolyan nem is akart. Ő Szeberényinek, ki kicsinyes irígységből és hiúságból eldobta magától a költő gyöngéden és mélyen, iránta megható gyöngédséggel és szeretettől dobogó szivét, végzett az előbbiekben örökre; egyszerűen nem ismerte többé s az utczán kikerülte vagy elment mellette köszönés nélkül. Szeberényi kisérleteit a kibékü-

* A válasz czíme *Az anticritica non plus ultrája* volt; Szeberényi kiadta az egészet *Leleplezések* cz. czikkében. (*Századunk.* 1845. 30–32. sz. ápr. 15—22.)

** *Századunk.* 1845. 30—32. sz. ápr. 15—22. (Kiadva *Pet.-Muz.* II. 364—376. l.)

lésre nem fogadta el s midőn egyszer 1848-ban mikor Jókaival együtt lakott, Szeberényi Jókai szobájába belépett, szótlanúl kiment. Ekkor Szeberényi *Forradalmi szikrák* cz. költemény-füzetében verset írt hozzá, de a költő ezt sem méltatta figyelmére.* Egyébként, hogy mennyire fel voltak

* Szeberényi utóbb így apostrophálja Petőfit: «Bocsáss meg, oh bocsáss meg te az idvezültnek szelleme, ha azon jó szándékból, hogy magasztalóid elbizottságra ösztönző túlzó tömjénezéseit egy kissé ellensúlyozzam, egy részben *netalán* igazságtalanná lettem.» (*Néhány év P. életéből.* 8. l.) E helyett mindenesetre jobb lett volna előadnia az elhidegülés előzményeit, melyekre nézve nem csak szűk szavú, egyenesen semmit se mond. Ez ügynek egész irodalma van. Gyulai a Szeberényi említett művéről szóló bírálatában részletesen foglalkozik e kérdéssel, ki megrójja szintén «hallgatagságát», kivált, mert rövid czélzásai «a dologgal ismeretlen olvasó előtt, majd mindent csak Petőfire látszanak hárítani», magáról pedig csak annyiban szól, mennyiben a nagylelkűt játszhatja. Gyulai aztán elbeszéli a meghasonlás következményeit s közli Petőfi feleletét, melyet nem tart derekasnak; mert az anonymitás lebbengetése nem lovagias s mert affectatio van benne. Nem őszinte, mert már Selmeczen írt verseket s affectál, midőn lenézést vet Szeberényi szemére, holott épen ő tüntette ki első versét Selmeczen s utóbb is legbizalmasabb barátja. De más részről kiemeli, hogy P.-nek oka volt haragunni, még pedig, mert a *Tavasz* miatt a költő magánviszonyait bolygatta, szemére vetette, «hogy nem végzett, hogy megszökött, s talán korhely és kicsapott deák». Tehát a

a költő pápai ellenei boszankodva e vita alkalmából, bizonyítja az is, hogy ellene s becsülete ellen mindent fölhasználtak. Igy pl. hat pápai ifjú előfizetett volt a *Versek*-re;* midőn ezek megjelentek, a költő az épen Pesten időző Tarczy Lajos tanárt, mint a képzőtársaságnak még akkor elnökét, meg-

költőt nem ismerő olvasó előtt többet sejtetett a valónál. «Ez nem csak egy hű baráthoz nem illett, de egy távol ismerőshöz sem». Mint kritikusnak sem volt joga hozzá. «A kritikus nem tehet semminemű czélzatot, megrovást, még a legigazabbat sem, ha az csak az író magánviszonyai és személyisége ismeretében leli alapját.» E jogot csak az író halálával nyeri meg. «Szeberényi átlépte e korlátot, megsértette a törvényt.» (*Szépirod. Figyelő.* 1861/62. II. 1—3. sz.) Erre Szeberényi u. ott a 404. lapon felelt, melyben hallgatagságát főleg azzal menti, hogy ez esetben «Petőfit még élesebben kellett volna vádolnia, mint azt Gyulai tette»; egyébként az ügy valódi mibenállására utal az egykorú lapokra, melyeket mi fölhasználtunk, megjegyezvén, hogy a *Tavasz* kiadóinak volt joguk kiadni a verseket; mert az alapszabály szerint öt évig a kiadás joga övék volt. Gyulai viszontválaszában (u. ott. 405. l.) föntartja megjegyzéseit Szeberényiről s szerinte a költő ifjúkori versei kiadásában «nagy indiscretiót» követtek el a *Tavasz* kiadói, midőn «így compromittáltatták» s a haragra joga volt. Szeberényi utóbb részletesebben leírta e vitát *Petőfiről* cz. a. (*Pesti Napló.* 1872. 301. sz.), de az előzményekre itt sem tér ki. (V. ö. *Pet.-Muz.* I. 15. II. 361. l.)

* L. *Pet.-Muz.* II. 353. l. A nyugtatványt e 6 példányról l. u. ott. I. 167. l.

kérte, hogy a példányokat vigye magával, ki ezt megigérte; de róla, úgy látszik, megfeledkezett. Ekkor, hihetőleg Dömjén Ferencztől, a *Leleplezések*kel egyszerre, a *Századunk*ban *Irói hitel* cz. a. egy gyalázkodó czikk jelent meg, mely szerint vannak olyanok, a kik az előfizetési pénzeket fölszedik s a könyvet nem küldik meg; ez által az aláirók bizalmát «könnyelműen kijátszszák s az irói hitelt pellengérre állítják». Így tett, mond a czikk, Petőfi is. Erre a költő Eperjesről vagy Iglóról *Egy szó Tarczy Lajos úrhoz* cz. a. igazolta magát, miközben végűl jegyzetben azt izente Szeberényinek, hogy «ki tudja merre, hol? de lobogómmal még találkozol», s e pár sort (bár ennyit sem érdemelt) azzal végezem, a mivel ő végzé: «Az én kardom sem fűzfa».* Ez volt utolsó szava ez ügyben.**

* *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 6. sz. máj. 8. (Bővebben l. az egészet *Petőfi-Muz.* II. 354. l. «*Petőfi: Egy szó Tarczy Lajos úrhoz* cz. czikkének eredete.»)

** Vahot még egy párszor megemlékezett Szeberényiről. A *Leleplezések*ről tudniillik írt egy pár gúnyos sort 1845. II—IV. 4. számában a borítéklapon, mely szerint «valami Szeberényi L. (mint hallom, emeritus vén deák), iszonyúan kezd szitkozódni, átkozódni Petőfi s e lap szerk. ellen. És ugyan miért? — Mert ama vén úrficska haszontalan, *silány verseit* s pöffeszkedő polemiáit Petőfi ellen ... *visszautasítottuk*». Megemlékezik még

Közben, míg ezek történtek, megjelentek a *János vitéz* és a *Czipruslombok*. Ezek új tárgyai lettek a birálatoknak, a nélkül, hogy előbbi két művéről elfeledkeztek volna. Mellőzve Csatáry Ottó * egészen felületes pár szellemeskedő sorát: «igen ingerlők legújabban *Petőfi* pajzán és humoros, rendkivül könnyen futó, és ezért is kaczagtatva, hamar elfutó versei»; Toldy Ferencz (akkor még Schedel) írt két helyesebb szempontú hirlapi ismertetést Petőfi műveiről a *Budapesti Hiradó*ban. Első ismertetése márcz. 4-dikén a *Versek I*-ről és *A helység kalapácsá*ról szól. Kiemelendő belőle, hogy Toldy méltányolja először Petőfiben, mint újat, a fiúi szeretet és barátság megéneklé-

u. ott a költő eperjesi fáklyás-zenéje s egy ellene írt bírálat alkalmából: «A Sz. L. ellen irottaknak kár volna napvilágot látniok, mintán nevezett úr semmi legkisebb fontossággal sem bír a magyar irodalomban». (*Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 544. l. jul. 24. V. ö. *Pet.-Muz.* I. 315. és II. 364. l.) Legyen még megemlítve, hogy «az én kardom sem fűzfa» mondást Petőfi utóbb *A nagyapa* cz. elbeszélésében is használja. *Össz. M.* V. 265. l.

* E név alatt írt bírálatokat az *Életképek*ben Telegdi Kovách László. E pár sor *Irodalmunk jelen állapota* cz. czikkében van. (1845. I. 12. sz. márcz. 22.) *A helység kalapácsát* csak épen megemlíti, mihez a szerk., Frankenburg hozzátette: «Melyben hogy van egy kis nyers elem, tagadhatlan; de nagy *a költői erő* is!»

sét; de egyszersmind a költő jellemét teljesen félreismeri, midőn a «dorbézolás, éjjeli időtöltések, rendetlen élet szeretetét» jellemző oldalának tartja s bár szerinte tehetségesebb, de kevésbbé nemes, mint Kerényi. «Dalait a compositio tisztasága emeli társai fölébe, s a mily jól vannak gondolva, szintoly szerencsés a kivitel: mindenütt sem több, sem kevesebb, sem egyéb, mint mit a gondolat helyes világítása kíván, s ez öntudatos dolgozót (így!) — könnyűsége, mely nem fajúl hanyagsággá, erőt, technikája gondot, correctiát mutat; a nyelvet teljesen hatalmában tartja.»* Óvja a sokat írástól. *A helység kalapácsát* csak mellékesen említi; de Toldy veszi észre először helyesen íratása czélját. «Az érdek nem a tárgyban, hanem a formában van: az irónia játsza itt szerepét, s mint hiszszük, nem szerencse nélkül: az affectalt pathos contrastban a kisszerű tárgygyal. Érdekét csak az csökkenti, hogy kelleténél hosszabb, s hogy ez iróniának, Apollónak hála, ma már czéltárgya nem igen van. Ellenben a népies alap való és mulatságos. Petőfi haszonnal fogja ez elemet

* Kiemeli: *Hazámban, Két vándor, Távolból, Füstbe ment terv, Levél öcsémhez, Katona barátomhoz* (mind a kettőt), *Végszó* czíműeket, mint legértékesebbeket; tehát ő is főkép azokat, melyek a régi iskola modorára emlékeztetnek.

a maga helyén használni, ha tapintatot szerez, mely az aljastól megóvja. Eddig nem mindig maradt mentve tőle.»*

Toldy második, rövidebb ismertése a *Cziprus-lombok*ról és *János vitézről* máj. 22-én jelent meg ugyanott, mely utóbbiban «a népi jellemet» legtisztábban látja a magyar költészet hosszabb művei között rajzolva. Az elsőkben «egy pár egyszerű szép dal kivételével nem találja Petőfi tiszta conceptusait, tiszta formáit, sőt valamit, mi az invita Minervához hasonlít.»**

Ekközben az *Életképek* 1845 január 25-én, a 4-dik számon kezdve *Hirlapi méh* cz. a. rovatot inditott meg, melynek czélja szépirodalmi kritika volt a divatlapok közleményeiről. Ezt Garay János vezette az év első és Vas Andor (Hazucha

* *Budap. Hiradó.* 1845. 148. l. Legyen itt megemlítve, hogy Toldy itt sokkal helyesebben ítél Petőfi e művéről mint utóbb, mikor azt írta: «Hét nagyobb költői beszélyt adott, a tisztán paródizáló *Helység k.*-n kívül (1844.), melyet a mily tartalmatlan, pórias, s alakítás nélküli rögtönzet volt, két év múlva szerkesztett versgyűjteményéből maga is kitagadott.» (*A magyar nemz. irod. tört.* 1864—5. 414. l. s utóbbi kiadásaiban is.) Petőfi nem tagadta ki *A helység kalapácsát* összes költeményeiből, fölvételét Geibel nem engedte meg, mint alább kifejtjük.

** U. ott. 342. l. (V. ö. *Pet.-Muz.* II. 97. l.)

Ferencz) az év második felében, midőn e rovat *Hirlapi őr* nevet vőn fel.

A két bíráló közűl Garayt ismerjük az irodalom-történetből; tudjuk, hogy ő a Vörösmarty jobb követőihez tartozik. Ugyanez irány híve volt Vas Andor is, de több elfogúltsággal és kevesebb ízlése mellett támadóbb hangulatú. Ez eléggé megmagyarázza a viszonyt, melyben Petőfihez álltak. Garay elfogúltsága főkép abban nyilatkozott, hogy Petőfi költeményeiről egyszerűen hallgatott vagy egészen röviden szólt, s főleg akkor, ha valami megróni valót talált, a mi egyébként többnyire a kritika természetéből foly; végűl vele szemben kiemelt gyakran egészen jelentéktelen költeményeket, melyek kivált a Kunoss s a *Regélő* költeményei modorában voltak írva.* A többek

* Megemlékezik javallólag: *Czipruslombok* I—IV. *Egy telem Debreczenben, Népdalok* I—II. (Boldog éjjel . . . A szerelem . . .), *Szerelem és bor, A régi jó Gvadányi, A tavasz* I–II. (Mi kék az ég . . ., Ki a szabadba . . .) és megrovólag: *A világ és én, Csavargó, Öreg úr, Mit szól a bölcs?, Est* (gyermekes versmérték van benne), *Igyunk* cz. költeményeiről s *A szőkevények* cz. elbeszéléséről. Megemlékezik tehát 19 költeményről, holott megjelent Petőfitől 1845. I. felében az *Életképek*ben 6 s a *Pesti D.*-ban 34 költemény s egy mutatvány a *János vitéz*ből. E bírálati eljárásra csak azt hozzuk föl pl., hogy Bugafő *Apa öröme* cz. költeményéről (*Életképek*

közt Petőfi *Mit szól a bölcs?* cz. költeményét is megbírálta; eszméit nem tartván szépeknek és jeleseknek, kivált megrójja a 8 versszak végén ugyanannyiszor ismétlődő *bölcs-tölts* rímet, mely «csámcsogó refrain mindent elront».

Petőfi is megemlékezik épen ezért a *Hirlapi méh*ről Vahot Imréhez intézett levelében, a hol így ír:

«Ad vocem vers! A hirlapi méh csak dehonestálgat engem példás fáradhatatlansággal. Nem bánom; írjak oly hitvány verset, mint az egyszeri, úgynevezett *csodaszép* költemény volt: ha bánom. Ismerem azt a szennyes indító okot, melynél fogva a hirlapi méh nekem-nekem esik; s hogy ezt teszi, nem csodálkozom, miután tudom: ki az a derék bogár. Az is felötlött, hogy a hirlapi méh azon írókat különösen kiemeli, s

6. sz.) azt mondja, hogy a költemények közül kiemelendőnek találta ezt, «egy mind gondolatban, mind kivitelben gyengéd és szép családi képet» s ajánlja Frankenburgnak, hogy íróját kötelezze le, míg pl. Petőfi *A magyar nemzet* cz. költeményéről egy szót sem szól. (*Pesti D.* 13. sz.) Szemére is vetette a *Pesti Divatl. Lapszemlé*je (1845. II—IV. 10. sz. jun. 5.), hogy rokon- és ellenszenvek vezetik s «neki különös foga vagy inkább fulánkja van . . . P. Sándorra», a kisebb méheket vagy heréket folyton dicséri, míg «P. verseiben csak ritkán talál valami jó és élvezhető tápanyagot».

magasztalja, kik az egykori *Regélő*ben léptek föl. Tudod, honnan van ez? Én tudom.»*

Vas Andor eljárása hasonló volt, de ízlése és elfogulatlansága jóval kevesebb. Költői álláspontjáról meggyőződhetünk abból a lelkesedésből, melylyel a régi iskola követőiről szól. Petőfinek e félévben megjelent 46 költeménye közűl 13-at említ meg, melyek közűl csak a *Búcsu Kunszent-Miklóstól* czímüvel van teljesen megelégedve s kiemeli még *A jó öreg kocsmárost*, *A három szív történetét* egészen röviden s keményen elítéli az *Uti jegyzeteket*,** kivált az I. és III-dik közle-

* *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 12. (jun. 19.) E levele máj. 29-én kelt. Az indító ok alatt a Garayval volt összeütközését érti 1843-ból, midőn *Irói jogtapodás a Regélőben* cz. czikkét írta az *Athen.*-ba. A *csodaszép* költemény megjegyzés Miskólczy Pálnak *A gyermek Etel* cz. költeményére tett jegyzetre vonatkozik. (*Életképek.* 1845. 213. l.). Ugyanitt egy pár sor megjegyzésben *Mit szól a bölcs?* költeménye bírálatáról ezt írja: «A hirlapi méh ... azt a kadencziát, hogy: *tölts, bölcs*, rosznak tartja; hát nem kötözni való az ilyen ember vagy micsoda?»

** Dicsérőleg említi még a következőket: *Erdei lak, P.... y Vilma kisasszonyhoz, Czipruslombok Etelke sírjáról I—II.* (ezek közül a *Messze vándoroltam* cz. elegiáról ennyit mond: «szende s mély érzelmű szerelmi epekedés»). *A jó öreg kocsmáros*nál megjegyzi, hogy «egyszerű, szívélyes költemény, a költő szebbjei közé számítható, milyekkel jeles tehetsége mellett is, csak

ményt, mely szerint «Ha P. S. *öt* évig semmi prózát sem írna s egyszersmind verseit megtizedelné, *tíz* év múlva nagy köszönetet mondana e jó tanácsért». Ez a megjegyzés Frankenburgot némi helyreigazitásra késztette, mely nem tekintve zavarosságát, ezzel végződik: «nem érdektelen olvasmánynak tartjuk olvasóinkra nézve».

Ilyen volt Petőfi viszonya az *Életképek*kel.

A költő helyzetét a divatlapokkal szemben különösen az tette rosszabbá, hogy 1845 április 1-jétől kizárólag csak a *Pesti Divatlap*nak adta költeményeit. E szerződésre, mint láttuk, Vahot rábeszélése következtében, de kedve ellen állt rá; s kivált ez idő óta a másik két lap szokásba vette, hogy különösen az irány szempontjából azonosította a költőt Vahottal. Főleg ettől az időtől kezdődnek az *Életképek* leplezettebb s a *Honderü* nyílt támadásai; ezek miatt utóbb össze is veszett Frankenburggal. Azt kell hinnünk, hogy Nádaskay részéről épen a jó viszony helyreállítására törekvésből folyt az a kedvező ajánlat, melyet a *Honderü*ben 1845 ápr. 17-én írt a *Czipruslombok*-

ritkábban ajándékozza meg az olv. közönséget»; az *Én magyar nemes vagyok* czímüt «csípős gúny teszi leginkább érdekessé». Elítélőleg szól: *Költő lenni vagy nem lenni* (pongyola), *Honderühöz* (legocsmányabb) *Álmaim* czímüekről. (Kiadva az összes *Petőfi-Muz.* I. 116—124, 221—232, és 311—316. l.)

ról,* nem tekintve azt, hogy Petőfi e cyclusa nem csekély rokonságot mutat, már csak tárgyánál fogva is, a régi s akkor még divatos iskolával.

Ekközben a *Honderü* is jónak látta megindítani 1845 máj. 20-án hirlapszemléjét *Laprosta* cz. a. az *Életképek* modorában; mert emez magán hajlamait és ellenszenveit megtagadni nem bírja. Ebben Petőfi költeményei közűl a *Szerelem és bor* czíműt pongyolaságáért rójja meg, *A régi jó Gvadányi*t iróniának nézi, midőn pedig a *Tavasz* I—II. (Mi kék az ég . . . és Ki a szabadba . . .) cz. költeményeit megdicséri, nem mulasztja el leczkét adni a kritika megbecsüléséről. E jegyzeteket Nádaskay írta. Ezekre vonatkozik Petőfi megjegyzése Vahot Imréhez írt nyílt levelében: «A *Honderű* kritikusa a fölött lamentál, hogy nem akarok tanácsokat elfogadni. Már ebben igaza van. Biz én nekem nem minden ember tanácsa kell, olyan simplex fráteré épen nem,

* I. 306. l. «A czipruslombokban költő az első, kölcsönös tudatra alig jutott szerelem keservét zengi tört szive hurjain, az elveszett kedves fölött. És szivesen valljuk meg, mikép az eszményi tisztaságú szerelem fájdalmát, az emésztő szívkínt, a végzeten megnyugvó kebel egyszerű, visszafojtani nem bírt panaszát hűbben, salaktalanabbúl alig zenghetné lant.» etc. (*Pet.-Muz.* III. 235. l.)

mint ő, ki *a régi jó Gvadányi* cz. versemet — per deos immortales! — iróniának véli.»*

E megjegyzés ébresztette föl különösebben a *Honderü* haragját; mert ez idő óta kíméletlenűl támadja és engedi megtámadtatni a költőt, kivált midőn az év II-dik felén kezdve, Horváth Lázár útazásából hazatérvén, a szerkesztést átvette. E támadások pár élczelődésen indúltak meg az eperjesi fáklyás-zenéről, a *Helység kalapácsáról* és *Piroslik a kecskerágó* cz. költeményekről; majd komolyabban is azonositva Petőfit a *Pesti Divatlap*pal és szerkesztője irányával, maga a szerkesztő támadja meg, bárha nem egyenesen, *Frescoképek a szívéletből,*** még inkább *Egy pár komoly szó a maga idején, illetőleg a magyar szépirodalmat**** cz. czikkeiben. Kivált ez utóbbi egész áttekintés, mely szerint az irodalmi ízlés megrontását Bajza kezdte, belevivén az irodalomba a pártoskodást s a nyerseséget, melyet az ifjabb nemzedék fokozottan folytat és a pártoskodás, kölcsönös tömjénezés, leareczképezés,† sa-

* *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 12. sz. (*Pet.-Muz.* I. 223. l.) A *Honderü* «Laprostá»-ja jun. 17-én megszünt.

** IV. szám. 69. l.

*** III. sz. 41. l.

† N. b. Petőfi arczképe 1845. jul. 3-án jelent meg a *Pesti Divatlap* mellett. Majdnem ugyanazt mondja itt, mint a mit mond a költő *Zöld Marczi*járól. (V. ö.

ját énjük kiemelése stb. termi újabban a nagy embereket; így lesz nagygyá többek közt a «legköznapibb ficzkó — kinek egy-két népies költeménykéje tán sikerült» etc.

Ne feledjük e ponton, hogy épen ez idő alatt, jul. 5-től aug. 2-ig jelennek meg az *Uti jegyzetek*, melyek több ellenséget szereztek a költőnek, mint bármi azelőtt. A féktelen jó kedv és szellemes kedélyesség, néha túlságig menő naiv őszinteség, nagyon is komoly elitélésben részesült a költő ellenei részéről. Hogyne, mikor a *Pesti Divatlap* azt mondta róla, hogy «elmésség, csipősség, helyes észrevétel több van benne egy lapon is, mint P. H. L. egész párizsi utazásában».* Ezek tették egyszersmind, a mint láttuk, ellenségévé Szemere Miklóst is, ki két gúnyos költeményben öntötte ki haragját; ** Horváth Lázár pedig a *Zöld Marczi* visszavettetése alkalmából nem mulasztja el neki sértő leczkét tartani épen az *Uti jegyzetek* miatt. Ez a bukás, mond, Petőfire «azért leend különösb hatással, mert ez ifjú kezdő már is rendkívüli universalis genienek mondja és írja magát a szép-

Petőfi-Muz. I. 215. l.). Az *Életképek* majdnem helyeslőleg pártolta e felszólalást (122. l.) s a *Pesti Divatl.* is csak mérsékelten verte vissza (566. l.)

* *Petőfi-Muz.* I. 227. l.

** *A régi jó Gvadányi Petőfihez* (megj. ag. 26-án), *Az agtelki barlangban* (szept. 2-án, a *Honderü*ben).

irodalom körében. Ámbár a *szép*irodalom mezején legújabban is igen *nem szépen* viselte magát, midőn az irodalomban hallatlan arrogantiával egy Sujánszky ellenében oly nyilatkozatot engedett magának.* Igen szép dolog az önérzet és férfias büszkeség: de ily hetvenkedés, éretlenség, féktelen szerénytelenség, sőt . . . már ez mégis sok. P. szépen halad a kegyeletekben. A koszorús Garayn kezdé, más érdemeseken folytatja paczkázásait, remélhetni, hogy majd Vörösmartyn végzendi.» Ily módon folytatva, majd a magyar journalistikát támadja meg, hogy ilyeneket elnéz, újból kiemelvén a költő arrongantiáját.**

Erre a költő, épen a kétszer is kiemelt arrogantiára vonatkozva írta s már aug. 7-én kiadta a *Pesti Divatlap* következő számában *A Honderűhöz* cz. költeményét. E jellemző satirában. melyben épen annyi gúny, mint öngúny (humor) van, kétségtelenűl kemény szavak vannak; de távolról sem keményebbek, mint minőket a *Honderű* hol leplezve, hol nyiltan reá alkalmazott. E mellett Petőfi verse az általános véleményt fejezte ki e káros befolyású lapról, mely csak imént «károgásoknak» nevezte az olasz operai előadások elleni felszólalásokat a nemzeti színházban.*** Épen

* Az *Uti jegyzetek* e helyét l. e mű II. 123. l.
** 1845. II. jul. 29. 4. sz.
*** 1845. II. 53. l. 3 sz.

ezért Vahot Imre, még pedig nem minden számítás nélkül, e költeménynyel ugyanegy számban R . . . T . . . Istvántól *Egy kis izenet monsieur Honte-des-Ruesnek** és E.-től épen a fenti «károgásokra» vonatkozó czikkeket adott ki, melyekre aztán P. Horváth Lazi oly mértéktelen gorombaságokra fakadt a következő számban (aug. 12-én) *Új levél Emiliához* cz. czikkében, hogy még az óvatos *Életképek* is megsokalta.**

Ily előzmények után írta és adta ki bírálatát Császár Ferencz az *Irodalmi őr*ben aug. 16-án, mely Petőfi eddigi költői működését minden

* *Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 19. sz. 594. l. Honte-des-Rues-Utczák szégyene. Petőfi jegyzete a költemény alatt a következő: «A *Honderü* engem legközelebb arrogantiával vádol; bizony, ha csak oly parányi arrogantia volna is bennem, mint benne jóravalóság,' ő rája nem is hederítenék, nem hogy még megénekelném». Baróti hivatkozva dr. Sass egy hozzá írt levelére, azt írja, hogy P. e költeményt Borjádon írta. Ez nehezen megegyeztethető az ismert adatokkal, vagy talán kétszer járt P. ez évben Borjádon? (*P. költ. első krit. kiad.* 42. l.)

** Elleneit, Vahot I.-t, R . . . T . . . Istvánt, E.-t s a költőt «tetőtől talpig komisz fráterek»-nek, «komisz legénykék»-nek, «die miserablen Schlucker», «dühös falka», «ein in Reihe und Glied aufgestelltes Lumpengesindel von Gemeinheiten» etc.-nak nevezi. (V. ö. *Életképek.* 1845. II. 215. l. Az egész idetartozó irodalomról l. *Pet.-Muz.* I. 215. s 230. l. és szerzőtől *Petőfi és a Honderü 1844—45-ben* cz. czikket. I. 169—180. l.)

oldalról felöleli; mind a négy, eddig megjelent művére kiterjeszkedik s csodálatos vegyüléke a nagyképű æsthetizálásnak, az oktató és lenéző modornak, az értetlenségnek és a mi még roszszabb, a meggyőződés hiányának is; mert néha szemmel láthatólag kereste a hibát s föl is jegyezte a nélkül, hogy látta volna. A bírálatot Frankenburg felszólítására írta s úgy látszik, ez végső, befejező vélemény kivánt lenni a költőről, legalább oly modorban lép fel; de végeredményében inkább teszi a támadás, mint higgadt kritika benyomását. Császárt különben is két körűlmény teljesen alkalmatlanná tette Petőfi megértésére és méltánylására. Ezek egyike, hogy ő is a *Honderü* által művelt költés álláspontján áll s mint ilyen, a költészetet, valamint a divatlapokat, szalonok asztalára és kivált hölgyek kezébe valóknak tartotta. Innen van az, hogy Petőfi költészetét jobbnak tartja 1842—43-ban (kezdő korszakában), midőn még szelleme nem szabadúlt volt egészen föl, mint 1844—45-ben. A másik s még lényegesebb akadály volt, hogy Petőfi iránt személyes ellenszenvet érzett s ez minden lapon kiviláglik. Ezért valódi statistikát állít össze, hogy bor, áldomás, kancsó stb. szók hányszor fordúlnak elő, hogy aztán ráfoghassa a káromló műszavak, aljas pórkifejezések, betyáros szitkozódások, aljas piszkosságok hajhászását. Természetes tehát, hogy

Megy a juhász szamáron cz. néprománczát «silány darabnak» mondja, *A helység kalapácsát* félremagyarázza, a *János vitéz*ről Vörösmarty kedvező ítéletét nem hiszi el («csinos, de elég untató népmese» s «nyers előadásu»), sőt épen ebben az erkölcstelenség tanítójának nevezi; a *Cziprus-lombok*ban érzelgő, erőltetett pityergést lát s végűl azt hiszi, hogy ily bírálatok követése fogja «első ragyogású csillaggá» tenni «a magyar költészet egén». A néhol közbeszőtt elismerés, tehetségének általános méltánylása ily körűlmények közt keveset nyom a latban s a bírálat pamphlet-jellegét még jobban kiemeli, megerősíti.*

* L. újból *Pet.-Muz.* III. 237 s 301. l. Petőfi nem válaszolt nyiltan semmit e bírálatra, de ennek hatása alatt írta *Egy kritikushoz* cz., általa soha ki nem adott versét, mely egyébként nem méltó Petőfihez. Beszélik még, hogy mint ekkor Várady lakótársa, bírálatot akart ő is írni Császár verseiről, kikereste, hogy bennök a *szű, üdv, kéj* etc. szavak hányszor fordulnak elé, azonban abba hagyta; de a megvett példányt asztalán tartotta s valahányszor rongypapir kellett, belőle tépett. (L. Gyulai: *Pet. S. és lyrai költészetünk.* (*Új magyar muz.* 1854. I. 100. l.), Frankenburg utóbb azt írta e bírálatról, hogy míg Pestről néhány hétig távol volt s Császárt bízta meg lapja vezetésével, ez «oly kíméletlen bírálatot csempészett be a költő verseiről, melyet senki nálamnál nagyobb megütközéssel nem olvasott» s Petőfi ekkor vonult vissza teljesen az *Életképek*től. Frankenburg itt igaztalan Csá-

Az eddig tárgyalt támadásokhoz még kettő járúlt ebben az évben, egyik a *Magyarkák 1845-ből* cz. pamphletben,* másik Nagy Ignácz *Menny és pokol* cz. műve 2-dik füzetében *Tigris költészet* cz. a., hol Berzsenyit, Csokonayt és Munkácsyt (a *Rajzolatok* volt szerkesztőjét) beszéltetvén, *A helység kalapácsá*ból s meg költeményeiből vett néhány kifejezésből egy féreczelményt állítván össze, leczkéztetteti a költőt Berzsenyi és Csokonay által. Bővebben szólni róla nem érdemes; szellemtelen üres pasquil, semmi más.**

A támadások e számát és terjedelmét látva, önkénytelenűl áll elé az a kérdés, hogy védői

szár iránt; mert ő a bírálatot Frankenburg egyenes «felhívására» írta s ezt ha távollétében tette is be a lapba, mit megengedünk, de midőn őt szólította fel bírálóúl, már tisztában lehetett ennek irányáról. Az bizonyos, hogy Petőfi szemrehányásokat tett neki s ettől fogva prózát sem írt az *Életképek*be, a költeményekre nézve pedig Vahotnak volt lekötve. (*Petőfi és az Életk. Koszorú.* 1881. IV. 194. l.)

* 191. l. Lipcsén. Teubner B. G. bet. 8-r. A költőről a következő cz. a. szól: *Petőfy* (így!) *Sándor.* Ex-bāka; nyugalomba lépett szinész; ex-divatlap-segédszerkesztő, és vándor-költő; stb. stb.

** Megj. Budapesten, Hartleben tul. 1846. évszámmal, de 1845 okt.-ben már ismeretes volt. (Kiadva újból az előbbivel *Pet.-Muz.* II. 299. l.)

nem voltak-e a költőnek? Mindenesetre voltak; de a támadókhoz képest csekély számban; ha csak nem számítjuk ide azt az írásban nem nyilatkozott egyetemes közvéleményt, mely a költő népszerűségében nyilatkozott. A költő barátaihoz tartozott mindenek előtt Vahot Imre, kitől nemcsak a *János vitéz* derék előszavát bírjuk; de e mellett néhány igazságos, elég helyes szempontú, bárha olykor kemény, sőt durva felszólalást ismerünk a költő mellett; de azt nem egészen hiszszük, hogy a költő jelentőségét föl birta fogni. E mellett tegyük hozzá, hogy a munkatársak dícsérése nemcsak a kor s a divatlapok természetében feküdt; neki egyik szerkesztői fogása volt. A közvélemény is benne nem a kritikust, a műbírálót látta, csak az érdekeltet s ez érdekbe belefuladt mindaz, a mi Vahotban mindenesetre jóhiszemű elismerés volt, s ezért felszólalásaival inkább ártott a költő személyének.* Ide tartozik továbbá Vörösmarty is, ki a

*) Vahot felszólalásainak sora: *Versek I*-ről 1844. nov. 10. (*Pesti Div.* II. évn. 91. l.); *Helység kalapácsá*ról u. ott. 59. l.; *János vitéz*-ről u. ott, 156. l. s az említett előszó is u. ott 1845. I. 284. l. (ugyanez a kiadások előtt is); *Zöld Marczi*ról u. ott II—IV. 605. és 629. l.; *Megy a juhász szamáron* cz. népromanczról u. ott, 1844. I. 200. l. Védelmébe vette továbbá az által, hogy Vahot is 1845 jun. 5-től kezdve az *Életképek* példájára *Lap-*

János vitéz előleges megdicsérésével előmozdította e mű sikerét s magánkörökben állandóan pártolta. Toldy már említett méltányosabb kritikái is ide sorolhatók s ide főképen Szemere Pál, ki szintén csak magánkörökben nyilatkozott ekkor még, de mindig lelkesedéssel és elragadtatással. Ezt a szeretetet rótta le Petőfi *Szemere Pálhoz* költeményében 1845 végén; ezért mondja róla, mint ki pályája kezdetén egy maga üdvözölte:

S bár késő este van már életedben,
Szemed még most is tisztán s messze lát:
Megismeréd a felhők madarát,
Kit fényes nappal sem láttak meg többen.
Magamról szólok. — Hah, mig annyian
Vetnek reám lenéző szemeket,
Kezedben a borostyán lombja van,
Megkoszorúzni véle fejemet.

*szemlé*t kezdett s folytatta szept. 11-ig. Ezt a rovatot már nem Vahot vezette; de itt is egy jegyzetben védi az *Uti jegyzetek*et. «Ő nem hiú, nem dicsvágyó — mond itt — hanem önbecsét érező, s olyan egyenes és zordon, mint a tátrai fenyőfa, vagy mint az elefánt lába, mely soha senki előtt meg nem hajol. A mit ő benne hiú elbizottságnak tartanak, az nem egyéb őszinte, jó szívből eredő kedélyes dévajkodásnál s a világ ferde ítéleteivel nem sokat törődő gondatlanságnál.» (gondtalanságnál ?) U. ott. II—IV. 630. l. Végre egy jegyzet szól Petőfi *Nyilt levelé*ről u. ott 375. l. (L. mind kiadva: *Pet.-Muz.* I. 21—28, 79—83, 116, 222—231. l.)

Azoknak, a kik Petőfit túlságos elbizakodottság vádjával illetik, csak e költemény nemes, művészi szerénységet tanusító részeivel kell felelnünk; ez a legjobb czáfolat.

Azok között, a kik írtak is többször róla, leghelyesebben ítél *Szeverin* álnév alatt a *Pesti Divatlap* kritikusa, Dobrosi,* kinek érdemét bár a névtelenség némikép levonja, pár tévedést leszámítva, a költő jelleméről és költészetének jelentőségéről ítélete egészen helyes. 1845 okt. 2-dikán jelent meg első felszólalása s összesen négyszer írt Petőfiről, melyek közűl az első Császár bírálata ellen van intézve félszeg és ferde nézetei miatt.** Bevezetésében így szól:

«Bátran ki lehet mondani, hogy ő valódi láng-

* Gyulai Pál úr szíves közlése. Jókai Dobrovszkynak írja.

** Szeverin fölszólalásai az *Irodalmi levelek Constancziához* cz. czikksorozatban vannak. Az első, mely Császár bírálata ellen szól, megjel. 1845. II—IV. 27. sz.; a 2-dik a *Szerelem gyöngyeiről* u. ott 33. sz., nov. 13.; a 3-dik Nagy Ignácz *Menny és pokla* ellen u. ott, 30. sz., okt. 23.; a 4-dik *Versek* II. kötetéről és Vachott S. verseiről 1846. I. 14. sz., ápr. 2. (Kiadva mind *Petőfi-Muz.* II. 181, 186. III. 361. és II. 236. l.) E legutóbbi azt a benyomást teszi, mintha nézetében ingadoznék s Vachottal szemben elfogúlt. Vége ez: «Ez is, amaz is megérdemli a költő-nevet. Vachott S. a magyarok közt, Petőfi az egész világ költőinek sorában, kitünőleg jeles».

ész. Hibák nélkül ő sincs, mert gyarló, halandó, esendő ember, de azért tűzlelke magas szárnyalatával, villámként tör magának *saját, önállású* utat a magyar irodalom egén, s most már a legfényesebb, legnagyobb csillagzatok közt ragyog ő itt, hideg gúnymosolylyal tekintve az apró, hulló csillagocskák irigy kacsintásait. Petőfi legnagyobb hibája az, hogy úgy ir, mint szive érez, agyveleje gondolkozik, — oh pedig tudja kegyed, mily nagy bűn ezt tennie, a finom világ zsarnoki conveniențiáinak tudta s engedelme nélkül? — Petőfi legnagyobb hibája az, hogy a természet egyszerű útján halad; mondja hát kegyed, miként boldogúlhatna ő ezen elművelt, természetlen világban, hol Shakespeare, Göthe és Vieland bizonyos nemes ízlést, finomságot affectáló uracsok és hölgyecskék által nyersnek, durvának, goromba tökfilkónak neveztetik, noha ők Nestroy vastag aljasságait, s Paul de Kock sikamlós regényeit suttomban a legnagyobb gyönyörrel nyeldesik. És nem borzasztó vétke-e ez Petőfinek, hogy ő — a nép nyelvén szól? — Csodálom, hogy ezen demokratiai merényért még eddig hütlenségi pörbe nem idézték azon ügyvédszellemű irók, költők, (?) kik azt tartják költői nemesített nyelvnek, s jó ízlésű beszédnek, mely minden harmadik szavában: *rezge, lenge, báj, pir, tünde, pisla* s többeféle czifra sallangú, de üres kifejezéseket emleget.»

Kiemeli aztán Petőfi dolgozás módjának könnyűségét; ad egy talpraesett összehasonlítást az álköltői iskola (melyhez Császár is tartozik) s Petőfi költészete közt; jellemzi Petőfinek férfias, álszemérem nélküli szerénységét és azt, hogy őt leginkább a szerénységet affectáló, «fanyar tehetséggel biró irkászok, s a mindenben gáncsoskodó kritikasterek üldözik s rágalmazzák»; míg valódi műbiráink (Schedel, Szemere Pál) a legnagyobb méltánylattal szólnak róla. «Hiába akarják tehát Petőfi örökzöld koszorújának leveleit lerágni az apró hernyók, — ők hasztalan erőködéseik közepett le fognak hullani az élet fájáról a feledés sírjába, s az általuk sárral dobált költő, a méltányosabb utódok előtt sértetlenűl s győzelmesen álland a halhatatlanság csarnokában.»*

* Jellemző már az akkori irodalmi viszonyokra is az a végső megjegyzése, hogy részrehajlatlanúl ítélt, mert önérdek a költőhöz nem köti; neki Petőfi se nem használhat, se nem árthat. Jókai érdekes kis adatot beszél el e bírálatról. Midőn t. i. megjelent, Petőfi Szalk-Szentmártonban volt s ott kapva kezéhez, rögtön felolvasta apjának, ki a gyakran eléforduló «hasonmásai» szót nem értvén, így kiáltott föl: «A poncziusát, annak a hasonmászó Császár Ferencznek». (*Pet.-Muz.* VI. 31. l.) Dr. Meltzl igen helyesen azt jegyezte meg e felszólalásokról, hogy «Dobrosi nem tartotta szükségesnek valódi nevét kitenni. Es ez a melléktekintet nagyon megcsökkentette

Hasonló, mondhatni lelkesedéssel szól a *Szerelem gyöngyeiről*, melyet némileg a költő feleletként állít oda az ellene szórt rágalmakra, a ki egy szép és nemes honleány iránti szerelmét alkalmúl vette «nagyszerűen bebizonyítani azt, hogy oly magasan repülő költői géniussal bír, mely előtt a sárga irígység elpirúl, s a szőrszálhasogató birálat rágalomszava elnémúlni kénytelen.» Majd alább így végzi: «A legmelegebb sziv habzó és forrongó véréből merültek föl e gyöngyök, s épen azért oly szívhezszólók. — Gyöngyei lehetnének azok nemcsak a magyar, de a műveltség bármily magas fokán álló irodalomnak. Legyen áldott azon lelkes honleány, ki költőnk szíve fenekéről a Szerelem ezen dicső Gyöngyeit — napfényre hozá».

Így védelmezi Nagy Ignácz pasquillja ellen is; lelkesen, de a philosophus higgadtságával, melyben kivált azt hangoztatja, hogy épen Nagy Ignáczot lehetne azzal vádolni, a mit ő másokra akar kenni. «Oh Istenem, ha én N. I. iratainak ocsmány, aljas kifejezéseit egy rakásra halmozva megküldeném kegyednek, bizonyára elájúlna a nagy

nemes föllépésének fontosságát, sőt becsét is az utókor előtt. Bárha néhány apróságtól eltekintve, Vahotot és Eötvöst kivéve, a kortársak közt leghelyesebben vélekedik a költőről.» (*Pet.-Muz.* VI. 33. l.)

mocsárbűztől, — midőn küldeményemet felbontaná».

Végűl, főkép a teljesség kedvéért, a *Pesti Hirlap* névtelen ismertetését említjük még meg a *Szerelem gyöngyei*ről, mely kiemeli, hogy Petőfi nem csak a természet adományából költő, de valódi művész is, kinek «szellemgyöngyei valódi gyöngyök», nem a mester csinálmányai.*

E bírálatok nem azért érdemlik meg főkép az életrajzíró figyelmét, mintha jelesek volnának az elemzés mélyrehatásában. Ellenkezőleg. Petőfiről egész életében egyetlen valódi műbírálat sem jelent meg; kevés kivétellel vagy rövid hírlapi jegyzetek vagy egyoldalú dicséretek vagy pasquillok és ellenséges, pamphletszerű támadások irattak róla. De ezek is jellemzik egy részről azt a fontosságot és jelentőséget, melyet föllépésének mindjárt kezdetben barátai és ellenei egyaránt tulajdonítottak; s e támadások önkénytelen nyílatkozatai annak a határozatlan sejtelemnek, hogy a magyar költészetben egy átalakító, forradalmi szellem kezdte meg munkáját s új szellem tört be az affectált, csinált modorosságba. Ennek sejtelme, határozatlan érzete fegyverezte föl őket. Innen egyszersmind a védők, a lelkesülők némileg kettős álláspontja is, hol a multhoz ragaszkodás, hol az

* 1845. II. 282. l. okt. 28.

az új költészet iránti lelkesedés, melyet tartózkodóvá tesz az óvatosság.

De másrészről jellemzők ezek magára Petőfire is. Ő nemcsak szerette a népszerűséget, büszke is volt rá s néha, mint láttuk, majdnem kétségben hagy az iránt, hogy vajjon a jelen dicsőítését nem tartja-e többre a jövő kor elismerésénél? Legalább néha az előbbi javára nyilatkozik, esetlegesen, pillanatnyi benyomások alapján. De azért, mikor írt, soha sem törődött sem a könyvek szabályaival, sem a publikum tetszésével, sem a mult hagyományaival. Ő teljesen eltépte azokat az összes szálakat, melyek költését a multhoz kapcsolhatták volna; csak a költészetnek, saját ép lelke ihletett hatalmának vagy sugallatának volt szolgája, soha sem embereknek vagy szokásnak vagy iránynak. Ezért a körülötte folyt «perpatvar», mint Gyulai találóan jellemzi, hatott reá, ingerelte, sőt időnkint el is keserítette; de költészetének irányítására nem hatott. Mintegy öntudatlanúl lelkében hordta a művészet nagy törvényeit, hogy az embereken csak az győzhet, ki uralkodói fölénye tudatában rájok nem hallgat, velök nem törődik, s a ki minden sikertelenséget, melyen a tömeg tapsolni kész, tíz nagyobb sikerrel feledtet el s a tapsolókat mindannyiszor a maga részére vonja.

VII. FEJEZET.

A világgyűlölet időszaka.

Petőfi Borjádon. — *Szerelem átka.* — Pesten. — A *Versek II.*— Meghasonlása Vahottal. — Komorsága, világfájdalma, pessimismusa. — Ezek okai és természete. — Költeményei. — *Az őrült.* — Szalk-Szent-Mártonban. — *Tigris és Hiéna.* — *A hóhér kötele.* — A *Tündérálom.* — Szalk-Szent-Márton s a főváros között. — A *Felhők.* — Olvasmányai: Shelley és Byron.— Hatásuk. — Az eltérés köztök. — A *Tigris és Hiéna* ügye. — Újra Szalk-Szent-Mártonban. — Gyógyulóban. — *Szilaj Pista.* — *Csillagtalan éjek.* — Nem írja meg. — *Világgyűlölet* czímű költeménye.

Petőfi, midőn 1845 szeptemberében, a rá nézve emlékezetes visszautasítás történt Mednyánszky Berta részéről, körülbelül két hetet időzött Pesten. Ha fölveszszük, hogy *Egy fiatal íróhoz* czímű, Jókaihoz intézett költeményét azonnal megírta, midőn szept. 20-án *Nepean sziget* cz., általánosan föltünt elbeszélése az *Életképek*ben megjelent:* ekkor Pestről eltávozását ez alkalommal szept.

* Megjelent szept. 20. és 27-dikén.

23—24-dikére tehetjük.* Mint mindig, most is utazásban keresett enyhülést. Ennek tulajdonítható, hogy midőn Vahot Imre szept. közepén Turócz-megyébe rándúlt, elkísérte őt Vachott Sándorral együtt Esztergomig; útközben Pomázon egy közös ismerősüknél töltöttek egy napot, megmászták a Kőszeget, melyről gyönyörű kilátás nyílik a Dunára, a fővárosra.** Szept. 24-dikén pedig, elfogadván Sass István meghívását, ennek szüleihez ment Borjádra, útba ejtve Szalk-Szent-Mártont, hol *Alku* cz. költeménye kelt; onnan Duna-Földvár felé ment Borjádra, mint ezt *A szeretőm nyalka gyerek* népdal mutatja.

Borjád kellemes szölőhegyeivel, Sár-Szentlőrincz közelében fekszik, a Sárvíz mellett. Itt időzött vendégszerető barátja és annak családja körében a szüret alatt október 6—7-dikéig ; itt ismer-

* Ekkori pesti időzéséből valók: *Három sziv története, Az utósó ember, Ifjúság, Imerjetek meg!, Felhő és csillag* (Czinkotán írva talán gödöllői útjában), *A hűtlen barátokhoz, Én és a nap, Bům és örömem, Egy fiatal íróhoz* költeményei.

** Az út leírását l. Vahot Imre: *Uti emlényck. Pesti Divatl.* 1845. II—IV. 889. l. *Visegrád táján* költeményét nem ekkor írta; ekkor Visegrádon nem is jártak; Pomázról egyenesen megy az út Esztergomnak. A költő hajón tért vissza s csak ekkor érintette Visegrádot. Költeményét még 1845 februárjában írta.

kedett meg Sass öcscsével, Károlylyal, nővéreivel: Zsófikával és Erzsikével. A lakház mellett csinos kert, ebben jól rendezett méhes volt, melynek kis szobájában lakott a költő e napokban; itt irta a méhes alacsonyságára czélozva, Sass Károlyhoz czímzett költeményét, büszke lelkének e vallomását; itt Zsófikának az emlékverset, a leányka virágos és méhes kertjére czélozva, melyben az időzni szeretett.* A szőlőhegyről elmerengve a lassan folyó Sárvizet látta s a kép emlékét *Hegyen ülök*** költeménye őrzi, melyben szomorú élettapasztalataiból merített keserű benyomásai tükröződnek. Itt pillantotta meg a présház előtt gyermekkori játszótársát, Hittig Amáliát, kihez a boldog visszaemlékezés hatása alatt *Gyermekkori barátnémhoz* elegiáját írta; a szüret benyomásaiból pedig *A költő és a szőlővessző* költeménye eredt. Borjádon írta még *A négy ökrös szekér, A magyar*

* Borjádról l. *Vasárn. Ujs.* 1884, 33. sz. (több képpel) és *Magyarorsz. s a Nagyv.* 1872. 619. l. (Szintén több képpel). Az emlékversek czíme: *S. K. emlékkönyvébe* és *S. Zs. kisasszony emlékkönyvébe.*

** E költemény alatt az *Összes költemények* első kiadásában *Borjád,* a 2-dikban *Pest* áll. Az egykorúak azt állítják, hogy Borjádon írta s ez inkább is talál. Ezzel csak az egyeztethető meg nehezen, hogy már okt. 2-dikán megjelent a *Pesti Divatlap*ban. Ez arra mutatna, hogy már eljöttekor Vahotnál hagyta.

nemes költeményeit, amazt egy holdvilágos, csillagos éjszaka emlékére, midőn a társaság ökörszekéren ment Uzdról Borjádra; erre tolnamegyei hagyományok szerint, a mint Sass István írja, egy némedi-i nemesalakja adta az ötletet; a költő azonban mindenesetre általánosítva az egész magyar nemességre vonatkoztatta.* Nagyobb költeményei közül a *Szerelem átkát* írta itt, melynek meséjét egészen képzeletéből vette s földolgozása sem népies. Fő érdeke nem annyira cselekvényében vagy kidolgozásában, mint főkép abban a képze-

* *A négy ökrös szekér* cz. költeménynek az a helye: «Világos éj volt. A hold fenn vala; halványan járt a megszakadt felhőkben», — iratása idejét meghatározza. Ugyanis ez évben a hold szept. 23-án lépett utolsó negyedébe s így legkésőbb 25—27-én történhetett ez az átmenetel Uzdról Borjádra. E költeményt tehát mindjárt Borjádra érkezte után kevéssel írta. A költeményben említett Erzsike Sassnak egyik nővére s a csillagválasztás is megtörtént; de mire Borjádra értek, a költő által választott csillag eltünt (?), írja Baróti Lajos a Sass Károly közlése alapján. Uzdra ez a kirándulás valami malomvám fölvevése miatt történt. (Baróti: *P. költ. első krit. kiad.* 23. l.) A költő látogatása semmi esetre nem nyáron történt. *A magyar nemes* nevét is adja Baróti, Kis Lajos, simontornyai járás alszolgabírája s a benne említett kard a dr. Sass ősatyjának falonfüggő kardja volt, melyet a M.-Terézia alatti porosz háborúban használt, (U. o. dr. Sass Istv. közlése.) (V. ö. *Borjád, Petőfinek kedvencz tanyája. Magyarorsz. s a Nagyv.* 1872. 619. l.)

leti világban van, mely a költőt akkor a legközelebbi mult hatása alatt elfoglalta s abban a kedélyi színezetben, mely rajta leng. Ekkori kedélyhangulatának, felizgatott lélekállapotának, melynek egyéb verseiben hol merengő, hol bánatos, hol haragos vagy lemondó formában adott kifejezést, e költeményben lázadó, indulatos rajzát nyújtja egy erre elég megfelelő mese keretében, mely képzeletének merész, de különben nem szerencsés alkotása s mélyebb érdeket, lyrai, egyéni hevén kívül, ébreszteni nem bír. Pulszky már 1847-ben nagyon helyes nézetet nyilvánított róla. Szerinte a költő népmeséből indúl ki, de miután helyesen köti meg a csomót, mely szerint Ildikó Barangótól szivárványdarabot kér menyasszonyi ruhának, hajnalrózsákat koszorúnak és a gönczölszekerét kocsinak: belefáradni látszik a feladatba s a hőssel a két első feladatot két sorban végezteti el:

Sok bajába kerűlt mindezt végbevinni,
De vitézségének nem állt gátul semmi.

Ez által a fölébresztett érdek magától megszünik, a csomó nincs szerencsésen megoldva.* Ez igaz. De az elbeszélés fő súlya a költő kedély-

* *Petőfi-Muz.* V. 120. l. (Itt kiadva az egész bírálat. *Szépirod. Szemle.* 1847. 18. szám).

életének ismerete alapján nem is ezen, hanem Barangó boszúján nyugszik, a mely részben mondai elemet keresni, melyet a költő esetleg felsőmagyarországi útjában szedett föl, hiba s a valóságnak nem is felel meg. Barangó maga a szerelmében csalódott költő, kinek elkeseredett lelke a képzelet merész képeiben s egy byroniasan kigondolt boszúállás rajzában lelt ekkor megnyugvást vagy legalább elszóródást, mely szerint Barangó átka megfogván őket, a csábító Keve tűzokádó hegygyé, a hűtlen Ildikó mellette kősziklává válik, melynek aljából két forrás fakadt fel. Ezekbe belefúl kicsiny magzatuk s a völgyben aztán fává változik; Barangó pedig sötét fergeteggé lesz, mely a két hegy fölött borongva, rájok rettentőn mennydörög.

Borjádról ismét Szalk-Szentmártonnak vette útját a költő, a hol október 16-dika tájáig időzött szüleinél s a *Felhők* egyes darabjait már ebben az időben írta. Pestre térvén vissza, Várady Antallal vett közös lakást s ekkor hosszabb ideig a fővárosban maradt.* Ezalatt jelentek meg a

* Közben ha Pestre ment 1845 jun. 24-dikétől fogva, mindig Váradyhoz szállt; 1845 okt. 1-től együtt vettek ki egy földszintes udvari szobát albérletben egy Takács nevű csizmadiától a Hatvani-uteza 6. (most 10.) sz. a., szemben a nemzeti kaszinóval az akkori Koch Jakab-féle házban.

Szerelem gyöngyei és sajtó alá rendezte a *Versek* II-ik kötetét, mely 1845 nov. 13-dikára jelent meg, a vásár idejére.*

A költő e kötete, mely terjedelmére nézve épen úgy 192 lapra terjed, mint az első, 1844-ből 61 és 1845-ből 43, összesen 104 költeményt tartalmaz. E szerint benne az 1844 jun. végétől 1845 augusztus végéig írt költeményeit adta ki; mert az első költemény benne *Szobámban* s az utolsó *Falun* czímű. Közülök, mint már volt említve, 7 az *Életképek* 1844—45-iki folyamában jelent meg, 62 a *Pesti Divatlap*ban és 2 a *Nemzeti szinházi zsebkönyvben* (1845-re) összesen 79; e szerint az új kötet csak 25 addig ki nem adott költeményt tartalmazott.**

* *Versek.* Irta Petőfi Sándor. 1844 – 45. Pest. Beimel József betűi. 1845. 12-r. 188+IV számozatl. lap. Ára 1 frt. 12 kr. p. p.

** A *Pesti Divatlap* 1845. II—IV-dik negyedében ápr. 1-től következő költeményei jelentek meg: *Azokhoz az én jó pesti pajtásaimhoz* (ápr. 3.), *Szülőimhez* (ápr. 10.), *Az öreg úr* (ápr. 17.), *Népdalok* (ápr. 24. I. *Boldog éjjel . . .* II. *Szerelem, szerelem*), *Szerelem és bor* (máj. 1.), *A régi jó Gvadányi* (máj. 8.), *Tavasz I—II,* (máj. 15. I. *Mi kék az ég!* II. *Ki a szabadba!*), *Mit szól a bölcs* (máj. 22.), *Est* (máj. 29.), *Pinty úrfi* (jun. 5.). *Népdalok* I—III. (jun. 12. I. *Katona vagyok én.* II. *Nem tesz fel a lyány magában.* III. *Fényes csillag.*), *Igyunk* (u. ott), *A naphoz, Részegség a hazáért* (jun. 19.),

E pesti időzése alatt történt részben való meghasonlása Vahottal. Ugyanis 1845 elején, mint láttuk, hosszas unszolásra beléegyezett, hogy verseit kizárólag a *Pesti Divatlap*ban adja ki. «Ezért,

- *Epigrammok.* I. *Halálom.* II. *Szemfájáskor.* III. *Élet, halál.* IV. *A sorshoz.* V. *Furfangos borivó.* VI. *Verseim.* (jun. 26.), *Költő lenni vagy nem lenni* (jul. 3. Ekkor jelent meg arczképe a lap mellett), *Néprománcz* (u. ott. *Piroslik a kecskerágó* czímű), *P . . . . y Vilma kisasszonyhoz* (jul. 10.), *Az erdei lak* (jul. 17.), *A varróleány* (jul. 24.), *Bucsú Kúnszentmiklóstól* (jul. 31.), *Holdvilágos éj* (aug. 7.), *A Honderűhöz* (aug. 7.), *Czipruslombok Etelke sírjáról* (aug. 14. I. *Mi bűvös-bájos hang.* II. *Messze vándoroltam.*), *Orbán* (aug. 21.), *Rosz verseimről* (u. ott.), *Népdalok* (ag. 28. I. *Van a nagy alföldön.* II. *Piroslik már.* III. *Paripámnak az ő színe*), *Két testvér.* — Január. 1845 — (szept. 4.), *M. B. kisasszonyhoz.* — G . . . . . ön I. II—III. IV—V. (szept. 11, 18, 25. I. *Szép vidéknek.* II. *Megteremtéd.* III. *Éj van.* IV. *Nála voltam.* V. *Nő szerelmem.*), *Hegyen ülök* (okt. 2.), *Visegrád táján, Hír, Fresco-ritornell* (okt. 16.), *Sorshúzás előtt* (okt. 23.), *Képzetem* (okt. 30.), *A jó öreg kocsmáros.* — Szeptember, 1845 — (nov. 13.), *Emléksorok.* I. *S. K.-nak.* II. *M. E. kisasszonynak.* III. *S. Zs. kisasszonynak.* IV. *A. B.-nak* (nov. 20.), *Én magyar nemes vagyok* (nov. 27.), *Álmaim* (decz. 4.), *Jókay Mórhoz* (decz. 11.), *Három szív története* (decz. 18.), *A költő s a szőlővessző* (decz. 25.), *Alku* (u. ott.). Összesen 62 költemény, melyekből: *Védegyleti dal, A Honderűhöz, Sorshúzás előtt* czíműeket gyűjteményéből már most kihagyta. Itt jelent meg továbbá a *Szőkevények.* — Eredeti novella — (máj. 8.).

írja Petőfi 1847 márcz. 31-dikéről Aranynak, a másik két szépirodalmi lap, egyik nyíltan, másik úgy szűr alatt, ellenségem lett s elkezdtek jobbra-balra csípni, döfni, rúgni, köpni, ki így, ki úgy... a mit bizonynyal nem tesznek, ha nekik is dolgozom. S e bántogatások addig tartottak, míg mind Horváth Lazival, mind Frankenburggal összevesztem, azzal publice, ezzel privatim. Igy telt el az esztendő; ekkor Vahotot új alkúra szólítom föl, mert addig nyomorúság volt, a mit fizetett. Ő azonban, a helyett hogy most többet adna, azt nyilatkoztatja ki, hogy ezentúl nem fog a *Pesti Divatlap* minden számában közleni tőlem verset, csak minden másodikban, ennél fogva egy versért ugyan valamivel többet, de átalában évnegyedenként kevesebbet kaptam, mint azelőtt. Hanem, azt mondja Vahot, ezután a többi lapokba is írhatok. Merci, monsieur. Mikor már összevesztem a többi szerkesztővel, akkor menjek hozzájok, hogy itt vagyok uraim, fogadjatok be! s ezt épen az mondja, a ki miatt amazokkal meghasonlottam. De nem szóltam semmit, hanem hallgattam és káromkodtam, mint a mennydörgés, míg elfeledtem a dolgot».*

Így járt a költő Vahottal, a mit ez a költőről szóló életrajzában természetesen elfelejt fölemlí-

* Arany: *Hátrahagy. irat. s lev.* III. 64. l.

teni. Petőfi, a ki büszkébb volt, hogy sem az odahagyott *Életképek*hez közeledjék, 1846 első felében csak a *Pesti Divatlap*ba írt, a hol alkujok szerint valóban a 26. számban 13 esetben adott költeményeket és márcz. 26-án egy mutatványt *A hóhér kötele* czimű regényéből.* Ha már ehhez veszszük, hogy Vahot 1845-ben 3—4, most 5—6 frtot adott a költő egy-egy költeményeért, Petőfi helyzetét, ki e mellett keresményéből szülőit is segélyezte, nagyon is szűkösnek mondhatjuk. Ezért Vahot eljárása kétszeresen is leverőleg hatott reá s hozzájárúlt lelke keserű hangulatának növelésére, mely épen ebben az időben a benyomások iránt kiválóan érzékeny volt.

A költő ez időbeli lelki állapota sötét, komor és elkeseredett vala s e hangúlata kezdetét 1845

* Következő költeményei jelentek meg: *Téli éj* (jan. 1.), *Szemere Pálhoz* (jan. 8.), *A házáról* (jan. 22.), *A szeretőm nyalka gyerek* (febr. 5.), *Gyermekkori barátnémhoz* (febr. 19.), *Vajda Péter halálára* (márcz. 5.), *Felhők.* I—VIII. (I. *Mosolyogjatok rám.* II. *Gyertyám homályosan.* III. *Szeretője-e vajon.* IV. *Mivé lesz a föld?* V. *Mely'k a legvigabb temető?* VI. *Hány csepp van.* VII. *Oda nézzetek.* VIII. *Nem csak mi vénülünk.* (márcz. 19.), *Ifjuságom* (ápr. 2.), *Felhő és csillag, Búm és örömem* (ápr. 23.), *Szerelem gyöngyei.* — Vége. — (máj. 7. *Megpenditem* czimű költ.), *Az utósó ember* (máj. 21.), *Én és a nap* (jun. 4.), *A szerelmes tenger* (jun. 25.).

szept. havától számíthatjuk, midőn egy már akkor irt költeményében az eget sírboltnak, a földet koporsónak nézi, melyben ő az egyetlen élő s így szól a halálnak:

Ne félj, nem az vagyok, ki voltam,
Ki egykor vakmerő kebellel
Daczoltam sorssal és világgal.
Bátran jöhetsz. Meg nem támadlak.
Hagyom magam. Erőtlen hang
Leszek. Te szélvész légy. Sodorj el.
(Utósó ember.)

E hangúlat, mely 1846 közepe tájáig uralkodik lelkén s melynek számos művében adott egyenesen vagy közvetve kifejezést, több okra vihető vissza; valamint általában a merengés, a contemplatio, világfájdalom, szilaj harag és embergyülölet különböző fokain váltakozik. Az okok közül különösen kettő a fő: csalódása Berta iránti szerelmében és barátaiban s ezekkel kapcsolatban a kritikának 1845 második felében majdnem fanatikus támadásai. Ő, mint költeményeiből s egyebekből világos, érezte, hogy új pályát tör; kezdetben büszke öntudattal fogadta a támadásokat, bizalmát a jövőbe s barátai támogatásába helyezte *(Gyalázatos világ)*; de már említett kettős csalódása benne nem annyira kételyt, mint csüggedést ébresztett s az elhagyatottság érzete

lelkére borúlt és előre látta azt a sötétséget, mely feléje közeledett, midőn ezt írja Jókainak:

Perczenként jobban — jobban el-
Sötétül láthatárom;
De én éltemnek éjjelét
Nem rettegem, sőt várom . , .
(Jókay Mórhoz.)

Más helyt meg azt mondja, hogy tiszta szemmel néz a jövőbe, melyben nincs semmi szép, mit láthatna, «nincs barátság, nincs ott szerelem»; egyedűl fog élni a végtelen nagy világtól elhagyatva, szeretetlenűl *(Megpendűlem)*; s midőn Jókait fellépte alkalmából üdvözli, egyszersmind inti, hogy ne tegyen úgy, mint ő, eléggé bánja is, hogy tette: ne hajtson a világ szavára, haladjon saját útján függetlenűl és szabadon. *(Egy fiatal íróhoz).* Ez a hangúlat, vagy köd, mint ő nevezi, mely, midőn a bú és harag szívét feketére festé, komor-sötéten borongott lelkén: egyszersmind szenvedélyes egyéni pessimismust szűlt, melynek világításánál az embert gyülöletesnek, a világot rossznak, a nő szerelmét hitetlennek és önzőnek, a barát vonzalmát számítónak és árulónak találta s az emberiség nagyobb részét gaznak nézte. E szemléleteinek haragos elkeseredéssel adott kifejezést kivált az ugyanekkor Pesten írt *Álmaim* és deczemberben Szalk-Szentmártonban írt *Téli*

éj költeményeiben, melyek mintegy előkészületek e nemben leghatalmasabb és legkifejezőbb alkotásához, *Az őrült*hez. Amabban irtóztató álmait rajzolja, melyek bíborban mutatják a bűn hőseit, lábuk alatt a tiprott erénynyel; lát éhes és jóllétben dőzsölő arczokat, fia által megölt és neje által megcsalt férjet, kinek sírját feltörik a ruháján osztozkodó atyafiak; látott veszendő, dúlt országokat martyrjaikkal és hóhérjaikkal, ledöntött rabországokat, melyekben a zsarnokok gúnykaczaja elnyomja a rabok jajgatását. De mindezen nem csodálkozik; ébren is hasonlók történnek s kivánja, hogy jőjjön már a földet elpusztító üstökös. A *Téli éj*ben meg azt mondja, hogy a hit, remény és szeretet szent háromsága látogatja meg éjfélkor, de nem mint élők, mert meggyilkoltatának; ezek csak árnyaik.

E szenvedélyes kitöréseinek, sötét elkeseredésének időszaka kivált az 1845 év nov.-től, 1846 februárjáig tart. E pár hónapot különböző helyeken töltötte. Pesten ekkor november 20—25-ike tájáig ült, midőn újra Szalk-Szentmártonba vonúlt vissza; itt töltötte az időt 1846 jan. 4-dikéig. E pesti időzése alatt írta *Örök ölelkezés, Forrás és folyam, A jegygyűrű, A házáról, Megpendítem, Jókay Mórhoz,* (megj. decz. 11-én), *Remény, Sivatag koronája, Hogy van, hogy azt a sok gazembert, Pusztai találkozás, Álmaim* cz. költemé-

nyeit; sőt ez időből való, legalább első kidolgozásában, *Az őrült* is, mely mintegy összesűrítése azon eszméknek és sötét szemléleteknek, melyeket a költő már említett költeményeiben s a *Felhők*ben többféle változatban kifejez. Lényege ennek is elkeseredett panasz és kifakadás a világ gonoszsága miatt, melyet meg akar korbácsolni; azok ellen, kiket hűtleneknek tapasztalt s árulásukat hasonló árulással akarja viszonozni; mert mind bolond, ki emberrel jót tesz s ezért egyszerre általános ember- és világitéletet tart. Ekkor csodálatos és mégis természetes átmenettel a bolond bölcset említi, ki éhen halt, az emberek gonoszságán siró Istent, aztán allegorikusan a rongyos ruhában elbocsátott s csak érdemkereszttel jutalmazott kiszolgált katonát, ki akár éhen halhat és részletesebben a csalfa nőt, a mindennél keserűbb szerelmi csalódást. Mindez azt mutatja, hogy a föld a pusztulásra meg van érve s ha holnapig sem pusztúl el, ő vállalkozik e munkára.

E költeményt a költő mindenesetre magával vitte Szalk-Szentmártonba. Újból átdolgozta s ott nyervén e csodálatos lyrai monolog a maga végső formáját, onnan is keltezte. Benne bámulatosan egyesűl az őrült szokott szökdelő észjárása, miközben a bölcseség mint megnyilatkozás villan ki a kuszált ész rögeszméje mellett, melyre, mint valami állandó refräinre, mindannyiszor vissza-

tér: — azzal a tömör és összpontosított, mondhatni összesűrített drámaisággal, melyben egy egész érzelmi világnézlet nyeri meg a maga tökéletes kifejezését s melyben a lyrai hév és bölcselet épen oly erőteljesen, mint jellemzetesen, mintegy maga választja rövid és szakgatott formáját. Olyan e mű, mintha a szenvedélyes hév dithyrambikus balladája kivánna lenni a gondolatrhythmus folyton felfakadó, különböző, főleg összerakó és ellentétes alakzataival. Az őrült e nagy kérdésekbe elmerülésének mintegy maga adja meg lélektanát, midőn, «az apostolról» azt mondja, hogy lelke «ott fönn bolyong azon magasban, hová csak őrültek és félistenek merészelnek s bírnak fölszállani».*

* E költeménynek, mint a költő sok más művének, egész irodalma van. Berecz szerint ő maga mondta, hogy «egy folytában három éjjel álmodta s ő csupán álmát irta le.» (*Petőfi. Magyarország és a Nagyvilág.* 1874. 33. sz. és *Pesti Napló.* 1874. 187—188. sz.) Várady Antal erre felelvén a *Magyar Politiká*ban (1875. 194—195. sz. «*Berecz K. visszaemlékezései Pet. S.-ra*»), azt mondja, hogy Petőfi e költeményt Császár Ferencz bírálatának hatása alatt írta (megj. aug. 16. és szept. 6. *Irodalmi őr*), mely alkalommal a költő dühös lett, megvette Császár költeményeit, s ő is akart rólok egy bírálatot írni, ki is jegyezte, hogy az *Ah! oh! szű* stb. szók hányszor fordulnak elé; de majd a tanácsnak engedvén, az ágy alá dobta a könyvet s körűlbelől egy

E szalk-szentmártoni időzése a költő életében a legtermékenyebb időszakok egyike, bárha nov. 25-től csak 1846 jan. 4-ig terjedt. Itt írta *Szemere Pálhoz, Téli éj, Isten csodája, Az őrült* költeményeit (végső formájában), a *Felhők* közül többet és *Tigris és Hiéna* czímű történeti drámáját

órát föl és alásétált némán a szobában, mialatt kétgarasos pénzdarabjával játszott, föl-földobva a levegőbe, mi akkor szokása volt, s egyfolytában írta meg e költeményét. Várady utóbb is írta dr. Meltzl-nek, hogy novemberben vagy deczemberben nála írta, a mihez kétség nem is fér. Eredetileg a *Szépek könyve* számára írta (oda szánta *A csárda romjait* is), melyet Kuthy Lajos akart szerkeszteni; azonban utóbb azt mondta Váradynak a költő: «Képzeld csak, úgy tetszik nekem, Kuthynak az én *Őrült*em épen nem tetszik». *A Szépek könyve* abban maradt s az *Őrült* először az *Életképek*ben csak 1846. II. decz. 19. jelent meg. (L. kivált főforrásként: Dr. Meltzl: *Der Wahnsinnige Petőfi's.* Leipzig, 1879. 8-r. 16. l.). Versalakja igen jellemzően épen az a különben Heine által is kedvelt anapaestusokkal vegyes jambikus menet, egyenlőtlen szótagszámú sorokban, melyet a *Felhők*ben használ. Erről némi vita volt az irodalomban, csodálatos módon némelyek nem találtak benne mértéket. (L. kivált Porzsolt Kálmán: *P. Őrültjéről,* ki először mondta ezt róla. *Figyelő.* IX. 134. l. Utána Fischer: *Petőfi's Leben u. Werke.* 316. l. Jékey Alad. *A Pet. Őrültjéről. Fővárosi Lapok.* 1890. 66. és 77. sz.) Ugyanott Kulcsár Endre már megfejtette a versalak kérdését (*A P. Őrültjéről. Mértékes vers* e? 61.

(4 felv.), melylyel a természetes költői czélon kívül, az volt egyik fő terve, hogy az így szerzett pénzzel szülőit segítse. Maga is írta utóbb, 1846 ápr. 9-én: «fájdalom, oly körülményekben vagyok, hogy egy pár száz forint jövedelemért eltűrném művem bukását» stb.*

és 72. sz.), melyhez kiegészítő adalékokat nyújtott Négyesy László. (*Petőfi Őrültjének versalakja. Irodalomtört. közl.* 1891. 195. l). Önálló mű róla: Gerecze P.: *P. Őrültjének bölcselkedése.* Pécs. 1892. 36. l. A költemény már megjelenése idejében tüstént népszerű lett, mint kedvelt szavalati darab s kivált Egressy Gábor szerette szavalni. (V. ö. *Pet.-Muz.* III. 191—192. l.) Íratása idejét némileg az is igazolja s 1845 végére dönti el, hogy jelenleg a nemz. múzeumban levő és Kovács Mihály, turkevei tanítónál megmaradt eredeti kéziratban közetlenűl a *Szemere Pálhoz* czímzett költeménye után helyezte; mivel pedig e kézirat 1845-ben írt költeményeit tartalmazza, így mindenesetre az átdolgozás és végleges alakba öntése is 1846 jan. legelején vagy 1845 végén történt s talán csak utóbb tette az 1846-diki költemények közé, melyek közt sorrendben a 2-dik; a sort az *Isten csodája* nyitja meg. (Havas jegyz. *Pet. összes költ.* II. 552. l. 1892. *P.-M.* VI. 138. l.) Íratását csupán egy körűlményből, mint Várady próbálja, nem magyarázhatjuk meg; a rajzolt okok mind összeműködtek, egészen szülei ekkori nyomoráig, kik pár száz frt adósság miatt szenvedtek és segíteni rajtok a jó fiú nem tudott, hogy kedélye ily hangulatot öltött.

* *Pet.-Muz.* II. 225. l. *Legyen az ember drámairó!*

E művével zsebében tért vissza Pestre, 1846 jan. 4-dikére, hol már 5-én beadta a drámabiráló választmánynak, jan. 13-dikára el is volt fogadva,* s kitűzték előadását márczius havára. Ekkor, jan. 16-án,** fejében új tervekkel szüleihez, Szalk-Szentmártonba vonúlt, a hol ebben az időben írta *Tündérálom* cz. nagyobb költeményét és *A hóhér kötele* regényét; mindkettő febr. 20-dikára készen volt. Ekkor néhány napot újra Pesten időzött s márcz. 20-dika tájt br. Eötvös József közbenjárásával regényét eladta Hartleben K. Adolfnak 150 frton, miután a censor, az öreg Reseta kezén keresztül ment. Ebből az alkalomból Zilahy azt az érdekes esetet beszéli el, hogy a derék öreg elolvasván a kéziratot, rá akarta beszélni a költőt, hogy álljon el e műve kiadásától. «Nincs ugyan, jegyzé meg, morálja ellen semmi törvényes kifogás; de lássa, nem méltó az ön nevéhez». Sőt azt is ajánlta, hogy inkább kölcsön adja ő a 150 forintot 10 évi visszafizetésre. A költő azonban nem engedett és így márcz. 26-ára kiad-

* *Pet.-Muz.* IV. 300. l. II. 225. l. etc.

** «Holnapután (azaz pénteken) megyek ismét falura, hol márcziusig maradok, míg tudniillik *Tigris és Hiéna* cz. drámámat adják» — írja Kecskemétynek ez időből egy keletnélküli levelében. E péntek jan. 16-ára esik; mert mint látjuk, darabjáról mint már elfogadottról ír.

ván belőle a *Pesti Divatlap*ban az első mutatványt, jun. 4-dikére maga a mű is megjelent. Ezt a regényét már a kortársaktól ránk maradt hagyományok szerint alig pár hét, sőt néhány nap alatt írta.* Azt mondják, hogy már Pestről haza menő útjában a szekeren, a korcsmában a falra fektetve papírját, jegyzeteket csinált és ily hévvel dolgozott, míg csak el nem készűlt vele.**

A *Tigris és Hiená*ban kivált Hugó Victor *Angelo*, *Borgia Lucretia*, *Ruy Blas* és *A király mulat* cz. darabjainak, tehát a franczia romantikának hatása alatt áll; de jelentős művet e nemben alkotni belőle nem sikerült s technikájában és kidolgozásában egyaránt elnagyolt és elsietett. A Borics és Predzlava (amaz a Tigris, ez a Hiéna) történetével s az Ilona aradi boszújával foglalkozik s azon kívűl, mit képzeletéből merített, a régibb történelmi adatokat (Thuróczi, Buday) követi, melyeket az újabb történelmi kritika elvetett; de a mű meséje inkább ötletszerűleg halad előre s nem látszik valamely szigorúan egységes terv benne.

* *Pet.-M.* II. 105. IV. 299. III. 375. I. 86. 301. l. V. 75. 117. l. Zilahy: *P. S. életr.* 85. l.

** Zilahy: Id. h. 85. l. Czíme: *A hóhér kötele.* Irta Petőfi Sándor. Pest, 1846. Hartleben Konrad Adolf tulajdona. Nyomt. Trattner-Károlyinál. 8-r. 155. l. Jeligéje: . . . Megbüntetem az atyák vétkeit a fiakban harmad és negyed íziglen . . . *Jehova.*

A történelmi háttért pedig, bárha nevek képviselik is, de az egésznek szelleme főkép azon borzalmasságra törekvést árulja el, mely a franczia romantikus drámát jellemezte szaggatott stylusával, erőszakolt, hatásra törekvő, meglepő helyzeteivel. Alakjai mind a költő ekkori lázas és sok tekintetben túlfeszült lélekállapotának teremtményei, kikre nem egy vonást ruház rá saját egyéniségéből. Saul büszkesége és rajongó hazaszeretete, lenéző modora, a felsőbbség iránti kicsinylése és halált megvető közönye, meg kóbor szelleme magáé a költőé; de mintha Borics tüzes nagyravágyásában és fékezhetetlen hevében is volna önmagából. Azonban a jellemzésben e vonások csak elnagyoltan, töredékesen jelentkeznek s midőn a tömöttségben és rövidségben nagyon pragmatikus és élesen határolt, szabatos kiván lenni, voltaképen csupán vázlatos lett s midőn gránitkeménységü szíveket akar rajzolni, meg gigasi és borzalmas akar lenni, naiv módszere nem bír meggyőzni s nem tudja a valóság hitét ébreszteni. Technikája a sok «változás»-sal (4 felvonásban 10 változás) szintén hibás. De párbeszédei szellemesek és gyakran megragadók; mozgalmasak és élénkek; ezekben sok helyt nyilatkozik a költő tartalmas rövidsége, lyrai heve, folyamatos és fordulatos prózája.

A hóhér kötele szintén a franczia romantika

befolyásának s nem csupán a franczia rémregények hatásának eredménye. Fő jellemvonása a bizarrság és borzalmasságra törekvés; tárgya a boszú. Általában figyelemreméltó szellemi tünet a költőnél, hogy ekkori műveinek majdnem kivétel nélkül fő tárgya a boszúnak legkülönbözőbb alakja; az a boszú, mely igazsága tudatában büntetni akar, mely itél és végrehajt. Ez egyszersmind a költő akkori lelkiállapotának magyarázatát is adja, melynek fő jelleme nem valamely philosophicus pessimismus, hanem elkeseredett harag és ifjúi benső meghasonlás, mely egyidőre kedélytfölbontó skepsist ültetett a világ egyik legforróbb, szeretni annyira tudó s szeretetért és szerelemért annyira sóvárgó szivébe. Így, midőn lelkében mindinkább kibontakozott egy ideális világ, a gyűlölet és megvetés minden iránt, a mi igazságtalan és aljas; a szánalom minden elnyomott és szenvedő iránt, kapcsolatban egy rajongó és utópikus szabadságszeretettel: ez a lélek egyszersmind mélyen érezte az ismert ellentétet a képzelt és való világ közt s ifjúi keserű tapasztalatai szivébe embergyűlöletet, világmegvetést ültettek, mely önmagával meghasonlott nyugtalanságban hánykodik vulkanikus kitörések közt; és e hangulatból beleültet mindazon alakokba valamit, melyeket lázas izgalommal ekkor egymás után teremt. Ez az elkeseredett világmegvetés, mely azt hirdeti, hogy

hit, reménység, barátság, szerelem, hitvesi hűség, a földi s talán mennyei igazságosság, az ifjúság, dicsőség, öröm, de sőt keblünk nemesebb törekvése is mind bizonytalan, hamis, csalárd: arra a végkövetkeztetésre jut, hogy az élet haszontalan, jobb nem élni. De ezt nemcsak magára nézve hirdeti, kinek szivében e szörnyek tanyáznak, kinek fejében éj van, éjek éjjele teli kisértetekkel s ki megátkozza születését és áldja halálát, nem: maga az emberiség is meg van érve a végpusztulásra, az eredendő bűn és gonoszság összesége az ő élete s maga a most alvó természet, mely mindent létre hozott, maga fog megborzadva önmagától, ha felébred, a semmiségbe ugrani.

Ámde e byronias világmegvetés a költőnél csak időszerű lélekállapot s a csillogó ötletek, maró gúny, röpke észjáték, embergyűlölet kifakadásaiban a sorok közt, néha ki is fejezve, ott van a szeretet és szerelem sóvárgása, az első szerelem üdvösségének elvesztésén a veszteség fájdalma; az elkárhozás félelme mellett az élet reménysége, a szerelem és boldogság lehetőségének érzése; a szolgaiság gyűlölete mellett a büszke szabadságszeretet, mely élni és küzdeni kiván; a hazafi bánat mellett a hazafi reménysége; s midőn szivét gránitkeménynek hiszi, szenvedélylyel ragaszkodik benyomásaihoz és érzelmeihez, általában a léthez,

s «örömeit és fájdalmait érezni akarja . . . kettősen érezi.»

E vegyülékből, az érzelmek e látszólagos különféleségéből áll *A hóhér kötele* fő alakjának, Andorlaki Máténak is, rajza. Véghetetlenűl szeret és véghetetlenűl gyűlöl s a szerelem és barátság sóvárgása szivének ép úgy természetében van, mint a démoni gyűlölet és boszúvágy, melyben büntetni akar, büntetni az őrülésig. Ezért több önéletrajzi és tapasztalati vonás olvad belé, minők pl. az első szerelem rajza (7—8 l.), panasz a sors ellen, Gvadányi szeretése, a költőnek Andorlaki beszédeiben itt-ott fölcsillanó önjellemzése, a szenvedélyes kártyázás és korhelykedés, mint kiválóan nemzeti hibák rajza,* amaz Ternyeiben, emez Hiripi Gáspárban, kinek nehány pompásan megírt lap van szentelve a regényben. Meltzl szerint a regénynek különösen a biographiai alak nagy hibája s ezért kevéssé élvezhető, sőt undort gerjeszt a főszemély e diabolikus és farizeusi önvallomása.** Ez mindenesetre igaz; Gyulai pedig találóan emeli ki az elbeszélés élénkségét és nyelvezetét.

* A kártyázást akkoriban kiváló szenvedélylyel űzték Pesten. V. ö. Meltzl: *Gyulai P., mint a Petőfi-irod. megalap.* (*Magy. Polg.* 1874. 39. sz.).

** U. ott.

Az elmondottak után nem fog természetellenesnek tünni fel, hogy a rémes boszú e művével egyidejűleg irta a *Tündérálom* cz. hosszabb lyrai elbeszélését; az első szerelem emlékének, feledésének, elvesztésének e ragyogó lyrai hymnuszát, melynek pár részlete a regénybe is bele van szőve, melyek mutatják, hogy ugyanazon gondolatok hatása alatt dolgozott mindkét művében, midőn pl. így szól:

«Ki ne ismerné az első szerelmet? e váratlan kedves vendéget, ki véletlenül betoppan és egy kizsákmányolt tündérvilágnak minden csillagát és virágát körülöttünk hinti el; s a csillagok elveszik szemünk fényét, s a virágok illata lerészegit, elbódit. Így jártam, midőn Rózát láttam meg.» (7. l.)

Más helyt Andorlaki így szól: «Most már mindegy, akár égen, akár földön: csak veled lehessek... mert úgy-e, nem válunk el többé?» (16. lap).

A *Tündérálom*ban hasonló hely:

«Legyünk tehát a földön», válaszoltam,
«Földön vagy égen, az mindegy nekem,
Csak oldaladnál, kedves oldaladnál» etc.

Alább így szól: «Álmamban folyam partján álltam s néztem habjaira, melyek ringatva vittek egy haldokló hattyút... a hattyú végdalát zengé

és én hallgatám elragadtatással». (44 l.) Hasonló hely a *Tündérálom*ban kétszer is fordúl elé, hol a haldokló hattyú : a szép emlékezet.*

De nem csak e kétségtelenűl rokon helyek igazolják, hogy ez a két mű egy időben termett; tudjuk, hogy a költő, midőn febr. 20-dikára magával vitte Pestre *A hóhér kötelét*, egy «nagyobb költeményét» is fölvitte; ez csak a *Tündérálom* lehetett, melyet szintén Szalk-Szentmártonban írt; a *Salgó* és *Szilaj Pista* későbbiek.**

Maga a Róza név, Andorlaki «első» szerelmének neve sem véletlenűl szerepel a regényben. Ez, valamint a *Tündérálom*, a csöngefalvi szép Tóth Rózára vonatkozik, a kit 1839 nyarán Ostfi-Asszonyfán ismert meg s kinek emléke több éven át kísérte katonaságába és bujdosásaiba; midőn

* Részletesen *Pet.-Múz.* VI. 3. füz. (1893.)

** *Életképek,* 1846. I. febr. 28. 768 l. (V. ö. *Pet.-Múz.* III. 375 l.) Lehet, hogy az *Életképek* e híre nem a *Tündérálom*ra vonatkozik; hanem a *Pesti Hirlap* hírét egyszerűen átvette febr. 22-dikéről, mely ott «egy nagyobbszerű gyönyörű költemény»-ről tesz említést s meg is nevezi *A csárda romjait*. (*P.-M.* I. 301 l.) Mivel az *Életképek* híre csak febr. 28-án jelent meg, lehet, hogy onnan vette, noha a két hír tartalma nem ugyanegy; az *Életképeké* részben szabatosabb. Azonban ha így volna is, nem kevésbbé áll, hogy a *Tündérálom* 1846 elejéről való s épen ez időből.

»nem volt többé gyermek, s nem vala még ifjú», az élet e legszebb évében. S valóban a költeményben több vonás az 1839-diki nyár benyomásaira utal; nem csak a fájdalmas megemlékezés az elveszett, de feledhetetlen, azonban már-már elmosódó első szerelemről, e tündérálomról; hanem az Orlay barátsága, a táj és idő rajza, saját korának körülirása is, mind bájosan olvadnak össze ez édes, bús énekben, a jelen azon szenvedései kapcsán, melyek leginkább bírják élveztetni a szívvel a múlt emlékeinek édességét és elvesztésének bánatát.*

Ez alkalommal a költő megint csak néhány napot töltött febr. végén Pesten s újra Szalk-Szentmártonba tért vissza, honnan márcz. 10-dike körül a *Felhők* 66 költeményből álló cyclusát vitte fel magával.** E művei, a mint látható, oly szaporán következtek egymásra, hogy az akkori hírlapi megjegyzések is meglepetéssel emlegették és óvni kezdték a költőt a sokat dolgozástól.*** Azonban a költő lelkének keserű hangulata épen

* Havas mindenesetre tévesen vonatkoztatja a *Tündérálom* művet Hittig Amáliára. (*Össz. M.* I. 400 l. V. ö. V. 500 l.)

** *P.-M.* I. 85, 300. IV. 299 l.

*** Első mutatv. *P. Dvtl.* 1846 márcz. 19. »Mutatvány ily czímű sajtó alatt levő kötetből». Szerkesztői jegyzet.

e sokat dolgozásban lelte megnyugvását és utóbb gyógyulását. E költeményfüzetét maga nyomatta ki s Emich Gusztávhoz adta bizományba; már ápr. 23-dikára megjelent.*

*) *Felhők.* Irta Petőfi Sándor. 1846. 12°. 70 l. Ára 30 kr. Az ered. kiadásban minden költemény külön oldalon sorszámmal az 5—70 lapon. Kézírat gyanánt teljes hűséggel lenyomatta dr. Meltzl Hugó 1883 okt.-ben. Kolozsvárt, 70 példányban. Az *Összes költ.*-ben külön jelölés nélkül. A 66 költemény a következő: I. *Elvándorol a madár.* II. *Nem sirok én.* III. *Szeretném itt hagyni.* IV. *Annyit sem ér az élet.* V. *Mögöttem a mult.* VI. *Voltak barátim.* VII. *Szállnak reményeink.* VIII. *Elváltam a lyánykától.* IX. *Emlékezet.* X. *Amott a távol kék ködében.* XI. *Viseld egyformán.* XII. *Mi szebb, mint.* XIII. *Melyik a legvigabb temető?* XIV. *Hajamnak egy fürtjét levágom.* XV. *Mintha a nagy, nehéz.* XVI. *Itt állok a rónaközépen.* XVII. *Oh lyány, szemed.* XVIII. *Ha jőne oly nagy fergeteg.* XIX. *Egy bölcs hajdan.* XX. *Mi a dicsőség?* XXI. *Sok embert ismerek.* XXII. *A bánat? egy nagy oczeán.* XXIII. *Daczos leány!* XXIV. *Gyertyám homályosan lobog.* XXV. *Mondják, hogy mindenikünk.* XXVI. *Az ember ugyan hova lesz?* XXVII. *Elmém ezen sokat gondolkodik.* XXVIII. *Mit ettél, föld.* XXIX. *Mosolyogjatok rám.* XXX. *Ha a sírban.* XXXI. *Hová lesz a kaczaj?* XXXII. *Te ifjúság.* XXXIII. *Barátim vagytok.* XXXIV. *Földét a földmives* XXXV. *Nem csak mi vénülünk.* XXXVI. *Futó folyam hullámai.* XXXVII. *Hány csepp van.* XXXVIII. *Nem sülyed az emberiség.* XXXIX. *Kik a föld alacsony porából.* XL. *Az én szivem.* XLI. *Oda nézzetek.* XLII. *Már*

A *Felhők*, melyek a költő ez időbeli hangulatának érdekes tükrét tartják elénk, nem egy határozott időszak szüleményei. Vannak köztök oly költemények, melyek 1845 őszére, sőt augusztus havára utalnak, tehát a *Szerelem gyöngyei* idejére; de nagyobb részöket 1845 novemb.-től 1846 márcz. elejéig irta s ezért utóbb mind 1846-ra téve, Szalk-Szentmártonból keltezte őket. Ebből következik, hogy nem is mindenik hordja kifejezetten magán hangulatának ez időbeli nyomait. Van köztök olyan, a melyik csupán egy kép, egy jelenet rajza s bár egészben állandóan a már részletezett gondolatkörben mozognak; mégis azt mutatják, hogy utóbb határozta el őket közös czím alá foglalva kiadni, mely ötletet talán Shelley egy ily czímű kis cyclusának czíme adta; mert különben sem formailag, sem tartalmilag a Shelley 6 kis költeménye (*The cloud)* és a *Felhők* közt

sokszor énekeltem. XLIII. *Mivé lesz a föld?* XLIV. *Fönséges éj!* XLV. *Ki fogja vajon.* XLVI. *Szép kedvesem.* XLVII. *Szeretője-e vajon.* XLVIII. *Oh szerelem.* XLIX. *Miért hogy láthatatlanok.* L. *Mulandóság.* LI. *A férj hazajő betegen.* LII. *Barátaim megölelének.* LIII. *Mint löt-fut a boldogság után.* LIV. *Hideg ellen a tél.* LV. *Vajon mi ér?* LVI. *Az özvegy.* LVII. *Igazság! alszol?* LVIII. *Az álom.* LIX. *E gazdag úr.* LX. *Kereszt.* LXI. *Voltak fejedelmek.* LXII. *Midőn a földön.* LXIII. *Kivágyom én.* LXIV. *Fövényszem . . . harmatcsepp.* LXV. *Fejemben éj van.* LXVI. *Átok és áldás.*

semmi rokonság nincs.* A czímre vonatkozó föltevést is leginkább az igazolja, hogy a költő ebben az időben Shelleyvel foglalkozott, kinek *A szökevények* (*The Fugitives*) költeményét ugyanekkor le is fordította.

Shelley műveivel először egy 1844-diki német fordításból ismerkedett meg, mely előtt a költő nyitott inggallérú képe van. Ekkori hangulatában és terjedtebb angol tanulmányai közt természetesen fordúlt Shelley és Byron műveihez s fordítása az előbbitől az említett német fordítás használatát eléggé igazolja.** A költő Shelleyt a zsarnokság gyűlölete, eszményi, sőt elvont, philosophiai szabadság szeretetén (eudämonismus) kívül, főleg függetlenségre vágyó egyéniségéért kedvelte.

* Formailag a *Felhők* ugyanabban az anapaestusokkal vegyes jambikus alakban vannak írva, mint *Az őrült.* E formát hangfestésre, rhythmikus ecsetelésre alkalmas tulajdonai miatt kedvelte. A forma ugyanaz, melyet Heine *Die Nordsee* cyclusa legtöbbjében találunk s ez nem is volt hatás nélkül rája, csakhogy eltérően *Az őrült*től és a *Die Nordsee*től, a *Felhők*ben rímelteti a sorokat.

** Seybt Julius: *Percy Bysshe Shelley's poetische Werke.* Leipzig, 1844. Az id. fordítás ennek 338. lapján. Részletesen összevetve *Pet.-Múz.* VI. k. 135 l. Shelley iránti érdeklődéséről szól az *Uti levelek*ben is (1847 máj. 26): «Megnézem Shakspere, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát.»

Ha tehát azt olvassuk az Etonba menő Shelley-ről, hogy «szeretetre vágyva és tartózkodva, de a martyr teljes szilárdságával lépett ide az ifjak közé»; hogy el volt határozva minden áldozat mellett is csak azt tenni, a mit jónak és helyesnek tartott; vagy hogy minden elnyomás «csak megaczélozta erejét s azt a gyűlöletet oltotta belé, mely állandó maradt lelkében»: ezekben megtaláljuk Petőfi rokonszenvének alapját, a nélkül, hogy egyébként az angol költő a maga istentagadásával, homályos «természet szellemé»-vel, mint a mindenség személyesített urával, e hol pantheisticus, hol atheisticus felfogásával Petőfire hatott volna, akár csak a legkisebb mértékben is. Áthidalhatatlanabb ellentétet gondolni sem lehet, mint a minő van ez és a költőnek vallásos érzése közt. Nem kétséges azonban, hogy a *Mab királyné* s a benne rajzolt király- és papgyűlölet, egy boldogabb jövő rajza a zsarnokság megszűnésével s a természeti egyszerűséghez való visszatéréssel, e Rousseau-tól eredő eszmével, legalább is megerősítette Petőfit hasonló felfogásában. Hasonlóan egy-egy rokon hang csendül meg itt-ott a *Felhők*ben, a pessimistikus kitörésekben, *Alastor*ban és a *Tündérálom*ban. Azonban másként nemcsak az említett világnézletben, jellemök alaptermészetében is egy egész világ választja őket el. Shelley alapjában philosophiai, contem-

pláló természet s alapfelfogása mondhatni nyugodt abstractio; Petőfinél pessimismusa átmeneti állapot, harag és indulat, mely elmúlt s ekkor örökre félretette Shelleyt, kinek romantikus természetszemléletének hatása alatt csupán *A szerelmes tengert* írta.

Sokkal mélyebb és állandóbb volt a hatás, melyet Byron művei s főképen embergyűlölete és világmegvetése gyakoroltak rá ebben az időben; bárha e hatás részleteiben még meg nem állapítható. Annyi bizonyos, hogy Byron műveit haláláig folyton olvasta s könyvei jegyzékében pár kiadásuk mellett egy német fordítás is található.* E hatásról a kortársak is megemlékeznek földjegy-

* *The Works of Lord Byron.* Complete in one Volume. Francfort a. M. 1837. (The third edition, considerably augmented) Lex. 8°. Broenner. (Byron arczképével.) Ez megvan maig a költő névaláírásával a Nemz. múz.-ban Budap. Petőfi-iratok közt. Rajta 1 szám, mint könyvei jegyzékében. A Tauchnitz-féle kiadásból: *The Works of Lord Byron,* compl. in 5 Vols. With. 5 Portr. (Collect. 8—12.) Ebből csak a IV-dik kötet maradt meg, melyben *Cain* és *Manfred* van csak fölvágva. A német kiadás czíme 1847-ből: *Lord Byron sämmtliche Werke* v. Adf. Böttger. E kiadás 12 kötetből állt 16-r. (Leipzig, Wigand.) Könyvjegyzékében (77. sz. a.) e kiadás 1847-re van téve, de 47-ből ily kiadás nincs; itt a 41—42-diki kiadás gondolandó, melynek I—V. és IX—XII. kötete volt meg a költőnek.

zéseikben, említi Gyulai Pál és Erdélyi is 1854-ben; továbbá Pulszky 1847-ben azt jegyezte meg a költő *Összes költeményei* birálatában (melyek 1846. végéig terjednek), hogy Petőfi költészetében ez évben forduló pont észlelhető, népdalt nem igen ír, philosophálni kezd s szerencsét jósol e pályán is neki. Kebelében, így szól, felébredt «azon felbontási és fejtegetési szellem, mely éles elméjű talányokban gyönyörködik, s eredményeit jelmondatokban és gnomákban szereti letenni s mely nem a kardnak, de a tőrnek vagy késnek élivel szándékozik behatni az élet és természet titkaiba».*

Gyulai azt teszi hozzá, hogy «az embergyűlölet és világfájdalom, mi nála némi vad nyerseséggel párosúlt, nem volt meg költészete alaphangjában. Innen-onnan ragadt reá, egészségtelen rész volt, miből nemcsak hogy nem tudott valami kitűnőt alkotni, de ritkán tudta költőisítni is. Oda dobta, mint keserű epét és könnyűlt általa». Mindezt főleg Byron és Shelley hatásának tulajdonítja.** Az előbbi lapokon elég kiterjedten fejtegettük Petőfi e lélekállapotának külső és belső okait s ha a Byron költésében saját hangulatával

* Megjegyezzük, hogy e hely Pulszkynál is idézőjelbe van téve (L. *Petőfi.-Múz.* V. 146 l.)

** *Új magy. múz.* 1854. I. 46 és 102 l.

rokonságot nem talál, nem is olvasta volna ebben az időben. E mellett ő nyersen senkitől semmit sem vett át; egyéniségébe ez épen úgy beolvadt, mint szemlélődéseinek s tapasztalatainak hatása. Így keserű költeményeinek alapja nem csak s főleg nem olvasmányaiban volt; hanem lelkében, mely bennök Byron nélkül is kiömlött volna s Erdélyi találóan is különbözteti meg a két költő természetét. Petőfinél csak átmeneti volt, a mi annál állandó alaphang, habitus; amaz belébetegedve, Petőfi minden órán kigyógyulófélben.* Mert nála a szenvedélyes idealismus okozta a kiábrándulást, csalódást s ha heves haraggal intéz támadást világ és ember s a lét ellen is, de soha a hit s általában a magasztos érzelmek ellen. Ezért a *Felhők*, mint Meltzl Hugó finoman jegyezte meg, olykor mélyen és elvontan fejezik ki ugyan a pessimisticus világnézlet fő elvet, a lét tagadását; de épen olyan gyakran fejezik ki a lét igenlését is, mely szerint a költő élni és küzdeni kiván; megélni a szerelem gyönyörét s küzdeni a zsarnokság ellen a világszabadság érdekében. A *Felhők* e változó hangulat termékei s így bennök mély világnézlet, bölcselmi eszmék, epigrammatikus ötletek váltakoznak néha naiv támadásokkal; mély érzések keresett hasonlatokkal és képekkel. Egészben véve épen ez elkesere-

* Erdélyi: *Pályák és Pálmák. Petőfi.*

dett hangulatának sem a legmélyebb, sem a legtalálóbb kifejezései; *Az őrült*, *Miért vagyok én még a világon*, *Minden virágnak* czimüekben ez sokkal lyraibban és jellemzőbben nyilatkozik.*

Petőfi 1846 márczius közepétől ápr. 10—12 tájáig időzött ez alkalommal Pesten, hová azért is sietett volt visszatérni, mert *Tigris és Hiénáját* a sorrend szerint még a márcz. 19-diki pesti vásár előtt ** kellett volna adni s eredetileg úgy is volt kitűzve, mely egyike volt a legjövedelmezőbb időszakoknak a szinházakra nézve. Azonban ekközben Szigligeti Ede benyújtván *Egy szekrény rejtelmei* cz. népszínművét (3 felv.), febr. 28-án, épen a vásár idejére ezt adták elé*** s ismételték márcz. 1-én, 8-án és 15-én, mindannyiszor bér-

* Petőfinek ez időbeli pessimisticus irányú költészetével legteljesebben és legalaposabban dr. Meltzl Hugó foglalkozott ismételten. L. kivált: *Dr. Gyulai P. mint a Petőfi-irod. megalapítója* cz. tárczáit (*Magyar Polg.* 1874, 74., 75., 77., 79. sz.); *Wolken*. Lyrischer Cyklus, v. Alex. Petőfi. Zum erstenmale ins Deutsche übers. von Hugo Meltzl. Lübeck. (Bevezető életr.) Részletes összevetésök kivált a német pessimistikus philosophia nézeteivel, az *Összehasonl. irod. tört. lapok*ban (1884, 1885 folyam).

** Levele Kecskeméthy Aurélhoz. (Baróti: *Pet. újabb reliqu.* 84 l.)

*** T. i. a vásár napja esett márcz. 19-ére, de a vásár két héttel előbb már elkezdődött.

letszünetben ; úgy látszik, mind a szerző jövedelmei, mind a szinház látogatottsága szempontjából azt gondolták, hogy e bohózat inkább fogja vonzani a vásári közönséget. Így maradt el a *Tigris és Hiéna.* Ez az eljárás azonban, a nélkül, hogy a költő neve említtetnék, az egykorú lapokban éles megjegyzésekre adott alkalmat. «Már szinte divatos szokássá vált azon visszaélés, hogy ha Szigligetinek új műve van, akkor az övénél hamarább elfogadott új darabokat félreteszik, s az övét 3—4 új díszítménynyel fölczifrázva, nyakrafőre betanulva adják, még pedig rendesen egy pár nappal *vásár* előtt, mi, tekintve a minden rosszat elnyelő vásári publikumot, a gyönge darabot is legalább kis időre némileg talpra állítja, jövedelmessé teszi. Hogy az ily, leginkább egyesek önérdekén alapuló speculatió s más írók jogait sértő visszaélés semmikép nem fér össze a nemzeti szinház magasabb czéljával és méltóságával: azt már . . . mások . . . is erélyesen említék meg a nyilvánosság mezején. De hiába!» Így ír pl. a *Pesti Divatlap.**

A vásár után Joachim, Székely Imre hangversenye, Lászlóné jutalomjátéka mind bérletszünetben és részben fölemelt helyárakkal adatván, az igazgatóság a költő darabját ápr. 4-dikére, egy

* 1846, I. 199 l.

szombatnapra kitűzte ugyan előadásra; de, úgy látszik, sikerében nem bízva, bérletfolyamban, a mi nem csak sértő volt, hanem jövedelmet még tele színházzal sem igen hozott. Ekkor a költő felvilágosításért a színházhoz fordúlván, ott az egymásutáni sűrű bérletszünetekkel mentegetőzve, azt felelték, ha várni hajlandó májusig, akkor adhatják, de áprilisban nem adható már több darab bérletszünetben.* Ekkor, minthogy már azt a méltatlanságot is nehezen viselte el, hogy Szigligetiért mellőzték, darabját visszavette; s mert oly hírek terjedeztek, hogy a biztos bukástól félve vette vissza, ápr. 9-én a *Pesti Divatlap* borítékán a következő nyilatkozatot adta közre: *Legyen az ember drámaíró!* Szombaton, április 4-kén kellett volna *Tigris és Hiéna* czímű drámámnak adatnia; de nem került a színpadra, mert előtte nehány nappal visszavettem. — Valamely szinházi jó emberem most azt a hírt terjesztgeti, hogy ők szólítottak föl engem barátságosan darabom viszszavételére, minthogy ezt a megbukástól féltették. — Hazugság, aláváló hazugság! — Lehet, hogy megbuknék művem, ha adnák; de azért vissza nem vettem volna, mert, fájdalom, oly körülmények közt vagyok, hogy egy pár száz forint jövedelemért eltűrném művem bukását.

* L. *Pet.-Múz.* IV. 302 l.

Méltánytalanságot azonban nem egy pár száz forintért, de egy pár ezerért sem türök senki fiától, tudják meg az urak. Azt pedig mindenki el fogja ismerni, hogy méltánytalanság drámámat bérletfolyamban adni (mint azt akarták), miután az eredeti, sőt a fordított szinműveket is először rendesen bérletszünésben adják. — Ha várakoznám, később talán bérletszűnésben került volna elé darabom? — Hiszen már eleget várakoztam! — Rajtam volt a sor még a vásár előtt; de Szigligetinek is volt kész darabja, s vásárra ezt vették elő, noha ezt a választmány az enyém után fogadta el. — Ha mindezek megegyeznek a szinházi igazság felfogásával: az enyémmel ugyan nem! S ezentúl rajta leszek, hogy minél messzebb kerüljem azon intézetet, hol egy pár kegyenczen kívül, kutyába sem veszik azokat, kik egész életöket a hazának áldozandók, s hol csak a vagabundus virtuózok becsültetnek. Magamat ajánlom!»*

* Vahot Imre a következő megjegyzéssel kisérte: «Mi Petőfi barátunk felszólalását méltányosnak találjuk; azonban nem mulaszthatjuk el ez alkalommal figyelmeztetni a drámaírókat, hogy ha bajuk van a szinházzal, folyamodjanak egyenesen az országos főigazgatóhoz, ki mint igazságszerető s önállású férfiú, kétségkívül orvosolni fogja sérelmeiket.» Ezt kivált azért idézzük, mert a költőnek nagyon rosszúl esett. (V. ö. *Pet.-Múz.* II. 227 l.) Ugyancsak Vahot nem minden rosszakarat nélkül hagyta

Ez volt a *Tigris és Hiéna* ügye, melyért akkoriban minden lap, a *Honderüt* kivéve, kemény kifakadással illette a szinházi igazgatóságot s kivált a *Budapesti Hiradó* így írt: «Petőfi *Tigris és Hiéna* czímű drámáját visszavette, mivel csak bérletfolyamban akarják előadni, hogy szerzője valamikép meg ne gazdagodjék! Minden idegen zongorarontó és hegedűkoptató bérszünetet kap nemzeti színházunktól, a hazai író ellenben az ajtó mögött is meghúzhatja magát, ámbár csupán néhány hazai írónak köszönheti a színház, hogy némely tagjai most már csak lóhátról beszélnek le a szegény ember fiához» stb.*

E körülmény a költő kedélyére épen nem hatott kibékítőleg és újra sebzett lélekkel vonúlt ápr. 10-dike után Szalk-Szentmártonba, hol Szent György napjáig időzött. Ekkor szüleinek is kitelvén itt bérleti három évök, az előbbinél még kisebb bérletet vettek ki Dömsödön, a hová átköltöztek s ő maga meg Pestre tért vissza. E szalk-

ránk, hogy a próbák alkalmával a szinészek gúnyolódtak s nevettek bizarr szerepeiken és dialogjaikon. (*Emlékiratai* 253 l.)

* L. a *Jelenkor, Hazánk, Budapesti Hiradó* megjegyzéseit *Pet.-Múz.* II. 106 l., *Pesti Divatlapé*t u. ott. I. 217 l., *Der Ungaré*t u. o. IV. 301 l., a *Honderü* gúnyos megjegyzéseit u. o. I. 227. l., melyekben a költőt még anyagi kapzsisággal is vádolja.

szentmártoni időzése jótékony hatással volt a fővárosban megsebzett lelkére; itt írt költeményei a gyógyulás folyamát mutatják. *Elhagytam én a várost, Erdőben, Mint felhők a nyári égen* s egy pár népdala, melyekhez visszatért, (*Zöld leveles, fejér, Rég elhúzták az esteli harangot*) mutatják az átalakulást «a természet vidám ölében», mely csodálkozott, hogy midőn a költő megjött, képe oly mogorva és rajta köd ül. De hát épen azért jött, hogy elűzze ezt a ködöt, mely «már olyan régen borong komor-sötéten halvány arcza fölött; azért jött, hogy szíve, mit a bú s a harag oly feketére feste, e gyászruhát levesse s mosolyogjon újolag». (*Elhagytam én a várost*). E hangulatában Bérangerhez fordúl s lefordítja *Gyermekkori emlékek* (*Souvenirs d'enfance.* 1831.) cz. költeményét.

Ekkori itt időzésének emlékét őrzi még két költeménye, *A szerelmes tenger* és *Szilaj Pista*** cz. elbeszélései, amaz a Shelley-féle pantheistiko-romantikus stylban, emez népies és eredeti. Mindkettőben, mint az utóbb írt *Salgó*ban, valamint a már jellemzett regényében és szindarabjában, a fő motivum a boszú. Az utóbbi, mint népéleti festés, jól sikerült s a nép fia és a fővárosi úrfi nem minden czélzatosság nélkül vannak szembe

* Czíme eredetileg *Szittyó Pista* volt. (L. Petőfi: *Összes költ.* I. 413 l. jegyz. *P.-M.* VI. 138 l.)

állítva, kik között az összeütközés, a halászleány elpártolása a révészlegénytől, látogatása a fővárosban, kaczérkodása az úrfival, ki mint vadász látogatja meg, a révészlegény elkeseredése, bújdosása jól vannak rajzolva s az egész nagyon jól sikerült a 10 szótagú, 3 sormetszetű, népies forma alkalmazásig. Ez először itt használva elbeszélésben, az egésznek bizonyos élénk, gyors menetet ad s utóbb Arany épen ezért balladai formának alkalmazta *Török Bálint*ban.

Úgy látszik, e szalk-szentmártoni időzése alatt elhatározta, hogy azon költeményeit, melyek előbbi sötét hangulatát tükrözték a *Felhők*ön kívül, összegyűjti és *Csillagtalan éjek* cz. a. kiadja külön füzetben, megtoldva talán még néhány újjal, melyeket időközben ír. Annyi bizonyos, hogy midőn április végén Pestre visszatért, e terve még megvolt s költeményei közül többeket fel is olvasott Vahotnak, ki lapjában 30-dikáról ezt írja: «*Petőfi* ismét új versfüzetet ad ki *Csillagtalan éjek* cz. alatt, mely mű, mint néhány felolvasott töredékeiből ismerjük, méltó társa leend a *Szerelem gyöngyei* és a *Felhők*nek».

Ebből következtetni lehet, hogy e füzet tartalmát részben legalább *Változás, A sivatag koronája, Hogy van, hogy azt a sok gazembert, Álmaim, Téli éj, Isten csodája, Az őrült, Minden virágnak, Mért vagyok én még a világon,* s talán

még egy pár kisebb költeménye mellett a *Tündér-álom* tette volna. Azonban szándékát hamar megváltoztatta. Egy részről tervét nem minden lap fogadta elismeréssel, más részről szivét gyógyulni érezvén, több hasonló irányú költeményt nem írt, sőt meg is ijedt a hatástól, melyet nehány megjelent ily költeménye s a *Felhők* tettek. Az ifjúság, mely magában is hajlandó a sentimentalis világfájdalomra, Petőfit, ki sentimentalis soha sem volt, utánozni kezdte érzés és értelem nélkül, s a divatlapokban megszaporodtak a világgyűlölet hangjai.* Ekkor ő *Világgyűlölet* czímű gyönyörű költeményében

* Mióta pár ily költeménye, kivált *Téli éj* (jan. 1.), *A hazáról* (jan. 22.), *Felhők* I—VIII. (márcz. 19.) s maga az egész kötet, továbbá *Felhő és csillag, Búm és örömem* (ápr. 23.), *Az utósó ember* (máj. 21.) megjelentek, olvashatók a divatlapokban a következő versek: *Zordon nézetek* Lisznyaitól (*Honderü.* 1846. I. 488 l.); ide tartoznak Hiador Byron-modorú versei u. ott 1846 folyamán; *Az én álmaim* Talabértól. (U. ott II. 188 l.); *Téli hangok* Kolmár Józseftől (*Pesti Divatl.* 1846. I. 111); *Egy ifjú utósó gondolatai,* Beöthy Zsigm.-tól (u. ott. 153 l.); *Álmatlan éjen,* Urházytól (u. ott 156 l.); *Lakatlan ház,* Sz.-től (u. ott 329 l.). E költeményekre vonatkozhatik Petőfi verse, melyet 1846 nyarán írt, de az *Életképek*ben csak 1847 márcz. 6-án jelent meg. Ugyanekkor adta ki Kézsmárky: *Fekete betűk* cz. füzetét Kolozsvárt, mely a *Felhők* egyenes utánzása. (*Pet.-M.* II. 322. l.)

fordúl ez affectált, hamis irány ellen, melyben épen nekik tulajdonítja, hogy e hangulatából kigyógyúlt:

Én is gyűlöltem . . . volt okom reá;
De a mióta e bitangokat
Láttam, mint vágnak Byronképeket,
Azóta gyűlölségem megszakadt.

Ugyanekkor *Sors, nyiss nekem tért* költeményében a gyógyult szív nemes hevével tenni akar a világ boldogságáért; mert érzi, hogy szivében égből eredt láng van, melynek minden ütése imádság az emberiség érdekében.

VIII. FEJEZET.

A tízek társasága.

Tompa Pestre megy. — Együtt laknak Váradynál. — Végleg megválik Vahottól. — Alapítja a tízek társaságát. — Tervei a társasággal. — A divatlapok a társaságról. — Vahot eljárása. — Legyőzhetetlen akadály. — Frankenburg nyilt levele. — A tízek társulatának fölbomlása. — Dux s az első német fordítások Petőfi költeményeiből. — Kertbeny. — Beck Károly. — Dömsödre megy. — Irja *Salgót*. — Pestre tér vissza. — Együtt lakik Pákh-kal. — Olaszúl tanúl. — Meglátogatja Szemere Pált. — Szemere nyilt levele. — Barátságuk. — Utazni megy Szathmármegyébe.

Azalatt, míg a költő ezt az izgatott és termékeny, sikerekben és csalódásokban gazdag írói működést folytatva, felváltva hol a fővárosban, hol pedig hosszasabban Szalk-Szent-Mártonban időzött: állandóan Várady Antal lakótársa volt a hatvan-utczai földszinti szobácskában. Ekkor már Tompa Mihály is pesti lakos volt, ki Petőfi bíztatására, midőn 1845 tavaszán Eperjesen megismerkedtek, ez év őszén egyrészt népregéi és mondái kiadása, másrészt betegsége gyógyítása végett a fővárosba ment. Feljárt a jogi előadásokra,

azonban nem valami nagy kedvvel, inkább irodalmi tervekkel foglalkozott; szabad idejét az ifjú írók közt töltötte, kik közé Petőfi vezette be. Azonban már deczember havában oly súlyos betegség lepte meg, hogy a Rókus-kórházba került, honnan 1846 január 10-én írta *Szemere Miklóshoz* czímű költeményét* s ugyanitt írta *Télen-nyáron* kezdetű ismert népdalát. Ezalatt a pesti ifjú írók részéről kevesebb részvétre találván, mint kedélye igényelte, búskomorság lepte meg, midőn aztán Várady meghívta magához lakásra, melyben a Petőfi által elfoglalt rész úgy is jobbára üres volt. Igy éltek itt ketten s ha Petőfi benn volt, hárman, ifjúi kedélyességek között, a miért ő és Petőfi magokat Várady Antal poétáinak hívták.

Tompa és Jókai felköltözése a fővárosba tette főképen lehetővé a tízek társaságának létrejövetelét, melynek eszméje Petőfi fejében fogamzott meg, kivált azon eljárás miatt, mely Vahot részéről érte. Éreznie kellett, hogy népszerűsége és hírneve daczára is ki van téve a szerkesztők önkényének s épen a Vahoténak, kitől szabadulni

* *Pesti Divatlap.* 1846. I. 124. l. («Pesten, télhó 10-kén 1846.») jegyzettel. E költeményében nyilatkozik az a csalódás és búskomorság, melyről életírói szólnak ez időből.

óhajtott. Midőn tehát 1846 február 20-dika tájt Pestre visszatért, Vahot, ki úgy látszik, szintén szabadúlni kivánt a költőtől, azt mondta neki, hogy csak 1846 közepéig szerkeszt, aztán abbahagyja.

— Jól van, felelt Petőfi, hát én is csak addig írok lapba, aztán végkép elvonulok a journalistikától.

Igy írta meg ezt a költő Aranynak 1847 márczius 31-dikéről s hozzáteszi: «Ezt elmondtam másoknak is, kik azt mondták, hogy szint' azt teszik, s ebből keletkezett a Tízek társasága».

Azaz élénk részvét, melylyel az ifjú írók Petőfi tervét fogadták, bizonyítja, hogy általában szabadulni akartak a szerkesztői gyámkodástól. Ilyféle tervre a költő maga pedig egyenesen kényszerítve volt; mert ha Vahot nem szerkeszt s ő büszkeségből Frankenburgnak nem ajánlhatja fel tollát: akkor okvetetlen módról kell gondoskodnia, hogy művei megjelenhessenek. Azonban a társaság összeállításánál nem találomra jár el. Tervét először Jókaival közlé s így összeválogatták együtt az ifjú írók közül a legkiválóbbakat, ügyelve arra is, hogy az irodalomnak lehetőleg minden ága képviselve legyen; így szólították fel aztán a színdarabírók közül Obernyik Károlyt, az *Örökség* szerzőjét és Degrét, az elbeszélő írók közül Pálffy Albertet és Bérczy Károlyt, az akkor

divatos életképirók közül Pákh Albertet, a költők közül Tompát és Lisznyai Kálmánt; Kerényi csak április végén csatlakozott hozzájok, midőn külföldre utazóban nehány napot Pesten töltött.

Az így megalakúlt társaság szervezkedvén, Pákhot jegyzőjévé választotta; elhatározta, hogy julius 1-sejétől fogva *Pesti füzetek* czím alatt új vállalatot alapít s engedély végett folyamodást nyujtott be a helytartó tanácshoz már április hó elején.

Az látszik az egykorúak előadásából, hogy Petőfinek az ifjú írók egyesítésével más és nagyobb terve is volt. Nemcsak ő érezte és tudta magáról, hanem a kritika is elismerte, hogy vele új irány kezdődött költészetünkben s már 1844 végétől ezt népiesnek, őt magát népköltőnek kezdték nevezni, mit ő büszkén fogadott s költése legnagyobb sikerének és iránya helyessége legnagyobb bizonyítékának épen azt tekintette, hogy a nép dalait megismerve elfogadta; sőt utóbb ő maga is szerette magát a nép és csárdák költőjének mondani. Megjegyezzük, hogy bárha kezdetben legnagyobb sikereit népdalainak köszönhette, ő nagyon korán, majdnem teljesen megvált tőlök s 1845 végétől csak elvétve ír úgynevezett népdalt; a népköltészet belső és külső alkatát egészen más módon dolgozta fel és olvasztotta költészetébe. Ámde ez még teljesebben új volt s bárha a népköltő el-

nevezés egészen hibásan alkalmaztatott rá, abban volt igazság, hogy ez az új költészet népiesen hazai, a népköltészeten alapuló műköltészet kívánt lenni s befejezte a lyrában azt a teljes átalakulást, mely már Kisfaludynál kezdődvén, Vörösmartynál és iskolájánál folyton minél eredetibb és nemzetibb kivánt lenni. Petőfi azonban érezte, hogy a «népies» vagy «nemzeties» és ezekhez hasonló jelzők nem fejezik ki az egész lényeget s ezért a «magyar romantika-iskola» nevet ajánlotta, mely azonban visszhangra nem talált, s így a *Tízek társasága* nevet fogadták el; czéljok pedig, a mint Jókai mondja, volt: «a magyar nép nyelvét irodalmi értékre emelni; irányban és eszmejárásban követni a nemzeti sajátságokat», melylyel kapcsolatban állt az a Petőfi költészetében és általa diadalmasan keresztül tört elv, «hogy az eszme, a gondolat az úr s a szavak csak szolgák» és hogy a népköltészet nem «a bundaszagú póriasságban, a földhöz ragadt néputánzásban, a szegényes különczködésben» áll, hanem abban, hogy a «népköltészet magas költészet»-té legyen.

E szerint habár az első indító ok külső volt is, a kitűzött czél mindenesetre messzebb ható t. i. törekvés arra, hogy egy társaság képviselje a minden irányban megindúlt újabb irodalmi áramlatokat, még pedig egy irodalmi organum útján, mely ne az ismert journalistikai modorban, a

divatlapok szellemében legyen szerkesztve; hanem időszaki füzetek alakjában adjon nagyobb dolgozatokat, tisztán az irodalom s nem egyszersmind a divat czéljait is tartván szem előtt, melynek jövedelmében közösen fognak osztozni.

A mint az ifjak elhatározása köztudomású lön, a lapok általában foglalkozni kezdtek vele s az *Irodalmi őr** már márczius 14-dikén így ír róla:

«Fájdalommal hallottuk, ha a kósza hírnek még hitelt lehet adnunk, hogy fiatalabb íróink jobbjai, u. m. *Jókai, Tompa, Petőfi, Kaján* Ábel, *Obernyik, Pálffy, Lisznyai, Degré* stb. aláírás és becsületszó mellett elhatározák, miszerint ezentúl egyetlenegy szépliteraturai lapba sem fognak többé dolgozni. Nem akarjuk ezt hinni a szépirodalom, s különösen a szép olvasó hölgyvilág érdekében, mert ha valósulna, ily jeles ifjú tehetségek elvonulása e térről érezhető csapásul tekintethetnék. Legyen szabad őket megkérni, nyilatkozzanak e hír valótlanságáról, ez által bennünket tisztelt pályatársainkkal s olvasóinkkal együtt, megnyugtatandók».

E hír alapján majdnem minden lap foglalkozott az ifjú írók tervével s mindenik komolyan

* Az *Életképek* melléklapja. 13. sz. 144. l.

vette, a *Honderüt* kivéve. Őt t. i. épen e társulat tagjai ritkán keresték fel dolgozataikkal s 1846 I-ső felében is közülök csak Tompától jelent meg két és Lisznyaitól öt költemény. Lelépésökkel tehát lényegileg keveset veszített s most, alkalomadtán már csak azért is gúnyosan és lenézőleg szól rólok; mert tudta, hogy az egész terv Petőfitől ered. «A lázadók, szól márczius 17-én a többek közt, megsokalva végre azon nemtelen, lovagiatlan, tudatlan s még több másféle atlan és etlen önkénynyel párosult eljárást, melyet a journalistika tanusított, midőn a conspirans urak *lángeszét félreismerni,** s elmeszüleményeiket minden kivétel nélkül nem magasztalni, sőt olykor az igazat is megmondani, s azokat rosszaknak nyilvánítani horribiliter vakmerősködött: összeesküvének és elhatározák vala, mikép ezentúl egy hirlapba sem írnak — hanem elmeszüleményeiket egy általok kezelendő s kiadandó lapban kinyomattatják. Minthogy pedig az ő közremunkálásuk nélkül a magyar journalirodalom fön nem állhat — természetesnél természetesb, hogy mindnyájunknak meg kell buknunk. Világos! Tehát jaj, jaj, és ismét jaj nektek *Honderü, Életképek* és *Divatlap!* és mindazoknak, kik e lángeszeket föltétlenül magasztalni elmulasztjátok.»

* Világosan Petőfit czélzó vágás.

Így a *Honderü*. Vahot dühös volt; nem szólt ugyan semmit, de boszút forralt.

Az ifjak az *Életképek* udvarias és politikus felhivására, másrészt a *Honderü* epés megjegyzéseinek czáfolása végett elhatározták, hogy közös nyilatkozatot adnak közre, mely április 8-áról keltezve április 12-én nehány lapban megjelent* s a többek közt így szólnak benne, hivatkozva az *Életképek* hírére:

«Miután e hír és közlés alulírottakat illeti, s miután nehány lap ujdonságírói és levelezői e közlés nyomán, alulírottakról és szándékukról elferdített tudósításokat és epés megjegyzéseket kezdtek hintegetni a közönség előtt: szükségesnek látják alulírottak kinyilatkoztatni: miszerint, igen is, ők elhatárzák, hogy folyó év julius első napjától kezdve, munkálkodásukat a szépirodalmi lapoktól megvonják, s erejöket nagyobb dolgozatok s különösen pedig majdan egy általuk közös erővel megindítandó irodalmi vállalat megindítására fordítandják, kijelentvén egyszersmind jelen nyilatkozatban azt is, miszerint alulírottakat ezen irodalmi vállalat létesítése czélján kívül semminemű mellékes vagy talán — mint némelyek hinni és állítani akarják — szenvedélyszülte czél nem vezeté».

* *Pesti Hirlap* és *Jelenkor* közölték 1846 ápr. 12-én, *Irodalmi őr* ápr. 18-án.

A *Honderü* e nyugodt hangú nyilatkozatra, talán mert első megjegyzéseiben két munkatársát is bántotta, most már tisztességesebben, bárha nem leplezett gúny nélkül írt újból a tízekről s midőn megjegyzi április 28-án, hogy Kerényi is közéjök állt, hozzáteszi, hogy a megindítandó *Pesti füzetek* bizonyosan önállóbb, nagyobbszerű műveket fognak tartalmazni, mint «novellákat, elmefuttatásokat s egy pár csinoska költeményt»; «talán egymás kölcsönös segélyével s szigorú gonddal kidolgozandott apróbb s nagyobb regények, hosszabb komoly értekezések, . . . vígjátékok és drámák» fogják tartalmát tenni. Ez esetben szerencsét és *kitartást* kiván s elismeri, hogy «azon egy pár szép tehetség, mely az «elszakadtak» közt van, egy és más éldelhetőt nyujthatand az irodalomnak», bárha különben korainak tartja kilépésöket a szerkesztők vezetése alól.*

Ezek tartoznak az ügy előzményeihez. Elérkezvén július elseje, ők adott szavok szerint valóban megváltak a divatlapoktól; azonban tervök mindjárt kezdetben kellemetlenségbe és legyőzhetetlen akadályokba ütközött.

A kellemetlenség az volt, hogy Vahot a *Pesti Divatlap* 1846 II. félévi 1-ső számában a tízek közül

* Egészben csodálkozni lehet, hogy Tompa és Lisznyai e czikkek után is írtak e félévben a *Honderü*be.

öttől adott közleményt; ez volt az ő boszúja. Igy jelent meg Petőfitől *Változás*, Lisznyaitól *Rabnő* czimű költemények, Obernyiktől *Bálkirálynő*, Degrétől *Pesti uracs*, Tompától *A Tisza rétje* ég prózai művek. Ez az irodalmi csiny mindenesetre Vahot részére vonta a nevetőket; épen ezért szó nélkül nem volt hagyható. Ezt az esetet Petőfi már idézett levelében Aranyhoz következőleg beszéli el:

«Eljön az év közepe, mi lelépünk, Vahot azonban rég megváltoztatta előbbi szándékát, (t. i. hogy felhagy a lapszerkesztéssel,) s nekem esik, hogy én milyen komisz fráter vagyok, nemcsak hogy magam elpártolok tőle, hanem még dolgozó társaitól is megfosztom,* et caetera, s vádol égbekiáltó hálátlansággal, mondván, hogy ő emelt fel engemet a porból, ő tett azzá, a mi vagyok, ő teremtett. (Nem mosolyogsz? nem nevetsz? nem kaczagsz? nem röhögsz?) S ezt azon embertől kell hallanom, ki maga megvallotta, hogy előfizetőinek nagy részét nekem köszönheti, s kinek én mindazon antipathiákat köszönhetem, melyek ellenem támadtak. Még ez nem elég. A mult július elsejétől kezdődött a Tízek társasága, s ime mingyárt a *Pesti Divatlap* júliusi első

* A tízek közül haton dolgoztak a Vahot lapjába: Jókai, Petőfi, Bérczy, Tompa, Obernyik és Kerényi.

számában (a tízek közül többek munkáival együtt) látom egy versemet. Mondtam Vahotnak, hogy ez ellen fölszólalok nyilvánosan. Ő azt felelte, hogy ha komolyan föl merek lépni, megsemmisít. («Merek» ... «megsemmisít» ... hallod ezt?) Megírtam a czikket, s benne megmutattam simpliciter, hogy Vahot kijött versemet lopta. S ez világos és elcsavarhatlan tény volt. Ő elolvasta czikkemet, s visszadobta, hogy nem fogja kiadni, s elkezdett engem gazemberezni, szemtől szembe. Erre nem felelhettem egyébbel, mint kardheggyel vagy golyóval. Elküldtem hozzá secundánsaimat, de ő másfél napi gatyázás után végre határozottan kimondta, hogy semmi esetre sem fog vívni. Ezek voltak végszavaim hozzá: No.... a milyen aláváló gazember, épen olyan gyáva is vagy.»*

A tréfa vége tehát nem volt épen olyan kedélyes, mint utóbb Vahot elhitetni szerette volna s az ő szerepe benne nem nagyon irígylendő. Ezóta a költő Vahotot többé ismerni sem akarta, lapjába pedig egy betüt sem írt soha;** de nyi-

* Arany, *Hátrah. irat. és lev.* III. 65. l.

** Vahot utóbb azt írta, hogy Petőfi mindnyájok nevében nyilatkozott közmegegyezés alapján. «Olvasom, — s azonnal ráismertem, hogy a fogalmazás Petőfitől ered, írja ő. Oly durva, oly mélyen sérteni akaró kifejezésekkel volt ezen nyilatkozat megrakva, hogy többé magam

latkozatát sem tartotta szükségesnek közreadni. A *Pesti Divatlap*ban aztán csak Obernyik Károly nyilatkozata jelent meg julius 11-én, melyben kijelenti, hogy beszélye tudtán kívül adatott ki, melyre Vahot válaszolván, igazolja az öt írót, mintha műveik általában tudtokkal jelentek volna meg s igéri maga részéről, hogy a tízek még kezei közt levő kéziratait nem fogja kiadni.*

A legyőzhetetlen akadály pedig az volt, hogy a *Pesti füzetek* meginditására engedélyt nem nyertek. «A laptulajdon akkor szabadalom volt, s gondoskodva volt róla, hogy három szépirodalmi lapnál több ne legyen a világon. A tízek nem kaptak egy negyedik lapra engedélyt, s egy évre

sem vettem tréfának a dolgot, hanem az én jó fiamat, mint túlindulatos és rajtam a leghálátlanabb méltatlanságot elkövetni akaró írót és embert az ő megtámadásához illő kíméletlenséggel lehordtam s goromba nyilatkozatával együtt elutasítám. Petőfi ez által sértve, megalázva érezvén büszkeségét... párbajjal fenyegetett s én kinevettem őt, valamint a világ kinevetett volna engem, ha én vele, mint fiammal, vagy inkább testvéremmel párbajt vívok.» (*Emlékiratai.* I. 358—59 l.) Csak e sorokból is eléggé kirí a Vahot pártfogói, fölényt gyakorló modora. Jegyezzük meg, hogy ő csak két évvel volt Petőfinél idősebb. Mi nem hiszszük, hogy ez az ügy az ő előnyére folyt volna le; Petőfi mindenesetre komolyabb tanú s előadása sokkal hihetőbb, közelebbi az ügyhöz.

* Közölve *Pet.-Múz.* II. 179. l.

terjedő fogadalmokkal csak azt nyerték, hogy egy évig el kellett némulniok, nem írhattak sehova», ezt írja Jókai.* Az engedély megtagadásának legfőbb okát abban kell keresnünk, hogy általában híre volt, mely szerint politikai agitatióval is fog a tervezett vállalat, legalább a sorok közt, foglalkozni. De ezt nem tekintve, a tízek társulata leginkább azon körből került ki, mely délután a Pillvax hosszú asztala mellett találkozott; megvitatta a napi kérdéseket s hangadó volt a szabadszellemű egyetemi ifjúság szemében.

Ők már 1845-ben magokra vonták a helytartótanács s ez úton a bécsi kormány figyelmét is és rájok az ügyelet egy cancelláriai leiratban a helytartótanács figyelmébe ajánltatott.

Igy hát Petőfi e terve csak egy érdekes kísérlet maradt, melyet ő más alakban 1847-ben újra megkísért. Ez a kellő szervezet híján, ha létrejön, sem bírt volna hihetőleg megfelelni a kitűzött czélnak; akár mert központja hiányzott, akár mert Petőfin és Jókain kívül nem voltak a többiek a jelszóval oly értelemben megbarátkozva; de mindenesetre jelzi így is az irodalomban azt az irodalomtörténeti átalakulást, mely Petőfi föllépésével mindinkább tért foglalt.

A tízek hallgatása azonban csak 1846 novem-

* *Életemből.* 224. l.

beréig tartott. Midőn kitünt, hogy az engedély nem nyerhető meg, Frankenburg okosan felhasználta ezt az alkalmat, ki maga is törekedett a saját vezetése alatt, lapja körül egy irói társulatfélét létrehozni s november 7-dikéről udvarias nyilt levélben hívja fel őket, hogy hallgatásukat szüntessék meg; mert míg hallgattak, addig középszerűségek foglalták el a tért; az öregebb irók pedig már nem igen írnak s így a közönség és a szépirodalom szenvedett. «Ezért felhivom *önöket*, minden önzés és ámítás nélkül, nemcsak a *magam*, hanem inkább a *közügy* érdekében, hogy félretéve minden mellékérdeket, és netalán — mit valószinűnek nem látok — neheztelést: bontsák föl úgyis csak ideiglenesen kötött társadalmi szerződésöket, s kezdjék meg újra a hatást, mire erkölcsi és honfiui tekintetben önlelkök sugallásától fel vannak hivatva, emelve a divatlapok közül bármelyiket nelkülözött munkálataikkal, melynek iránya önlelkökével összhangzik! Adjon az ég önöknek áldást és egyetértést, szavaimnak pedig kivánt sikert».

E levélre a tízek november 16-án gyűlést tartván, egyelőre társulatukat feloszlottnak nyilatkoztatták s ezt Pákh Albert fogalmazásában levélben tudatták Frankenburggal, melyben a többek közt így szólnak:

«Ön felhivásának vétele után, f. hó 16-ikra

gyűlést hirdetének, melyben a kölcsönös czáfolatok beváltása után, de leginkább az Ön által előadott motivumoknál s a divatlapok nagy része által szorosabban kifejtett irány- s programmnál fogva, *társulatunk* a jelenvoltak s a beküldött nyilatkozatok* közmegegyeztével *felbontottnak* nyilváníttatott, s az adott szó kölcsönösen visszaadatott. Ha a magyar irodalmi körülmények az eddigieknél netalán jobbra változnának, most szándéklott, de foganatba nem hozathatott czélunk bizonyosan újra egyesítend bennünket. Most azonban szivesen engedünk ön felszólításának és — *közremunkálásunkat előlegesen is igérve* — a mi által a szépirodalom emelésére, s ennek folytán a közügy előmozdítására nézve csekély tehetségeink befolyással lehetnek, mind azzal az olvasó közönség elébe föllépni, különösen a dolgok jelen állapotában — legszentebb kötelességünknek ismerjük».

Ezzel megszünt a tízek társasága. Tagjai Obernyiket és Pákhot kivéve, kik 1847 július 1-ig valóban nem írtak egy divatlapba sem,** mind fölléptek

* Petőfi is csak nyilatkozatot küldött be, ő november 16-án még nem volt Pesten, csak körülbelől 20-án érkezett meg szathmármegyei útjából.

** Jókai csak Obernyiket említi: «Ő puritán szigorral úgy fogta fel a dolgot, hogy egy évig saját lapjában kötelezte magát mindenki írni csupán, ha tehát ily lap

megint s Petőfi az *Életképek*hez csatlakozván, már 1846 végén két költeményét adta ott közre, *Mi van innen távol?* (deczember 5.) és *Az őrült* czíműeket (deczember 19.).*

Midőn Petőfi 1846 márcziusát és április havát Pesten töltötte, megismerkedett Beck Károly német költővel. A mint Beck ismételten leírta, ebben az időben látogatóban levén Pesten, az *Angol királynő* szállodában lakott s pár hónapot töltvén szülőhazája fővárosában,** melynek szellemileg is szülötte volt, junius elején Bécsbe s onnan Berlinbe távozott. Beck műveivel a költőt Kertbeny Károly (akkor még Benkert Károly Mária) ismertette meg, a mint ő elbeszéli; s minthogy 1845 őszétől fogva Pesten tartózkodott, gyakran érintkezett Petőfivel. Jegyezzük meg az igazság közelebbi ismeretére, hogy Petőfi a Kertbeny modorát s őt magát sem igen kedvelte. Gyakran gúnyolódott vele, hogy férfi létére nőneve van s még inkább azért, hogy hosszas irodalmi vitákba vonta be, melyek úntatták őt s

nem jöhet létre, tartozik egy évig hallgatni.» (*Életemből.* I. 224. l.) Azonban Pákh sem dolgozott.

* A tízek társaságáról szóló eddig ismert adatokat kimerítően feldolgozva l. szerző értekezésében *Erdélyi múz. egyl. bölcs. szakoszt. kiadv.* V. 479—97. l. és *Pet.-Múz.* II. 177. l.

** Szül. Baján 1817.

vagy tréfásan vagy olykor határozottabban is kitért elõlök. Ekközben történt, hogy Dux Adolf a bécsi *Sonntagsblätter*ben* Petőfi *Lopott ló, Pusztán születtem* és *Hírös város az aafődön Kecskemét*** költeményeit 1845 julius 20-án (Beilage. 29. sz.) kiadta németül. Ezeket Kertbeny még akkoriban megmutatván neki, nagy örömöt szerzett velök s beléegyezését megnyervén, fölhívta Duxot, hogy egész kötetkét fordítson le Petőfi verseiből. Dux e fölhívásnak megfelelt s így jelent meg: *Petőfi: Ausgewählte Gedichte.**** Aus d.

* Szerk. dr. Frankl.

** *Das gestohlene Pferd, Der Csikós* és *Der Räuber* czím alatt. Ezek voltak az első költemények, melyek tőle németre fordítva megjelentek. A szerk. csillag alatt megjegyzi: Petőfi ist jetzt einer der populärsten ungarischen Dichter . . . einige Proben seiner echt nazionalen Gedichte dürften einen deutschen Lesekreis interessiren. (*Sonntagsblätter*. Redact. dr. Ludw. Aug. Frankl. 689. l.) E három fordított költ. adva *Pet.-Múz.* VI. 87—89. l. E fordítások után legközelebbiek azok, melyeket a *Der Ungar* cz. pesti német lap adott. Ezek: *A hazáról,* melyet *Feldmann* az 1846 jan. 27-diki, 23. számban adott *Vom Vaterlande* cz. alatt, s 1846 ápr. 16-án u. ott jelent meg a *Felhők* közül három költemény (90. szám), u. m. *Szeretője-e vajon? Hány csepp van az oczeánban, Oda nézzetek!* Kornfeldtől. (L. *Pet.-Múz.* IV. 275—280. l.)

*** Elől egy rövid ismertetés van a költőről a fordítótól (Wien im Juni 1846) I—II. l., azután *Ungarns Literatur* (Eine Skizze) cz. a. egy áttekintés a magyar

Ungar. übers. von Adolf Dux. (16-r. II, 102 l. Wien. 1846. Mörschner's Wwe & Bianchi).

Midőn Beck Pesten időzött, Kertbeny őt is gyakran fölkereste s figyelmét fölhívta Petőfire, kinek néhány dalát szószerint lefordította számára. Igy kölcsönös levén az óhaj az ismeretségre, midőn Petőfi Szalk-Szent-Mártonból Pestre visszatért, meglátogatta Becket s rövid időn anynyira megbarátkoztak, hogy naponként fölkeresték egymást s többször együtt töltötték az estéket az *Angol királynő* éttermében. Ott lakott ez időben Liszt Ferencz is, ki május elején tartotta nagy sikerü hangversenyeit Budapesten, a nélkül azonban, hogy Petőfi vele megismerkedett volna. Ez érintkezésből folyt az, hogy Petőfi vagy 30 kiválasztott költeményét prózában leforditotta Beck számára, a ki azt tervezte, hogy egy egész kötetet fog németre belőlök e nyomon versalakban átdolgozni és kiadni, melyek reménye szerint bizo-

irodalomról (3—18 l.), mely ugyancsak Duxtól megjelent a *Sonntagsblätter* 17. számában (Beilage, 401—406. l. ápr. 26.) A könyv juniusban jelent meg s tartalmaz Petőfitől 55 költeményt, a *Versek* I—II-ből s a *Szerelem gyöngyei*ből. (Bírálatát l. *Szépirodalmi Szemle.* 1847.) Megjegyzésre méltó, hogy Dux levelezett Petőfivel a fordítás ügyében; a leforditott költeményeket a költő átnézte s megjegyezte rólok, hogy az «eredeti szellemében» vannak fordítva.

nyosan elkelnek vagy 5000 példányban.* Talán e tervezett fordításhoz írta meg Petőfi németül Beck számára rövid életrajzát, még mielőtt május elején falúra vonúlt volna, melyet Beck szerencsére megőrzött.** A fordításból azonban utóbb semmi sem lett s Beck junius 1-én Berlinbe utazván, a két költő egymással sohasem találkozott. Annyi a Beck később 1864-ben írt megemlékezéseiből világos, hogy ő Petőfit csak felületesen ismerte, sőt félreismerte és leírásaiból következtetve érintkezésök valami bizalmas nem igen lehetett. Azok a párbeszédek pedig, melyekre némely életrajzíró oly nagy súlyt helyez, nagy részt mondva csináltak; talán a költő műveinek olvasása alapján utólag szájába adva.***

* Az akkori lapok hírei alapján l. *Pet.-M.* I. 318. II. 317. l.

** Az életrajzot utóbb Fischer Sándornak adta, ki facsimileben mellékelte *Petőfi's Leben und Werke* (1888. Budapest) cz. műve 252 lapjához. (L. kiadva *Pet.-M.* VI. 59. l.)

*** Beck megemlékezéseit a költőről *Tagebuchblätter 1846. Mit Alexander Petőfi* cz. a. közölte a *Pester Lloyd* (Wien, Jänner, 1864 aláírással), melyet utóbb a Beck halála után kivonatosan, mint eredeti kéziratot közölt a *Nord und Süd* (Breslau) 1879 áprilisi füzetében (50—60. l.), e czím alatt: *Erinnerungen an A. Petőfi* 1846. v. K. Beck (Wien). Ez utóbbi helyről pár magyar lap és folyóirat is adta e visszaemlékezéseket, mint a *Ko-*

Petőfi mindenesetre május első napjaiban újból falura vonúlt. Ez alkalommal Pálffy Alberttel együtt Dömsödre mentek, hol szülei Szent-György napja óta laktak. Itt egy Kovács Jánosné* nevű asszonytól, kinek udvarán két háza volt, kibérelték a nagyobbikat 20 forinton s odatelepedtek. Kosztra Pálffyval együtt a költő szüleihez jártak, melyet mindketten megfizettek. Egy pár adatot ismerünk a két ifjú életmódjáról is. Keveset jártak ki mindketten; folyton dolgoztak, vagy olvastak s a költőhöz csak anyjának volt szabad bemenni, a ki tisztogatott s elrendezte a szobácskát. Ha elfáradt, vagy a gyepes udvaron járt föl és alá a kapuig és vissza, vagy pedig magában lapdázott; de ha ilyenkor a falusi gyerekek a kapura mászva néztek be, ismét bevonúlt. Innen írta Várady Antal barátjának egy

szorú I. k. (1879) 457—470. l. Kivonatban *Főv. Lapok* 1879. 86. sz. *Közvélemény* 1879. 101. sz. stb. (V. ö. róla az *Összehasonl. irodalomtört. lapok* nagyon helyes megjegyzését 1879. vol. V. 114. l. Editor.) Fischer id. életrajzába majdnem az egészet beszövi minden kritika nélkül. Beck elutazása idejét l. *Der Ungar*, 1846. 1039. l. Nem érezte jól magát a magyarosodó Pesten; mert bár szerette hazáját, szívében német volt, teszi hozzá az *Ungar*.

* Az öreg asszony 1893 jan. 15 én halt meg, 91 éves korában úgy, hogy a tűzhely szélén elaludván, összeégett. (*Pet.-M.* VI. 48. l. V. ö. *Vasárn. Ujs.* 1862. S 1 *Petőfi lakása Gödöllőn,* hol ez időzése is érintve van).

párbaja alkalmából május 22-dikéről *Levél Várady Antalhoz* cz. költeményét, a mely csak 1870-ben lőn ismeretessé. Ebben s különösen ezért becses a költő szellemi fejlődése történetében, már kifejezi a világszabadságról nézeteit és némi jóslás nyilatkozik benne azon véres forradalmakról, melyekben a rabság szennyétől az emberiség megtisztul.*

Itt írta *Salgó* cz. nagyobb költői elbeszélését a tervezett *Pesti füzetek* számára; ez lett volna azon nagyobb művek egyike, melyekkel ott föl kivánt lépni.

A *Salgó* eszméje a költő 1845-diki felsőmagyarországi útja emlékeiből született meg lelkében s a bevezető leírás tartalmilag össze is vethető az *Uti jegyzetek* megfelelő helyével.** Maga a cselekvény azonban, mely Byron hatására mu-

* Ezt az eredeti kéziratot Várady utóbb Kazinczy Gábornak adta, honnan körútra kelt s a véletlen Futó Ferencz kezébe játszotta, ki 1870 decz. 3-án Esztergomból beküldte Jókai Mórnak, a ki kiadta a *Hon*ban egy pár becses adattal kiegészítve. (1870 decz. 8. sz. Közölve *Főv. Lapok.* 1870. 274. sz.)

** *Vegyes műv.* III. 36. Az elbeszélésben említett Somoskőn és Füleken is járt, Gedővár ideáját pedig *Várgede* adta, hol Adorján Boldizsárnál lakott. (V. ö. Havas jegyzeteit *Petőfi összes költeményei* (1892.) I. 410. l., hol tévesen egyébként az áll, hogy már április elején ment volna Dömsödre.)

tat, egészen költött s csak a nevek történetiek; de a szereplők nevei semmi kapcsolatban nem állanak a vár történeteivel. A mű cselekvénye III. Endre halála idejére van téve, midőn az akkori pártoskodások idejében Salgón Kompolti Péter lakott Dávid és Jób fiaival, kikkel elpusztítván a szomszéd Somoskőt és Füleket, Gedővár kirablására indúl, hol a vár ura, Gedő, nejével Perennával honfigondok közt virraszt. A rablók megvesztegetvén a kapust, behatolnak Gedő szobájába, ki mindenét átengedi, csak neje ajtaját védi kivont karddal. A fiúk megpillantván Gedő nejét, belészeretnek s a férjre rohannak. Míg Dávid Perennát rabolja el, addig Jób Gedőt ledöfi. Otthonn a nő felett a két ifjú már-már kardra kap; de belép apjok s a nőt magának követeli. Míg azonban naponként ostromolja, hogy nejévé legyen, addig Perenna halálos boszút esküszik férje gyilkosai ellen s az őt rajongva szerető Dávidot rábírja, hogy ölje meg apját és öcsesét, mert akkor övé lesz. Dávid szerelmi őrülésében valóban megfojtja apját s leszúrja öcsesét; de lelkiismereti furdalásai megzavarják eszét és Perennát megölelve, mintha szökni akarna vele, a vár bástyájára hurczolja, honnan a mélységbe ugrik.

Bárha a mű legtöbb helye ragyogó nyelven van kidolgozva, épen kidolgozásában is elnagyolt s nem egy helyt képeiben és kifejezéseiben szertelen.

De másrészről műalkata sem szerencsés. A tragikai összeütközések csak jelezve vannak s átmenetek nélkül megy át egyik lélekállapotról a másikra, bizonyos vad-romantikus bizarrságra és rémesre törekvéssel; úgy hogy bárha ezek magokban nem valószínűtlenek, így bemutatva nem elég meggyőzők. Alakjai pedig, Perennát sem véve ki, nem birnak rokonszenvet ébreszteni; inkább démonikusak és álomszerűek, mint realisak és történelmiek; szülöttei annak a képzelemnek, mely csak imént az élet sötét képein merengett.

Váradyhoz május 22-dikéről intézett költői levelében a többek közt így szól:

Vásárra ott benn termek nálatok,
S viszek portékát, de nem holmi gyapjut,
Vagy bőrt, vagy posztót s efélét, azért
Nagyon hiszem, hogy nem lesz kelete.

E hely *Salgó*ra vonatkozik. Belőle megtudjuk azt is, hogy jun. elején már visszatért Pestre; mert a szóban forgó medardnapi vásár napja jun. 8-dikára esett.* Nem sokkal ezután már világos

* Ha a Kovács-féle kéziratok E csoportján megtekintjük azt, hogy a censor datuma («Mellőzvén a törlötteket, kinyomathatik. 6/VIII. 1846. Reseta mk.») jun. 8., ebből következtetni lehet, hogy jun. 4—5-én Pesten volt s maga vitte el költeményeit hozzá. Ugyane

lőn az, hogy a tízek társulata által tervezett *Pesti füzetekből* semmi sem lehet; így a *Salgó* egyelőre az *Összes költemények* kiadásáig kéziratban maradt. Junius havát a költő mindenesetre Pesten töltötte Jókai és Várady Antal barátai társaságában és már ekkor alkudozott Emichchel az *Összes költemények*ről, a ki vállalkozott, hogy kinyomatja őket díszkiadásban, aczélba metszett arczképével, melynek elkészítése végett többször ült Barabás Miklósnak. A kép tusrajz és juliusban készült el, melyet Tyroler metszett aczélba az *Összes költemények* elé.*

Ebben a hónapban költözött el Petőfi végleg

kézirat szerint Dömsödön irta: *Távozol hát ifjúságom* és *Számüztem magamat* cz. költeményeit is, mely, utóbbiban ugyanaz a békülékeny hangulat van kifejezve mint *Várady Antalhoz* cz. költői levelében s jellemző benne, hogy azért bocsát meg a világnak, mert ez boldogtalan; tehát sajnálja s nem gyülöli, de mert boldogtalan, hajlandó érte küzdeni is.

* Ez a Barabás második képe a költőről, melyről Barabás azt mondja, hogy 1846-ban 95 képet készített, ez a 66-dik számú, tehát aug. vagy szept. havában lett vele készen. Mindenesetre korábban készítette el, vagy legalább is korábban ült neki a költő. (V. ö. *Pet.-M.* II. 279. l. Petőfi arczképeiről. Kertbeny: *Pet. arczképeiről. Koszorú.* 1879. I. 16. l.) Ez a költő legelterjedtebb, bárha legkevésbbé hű képe. Francezia szakállal ábrázolja, de nagyon is szépítve.

Váradytól. Ugyanis barátja már 1845-ben jegyben járt Ruffy Idával, esküvője 1846 jun. 29-dikére volt kitűzve Esztergomban s őt és Jókait kérte föl tanúkúl. A hó végén csakugyan Esztergomba mentek; de az esketési ügyeket vezető kanonok valami formahibáért nem engedte meg az esketést, mert vegyes házassági eset volt ez; Várady ugyanis reformatus volt. Petőfi oly hevesen fakadt ki ez eljárás ellen, hogy csak nehezen lehetett lecsillapítani. Visszatértek Pestre s az esküvő ott, de csak utóbb történt meg. Ezután már a költő és Várady kevesebbet érintkeztek; Petőfi nem járt látogatókba. Midőn pedig ő is megházasodott, a nők nem jártak egymáshoz, nem rokonszenveztek.*

Kétségtelen, hogy Petőfi a julius és augusztus hónap egy részét is Pesten töltötte. Pákh Alberthez költözött, kivel 1847 tavaszáig együtt laktak a Jankovics-ház II. emeletén (Hatvani-utcza 585. sz.) egy szűk, homályos udvari szobácskában, melyet Friebeisz Istvántól vettek ki.** Ha Messi

* L. Baróti Lajos: *A költő barátja.* (*Vasárn. Ujs.* 1885. 51. sz.) Jókai jegyzetét a *Várady Antalhoz* cz. költeményhez. (*Főv. Lapok.* 1870. 274. sz.)

** Régebben Hatvani u. 4, ma 6. sz. V. ö. Baróti: *P. pesti lakásai.* (*Vas. Ujs.* 1893. 1. sz.). Névy: *Petőfi olasz tanulmánya.* (*Koszorú.* III. 265. l. s levelét Telekihez 1846 decz. 29.)

Antal jól emlékszik, hogy itt tanította Petőfit az olasz nyelvre, ez akkor ebben az időben történt. Együtt tanúltak Pákhkal s Messi Antal adatai szerint Pellico Silvio *Rabságom óráit* jól és szívesen fordította; de legjobban szerette az olasz népdalokat; ezek heve, egyszerűsége és nemzeti érzelme megragadta. Az ajtóra belől Dante ismeretes terzináját írta fel olaszúl:

Per me si va nella città dolente,
Per me si va nell' eterno dolore,
Per me si va tra la perduta gente.*

Mindezekből egyszersmind valószínű az, hogy már elébb is próbálkozott magára az olasz nyelvtannal; de e nyelvben valami nagy előhaladást még sem tett; belőle semmit nem fordított. Tudjuk azt is, hogy a spanyol nyelv is érdekelte; könyvei jegyzékében spanyol nyelvtant találunk, olasz könyvet egyet sem. Talán ennek az elfoglaltatásnak s a *Pesti füzetek* sikertelenségének

* Szász K. fordításában:

Én-rajtam át a jaj-városba érhetsz;
Én-rajtam át az örök gyötrelembe;
Én-rajtam át a *kín-sújtotta* néphez.
Pokol. III. én.

(L. Névy: *Petőfi olasz tanulmánya. Koszorú.* III. 265—268. l.)

lehet tulajdonítani, hogy ebben az időben alig dolgozott valamit. Meglehet az is, hogy ideje nagyobb részét költeményeinek összegyűjtése már ekkor igénybe vette.

Bajos meghatározni, hogy épen melyik időben; de valamelyikben e hónapok közül, talán még juniusban, meglátogatta Péczelen Szemere Pált is és vele néhány napot töltött. Ez augusztusban, mint Szemere aug. 29-diki leveléből világos, semmi esetre nem történhetett; különben nem sajnálkoznék Szemere azon, hogy egy-két napra nem ment ki hozzá. E levélből egyszersmind látható az is, hogy azok a kritikák, melyek Petőfi ellen megjelentek, Szemerét nagyon boszantották s ő megigérte, hogy írni fog ellenök. Ez nem történt meg. Most azonban, mintegy válaszúl egyszersmind arra a gyönyörű költeményre, melyet Petőfi még 1845 végén intézett hozzá,* az *Életképek* útján egy nyílt levelet írt neki, mely az agg férfiú lelkesedésének ifjú barátja iránt a legszebb bizonyítéka és így szól:**

«Nagyérdemű férfi, becsült barátom! Nem egy-

* *Szemere Pálhoz.* Megj. *Pesti Divatl.* 1846. jan. 8.

** Megj. 1846. II. szept. 19. L. *Petőfi és Szemere Pál.* Szerzőtől. *Pet.-M.* I. 289—290. l. Petőfi látogatását Péczelen bizonyítja *Barna menyecskének* czímű, ott írt költeménye.

szer teszek szemrehányást magamnak a miatt, hogy oly sokáig késedelmeskedem, felőled és lantászatod felől közönségünk előtt szólani — ha csak azt, a mit, és valamit is. Az az átkozott túlszerénység, való igaz nevezetével: gyávaság! De hiában. Sok év, s annál kevesebb erély! Pedig, legalább én úgy sejtem, — versíróinkra nézve, néhányra tudniillik, fölvilágosító szövétnekecske gyanánt fognék szolgálhatni. Hiszem: ez a világosság egyszersmind égetne is. Igen. És ez épen a baj.

A fiatal, s Veled egy vagy közel korú, félrabilag érzi magát Körüled, midőn előd-mimeléssel kezdi pályafutását; holott Téged saját kebled örök ifjúságú Istene szólaltat meg, gyermek — s legény — s férfiéveidből egyaránt. Tünemény, mely a világirodalom történetei között, a legszerényebben szólva bár: ritka és gyér; én hasonlót egyet sem tudok, egyre sem emlékezem. Az öregebbek? Olvasám többeknek bírálatát. Boldog Isten!... Köszönjék meg a jámborok, hogy káromkodás helyett ezen ironiai fölkiáltással hallgatok el.

És hány lehet, sőt hány van, mint nem egyszer tapasztalám némely társalgásom alatt, ki materiát és formát, mint ikeregységet felfogni élégtelen levén, egyiket a másik nélkül birálgatja. Némely birálócska a legszembetünőbb *soccust* sem képes lelki szemeivel meglátni, s úgy kél ki ellene, mintha az *cothurnus* volna s amazon is olly sok-

ágú sarkantyutaréjt keres, mint ezen. És így tovább stb.

Sajnálom, hogy nem volt módodban, ha csak egy-két napra is kiröppenni. Neked többször kellene velem lenned. Én a szó legsajátabb (s nem átviteles) értelmében vagyok irántad: *ájtatos.* Megtörténhető, hogy e szent érzelem elragad; de hiszen miféle silány érzelem is az olyan, melynek ily sikere sincs? Mind e mellett vajmi jól eshetnék Neked, ha a budapesti hanyagokat, azoknak vállvonogatásaikkal együtt, olykor olykor elhagynád, s az én örömfelsikoltásaimat hallgatnád és mosolyganád! Különben is éveim meg vannak számítva, s ki tudja, meddig lehetek ösztönzésedre, buzdításodra? No de míg élek, vagyok és maradok tisztelőd s hived Szemere Pál*

A Petőfi költői levele és Szemere ez a, bárha késői válasza, egyaránt emeli a két férfiút s megragadó látvány az ősz költő és tudós csodálata az ifjú lángész iránt. Jókai kedélyes kis jelenetet beszél el 1845-ből: Egyszer megfogott bennünket az utczán s azt kérdé Petőfitől: «Hány esztendős ön?» — «Huszonkettő.» — «Hát ön?», kérdé

* A levél eredeti kézirata a pesti ref. gymn. birtokában. Újabban megj. Szemere Pál: *Munkái* III k. (V. ö. Péchy I. *Petőfi s a kritikusok. Főv. Lapok.* 1874. . 22. sz.)

tőlem. «Én is huszonkettő.» — «No én meg hatvankettő vagyok, hát legyünk per tu pajtások».

Petőfi költeménye gyönyörűen emeli ki Szemerének azt az örök lelki ifjúságát, hogy folyton együtt bír haladni az idővel s a művészet lényegét bármely formában megérteni és méltányolni tudja. Utóbb, legnagyobb részt kéziratban maradt *Dalverseny és magyarázat* cz. művében találó és mélyreható fejtegetésekkel rótta le adóját a költő iránt s az *Erdei lakról* egész tanköltemény írt. Így ő, a ki még Kazinczy triaszához tartozott, a magyar romantikus költészet korán át, melyet Vörösmartyban csodált, Petőfiig és Aranyig érkezett s irányuk jelentőségét a maga egészében alig fogta fel valaki korukban helyesebben, mint ő. Ez minden véleménybeli ingadozása mellett kiváló vonása Szemerének s megható látni a 60 éves férfiút, a mint fölkarolja és bátorítja a 22 éves költőt, kit ez az elismerés és buzdítás megerősít és fölemel.*

Midőn Szemere nyílt levele az *Életképek*ben megjelent, Petőfi már nem volt Pesten. Ő Obernyik Károlylyal elhatározta, hogy Szathmár-megyébe s onnan a szept. 9-ére hirdetett erdélyi or-

* L. kiadva Szemere fejtegetéseit *Munkái* II. k. Részletesebben l. szerzőtől: *Petőfi és Szemere Pál. Pet.-Múz.* I. 283, IV. 1. és 51 l. és I. 289. l.

szággyűlésre utaznak együtt Kolozsvárra. Úgy tudjuk, hogy Szathmárba őt Pap Endre és Riskó Ignácz hívták. Innen pár heti időzés után Mármarosba szándékozott, a hol még nem járt s úgy akart Erdélybe kerülni, megismerkedni ezzel az országrészszel is, hová már régóta hívták barátai. Meg akarta látogatni esetleg a Székelyföldet is, melynek vidékét és népét csodás színben rajzolta elébe a képzelet, mely egyébkint az akkori köztudatból merítette táplálékát. Új benyomásokért szomjazva már augusztus 2-dik felében odahagyta Pestet, hová csak november 20-dika tájt tért vissza, szivében Szendrey Júlia iránti halhatatlan szerelmével.*

* L. tervezett erdélyi útjáról *Pet.-Múz.* I. 320. l. L. még Szendrey Júlia levelét Térey Marihoz 1846 szeptember 21-dikéről. *Szatmármegy. Közl.* 1887. 15. sz.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

E

F

G

H

K

TARTALOM.

HARMADIK KÖNYV.

I. FEJEZET.

Petőfi Duna-Vecsén.

II. FEJEZET.

Segédszerkesztő Vahotnál.

III. FEJEZET.

Tanúlmányai, munkái.

1844 jul.—1845 ápr.-ig.

IV. FEJEZET.

A felsőmagyarországi út.

V. FEJEZET.

A Versek II s a Szerelem gyöngyei.

VI. FEJEZET.

Kritikai «perpatvar» 1844/45-ben.

VII. FEJEZET.

A világgyűlölet időszaka.

VIII. FEJEZET.

A tízek társasága.
